

ПРИЛОГ – СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТ

Председник Школског одбора

(Ненад Пауновић)

Садржај

ПРОГРАМИ СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ КОЈЕ ЈЕ ПРИПРЕМИО ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА.....	3
А. ПЕТИ И/ИЛИ ШЕСТИ РАЗРЕД	8
ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ	8
САЧУВАЈМО НАШУ ПЛАНЕТУ	13
ВЕЖБАЊЕМ ДО ЗДРАВЉА	19
ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ.....	22
ЧУВАРИ ПРИРОДЕ.....	24
МУЗИКОМ КРОЗ ЖИВОТ	30
МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ	34
БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ I.....	38
ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС I	51
ПРОГРАМ ОРИЈЕНТИСАН НА ИСХОДЕ И ПРОЦЕС УЧЕЊА.....	52
Б. СЕДМИ И/ИЛИ ОСМИ РАЗРЕД.....	61
МОЈА ЖИВОТНА СРЕДИНА.....	61
УМЕТНОСТ	66
ПРЕДУЗЕТНИШТВО.....	72
ДОМАЋИНСТВО.....	78
ФИЛОЗОФИЈА СА ДЕЦОМ	85
БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ II	90
ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС II.....	106

ПРОГРАМИ СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ КОЈЕ ЈЕ ПРИПРЕМИО ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Ред. број	В. СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ	ПЕТИ РАЗРЕД		ШЕСТИ РАЗРЕД		СЕДМИ РАЗРЕД		ОСМИ РАЗРЕД	
		нед.	г.	нед.	г.	нед.	г.	нед.	г.
1.	Животне вештине	1	36	1	36	-	-	-	-
2.	Цртање, сликање и вајање	1	36	1	36	-	-	-	-
3.	Сачувајмо нашу планету	1	36	1	36	-	-	-	-
4.	Вежбањем до здравља	1	36	1	36	-	-	-	-
5.	Чувари природе	1	36	1	36	-	-	-	-
6.	Музиком кроз живот	1	36	1	36	-	-	-	-
7.	Медијска писменост	1	36	1	36	-	-	-	-
8.	Вредности и врлине као животни компас I	1	36	1	36				
9.	Боравак у природи и планинарење I	1	36	1	36				
10.	Моја животна средина	-	-	-	-	1	36	1	34
11.	Уметност	-	-	-	-	1	36	1	34
12.	Предузетништво	-	-	-	-	1	36	1	34
13.	Домаћинство	-	-	-	-	1	36	1	34
14.	Филозофија са децом	-	-	-	-	1	36	1	34
15.	Вредности и врлине као животни компас II	-	-	-	-	1	36	1	34
16.	Боравак у природи и планинарење II					1	36	1	36
	УКУПНО: В	1	36	1	36	1	36	1	34

1. Ученик бира један од понуђених обавезних изборних наставних предмета.
2. Школа је дужна, да поред обавезних изборних предмета са листе Б, понуди слободне наставне активности за сваки разред у другом циклусу образовања. Ученици у сваком разреду, од петог до осмог, бирају један од три програма СНА који школа нуди што значи да ће сваки ученик током другог циклуса основног образовања и васпитања похађати четири различита програма. Ученици и њихови родитељи се пре избора могу упознати са понуђеним програмима на часу одељенског старешине, на родитељском састанку, путем сајта школе и др. Одабрани програми СНА су за ученика обавезни, а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех. Сврха СНА је да допринесу остваривању општих исхода образовања и васпитања, развијању кључних и општих међупредметних компетенција потребним за сналажење у свакодневном животу.

Осим тога, подршка су професионалном развоју ученика који на крају основне школе доносе важну одлуку о наставку школовања у контексту новог концепта средње школе у којој се полажу општа и стручна матура.

На основу члана 67. став 1. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 88/17, 27/18 – др. закон, 10/19 и 6/20), Просветни гласник-17/2021.

ПРАВИЛНИК

о допунама Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања

Члан 1.

У Правилнику о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања („Службени гласник РС – Просветни гласник”, бр. 15/18, 18/18, 3/19, 3/20 и 6/20), у Програму наставе и учења за пети разред основног образовања и васпитања, на крају текста додаје се одељак: „ОКВИР СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ”, који је одштампан у прилогу 1. овог правилника и чини његов саставни део. У Програму наставе и учења за шести разред основног образовања и васпитања, на крају текста додаје се одељак: „ОКВИР СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ”, који је одштампан у прилогу 2. овог правилника и чини његов саставни део.

ПРАВИЛНИК о допуни Правилника о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања

Члан 1.

У Правилнику о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања („Службени гласник РС – Просветни гласник”, бр. 5/19, 1/20, 6/20, 8/20 и 5/21), у Програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања, на крају текста додаје се одељак: „ОКВИР СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ”, који је одштампан уз овај правилник и чини његов саставни део.”.

ПРАВИЛНИК о допуни Правилника о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања

Члан 1.

У Правилнику о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања („Службени гласник РС – Просветни гласник”, бр. 11/19, 2/20, 6/20 и 5/21), у Програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања, на крају текста додаје се одељак: „ОКВИР СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ”, који је одштампан уз овај правилник и чини његов саставни део.”.

Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања: 15/2018-77, 18/2018-1, 3/2019-83, 3/2020-3, 6/2020-94, 17/2021-1, 16/2022-1, 13/2023-458, 14/2023-384, 3/2024-1

Правилник о програму наставе и учења за седми и осми разред основног образовања и васпитања: 11/2019-61, 2/2020-6, 6/2020-118, 5/2021-8, 17/2021-58, 16/2022-2, 13/2023-470, 14/2023-407, 4/2024-1

Оквир слободних наставних активности

ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ СЛОБОДНИХ НАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ ОД ПЕТОГ ДО ОСМОГ РАЗРЕДА ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Концепт и сврха слободних наставних активности

Слободне наставне активности (у даљем тексту СНА), су део плана наставе и учења који школа планира Школским програмом и Годишњим планом рада. Ученици у сваком разреду, од петог до осмог, бирају један од три програма СНА који школа нуди што значи да ће сваки ученик током другог циклуса основног образовања и васпитања похађати четири различита програма. Ученици и њихови родитељи се пре избора упознају са понуђеним програмима на часу одељенског старешине, на родитељском састанку, путем сајта школе, лифлета и др. Одабрани програми СНА су за ученика обавезни а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Иако се за неке СНА може направити природна веза са одговарајућим обавезним предметима не треба их посматрати као неку врсту њиховог проширивања или продубљивања. У њиховом остваривању наставник се ослања на ученичка и школска и ваншколска знања и искуства. Програми СНА нису намењени само некој групи ученика као што су нпр. ученици који се спремају за такмичење или им је потребна додатна подршка у учењу. Сврха СНА је да допринесу остваривању општих исхода образовања и васпитања, развијању кључних и општих

међупредметних компетенција потребним за сналажење у свакодневном животу. Осим тога, подршка су професионалном развоју ученика који на крају основне школе доносе важну одлуку о наставку школовања у контексту новог концепта средње школе у којој се полажу општа и стручна матура. И на крају, мада не мање важно, СНА доприносе бољем упознавању ученика и њиховој сарадњи, јер се остварују у групама састављеним од ученика из различитих одељења.

Програми СНА садрже циљ, компетенције, исходе, теме, кључне појмове садржаја, упутство за дидактичко-методичко остваривање и оцењивање ученика. Поред шест програма који су припремљени од стране Завода за унапређивање образовања и васпитања и шест програма која су припремила стручна друштва, школа може ученицима да понуди и друге програме које је самостално припремила по истом моделу, као и програме изборних предмета који су реализовани до доношења новог плана и програма наставе и учења (нпр. Народна традиција и Шах). Програми СНА које је припремио Завод дати су у две групе. Прву чине програми намењени ученицима 5. и 6. разреда, а другу 7. и 8. У првој групи су Вежбањем до здравља, Животне вештине и Медијска писменост, а у другој Предузетништво, Моја животна средина и Уметност. Стручна друштва су за ученике 5. и 6. разреда припремила Домаћинство, Цртање сликање и вајање, Чувари природе, Музиком кроз живот и Сачувајмо нашу планету, а за ученике 7. и 8. разреда Филозофија са децом.

Начин остваривања програма и улога наставника

Програми СНА су тако конципирани да фаворизују активност ученика, повезивање њиховог школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе.

Сваки појединачни програм СНА садржи дидактичко-методичко упутство које, заједно са овим општим упутством, даје комплетну слику о природи конкретног програма и његовом остваривању.

Програми СНА реализују се комбиновањем различитих техника рада са ученицима, као што су: презентације, демонстрације, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у малим групама, рад на пројектима, гледање и анализа видео прилога, креативне радионице, рад у групи на платформама за учење, повезивање са вршњацима из других школа или држава, гостовања стручњака, учење у другим установама, посете разним дешавањима, укључивање у акције... Потенцира се самосталност ученика у активном начину учења, а улога наставника је превасходно у томе да уведу ученике у тему, представе им кључне појмове садржаја и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују. Уколико је потребно може се користити модификовано кратко предавање које држи наставник или ученик. Због природе програма и чињенице да се у сваком разреду похађају другачије СНА увођење ученика у тему је изузетно важно. Наставник треба кратко да представи сваку тему користећи разноврсне материјале које је унапред припремио/ла (филмови, слике, приче, новински текстови...), а који имају функцију мотивисања ученика. Избор подстицаја треба да одговара не само теми већ и узрасту ученика. Дobar уводни материјал се препознаје по томе што је код ученика изазвао радозналост, потребу да о томе разговарају, постављају питања, истражују, предлажу... Концепт СНА не базира се на коришћењу уџбеника који су посебно за њих припремљени. Напротив, ученици се подстичу да користе што различитије изворе информација и да према њима имају критички однос. Циљ је јачати ученике да се ослањају на сопствене снаге, да развијају компетенције за рад са подацима. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге изворе као што су књиге, старе фотографије, интервју и др.

Праћење, вредновање и оцењивање

У складу са чланом 61. Закона о основном образовању и васпитању и Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању (члан 7), СНА се описно оцењују (истиче се, добар и задовољава), а оцена не улази у општи успех ученика. То подразумева да наставник континуирано прати активности ученика и њихов напредак у достизању исхода и развоју компетенција.

Имајући у виду концепт програма СНА, исходе и компетенције које треба остварити, односно развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа остварује се на различите начине. Ученици треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати.

Наставници могу да припреме материјале које ће користити за процењивање знања, вештина, ставова, пре и након обраде неке тематске целине ради објективности утврђивања ученичког напретка. Могу се користити и презентације ученика, производи њиховог рада, писање есеја или резултати на тематским квизовима.

Током школске године наставник пратити и вреднује и друге показатеље напретка као што су нпр. начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како брани своје ставове. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретације, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни.

Табеларни преглед СНА по разредима:

V разред	VI разред
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вежбањем до здравља 2. Животне вештине 3. Медијска писменост 4. Цртање, сликање и вајање 5. Чуvari природе 6. Музиком кроз живот 7. Сачувајмо нашу планету 8. Боравак у природи и планинарење I 9. Вредности и врлине као животни компас I 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вежбањем до здравља 2. Животне вештине 3. Медијска писменост 4. Цртање, сликање и вајање 5. Чуvari природе 6. Музиком кроз живот 7. Сачувајмо нашу планету 8. Боравак у природи и планинарење I 9. Вредности и врлине као животни компас I
VII разред	VIII разред
<ol style="list-style-type: none"> 1. Предузетништво 2. Моја животна средина 3. Уметност 4. Филозофија са децом 5. Домаћинство 6. Боравак у природи и планинарење II 7. Вредности и врлине као животни компас II 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Предузетништво 2. Моја животна средина 3. Уметност 4. Филозофија са децом 5. Домаћинство 6. Боравак у природи и планинарење II 7. Вредности и врлине као животни компас II

**ПРОГРАМИ СЛОБОДНИХ АКТИВНОСТИ ПО РАЗРЕДИМА, СА НАЧИНИМА И ПОСТУПЦИМА ЗА ЊИХОВО
ОСТВАРИВАЊЕ**

А. ПЕТИ И/ИЛИ ШЕСТИ РАЗРЕД

ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ

СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ: Животне вештине		РАЗРЕД: 5. или 6.
		ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА: 36
ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА АКТИВНОСТИ ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС: Циљ учења слободне наставне активности Животне вештине је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове који ће му омогућити да боље разуме различите животне ситуације и изазове, повећа капацитет да на одговоран начин брине о себи, другима и околини и понаша се у складу са културом безбедности.		
ОБЛАСТИ/ТЕМ Е	ИСХОДИ	ПРОГРАМСКИ /ПРЕДМЕТНИ САДРЖАЈИ

<p>ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА УЧЕЊЕ, РАД И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ</p>	<ul style="list-style-type: none"> – на одговоран начин брине о себи и околини и помаже другима уневољи; – проналази релевантне и поуздане изворе информација од значаја за сналажење у свакодневним и ванредним животним ситуацијама; – критички промишља и доноси одлуке уважавајући контекст ситуације, процену последица и најбољи интерес за себе, друге и околину; – јасно изрази сопствене мисли и осећања, са пажњом слуша саговорника и комуницира са другима на конструктиван начин; – сарађује са члановима групе којој припада и одупре се притиску групе на асертиван начин; – организује своје свакодневне активности на продуктиван начин; – препозна опасности и адекватно реагује; – разликује ризично од превентивног и безбедног поступања пре, током и након елементарне непогоде; – тумачи знакове опасности, посебно ЕОР и поступа у складу са путствима надлежних служби; – процени сопствене могућности и ограничења у решавању проблема и потражи одговарајућу помоћ кад процени да ситуација превазилази његове могућности; 	<p>Вештине критичког мишљења, решавања проблема, доношења одлука.</p> <p>Организационе вештине и вештине управљања временом.</p> <p>Социо-емоционалне вештине: сарадња, комуникација, асертивност, решавање сукоба, препознавање сопствених и туђих емоција, превазилажење стреса.</p> <p>Култура безбедности и надлежности засмањење ризика од катастрофа.</p>
---	---	---

	<ul style="list-style-type: none"> – повезује информације од релевантних институција са потенцијалним ризицима и правилним реаговањем у кризним ситуацијама; – образложи значај солидарности са људима у невољи; – аргументује значај културе безбедности и пружања прве помоћи; 	<p>Климатске промене и заштита животнесредине у контексту културе безбедности.</p> <p>Општа безбедност: безбедност у саобраћају; знаци опасности и упозорења (зрачење, биолошка опасност, ЕОС – експлозивни остацирата, запаљиво, хемијски производи).</p> <p>План комуникације и евакуације случају несреће.</p> <p>Елементарне непогоде: пожари, земљотреси, поплаве, екстремни метеоролошки услови.</p> <p>Безбедност на води.Прва помоћ.</p>
<p>ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕЗА ИЗГРАДЊУ КУЛТУРЕ БЕЗБЕДНОСТИ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - искаже афирмативни став о људима који су активисти Црвеногкрста; – наведе које надлежан за одређене ванредне ситуације и симулирапозив хитним службама; – доведе у везу заштиту животне средине са климатским променамаи културом безбедности; – разликује безбедно, небезбедно и ризично понашање у саобраћају и примењује мере заштите приликом вожње различитим превознимсредствима; – наброји правила којих се треба придржавати у комуникацији током несреће, наведе садржај торбе за случај несреће, поступапрема плану евакуације и комуникације; – наброји и објасни мере за ублажавање и смањења ризика од земљотреса, пожара, поплава и екстремних метеоролошких услова; – разликује безбедна од небезбедних купалишта, објасни улогу спасиоца, поступа у складу са правилима понашања на купалиштима и демонстрира поступак самопомоћи у случају грчамишића у води; – наведе принципе и демонстрира пружање прве помоћи на изабраном примеру. 	

ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА
<p>ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕЗА УЧЕЊЕ, РАД И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ</p>	<p>У оквиру ове теме садржаји су подељени у три целине. Прва се односи на групу вештина које би се могленазвати когнитивне, другу групу чине организационе, а трећу социјално-емоционалне.</p> <p>-Критичко мишљење: важно да ученици разликују чињенице од претпоставки и неистина, односно да се питају да ли је нешто тачно или не, ко доноси те информације и како их аргументује, да ли постоје и другачије перспективе и да буду осетљиви на нелогичности, недостатак доказа и манипулацију.</p> <p>Постављати</p>

	<p>ученицима питања, неговати атмосферу у којој се одговори могу слободно дати, без квалификације и захтевати од њих да нешто бране или нападају (техника за и против).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Доношење одлука: Са ученицима треба организовати активности које ће им помоћи да разумеју тај процес, на који начин се одлуке доносе, кроз које фазе се пролази, које су препреке доношењу одлука и како не треба доносити одлуке. - Организационе вештине: систематично прикупља, класификује и чува потребне информације; одређује приоритете у раду; ефикасно управља временом; поштује рокове; планира (краткорочно и дугорочно) свој рад; поштује процедуре; има иницијативу у решавању проблема; уредно води евиденцију о свом раду. - Социо-емоционалне вештине у: комуникацији, решавању конфликта, затим управљању емоцијама и превазилажењу стреса. - Вештини комуницирања: ученици треба да се упознају, на основном нивоу, шта је асертивност и како се одупрети притиску, посебно вршњака.
<p>ВЕШТИНЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ИЗГРАДЊУ КУЛТУРЕ БЕЗБЕДНОСТИ</p>	<p>За увођење ученика у тему треба користити материјале који на реалистичан начин приказују колико су некеситуације опасне.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Активности треба да буду усмерене на усвајање знања и развој вештина о безбедносним поступањима, као и да емотивно јачају ученике да буду присебни у таквим ситуацијама и спремни да примене стечена знања и вештине. - Припремити неке материјале који ће допринети подизању културе безбедности школе, као што су нпр. прављење информативног кутка за смањење ризика од катастрофа где би били постери или презентације оправилима понашања током различитих елементарних непогода, списак телефона хитних служби и сл. - Култура безбедности: циљ је да ученици разумеју зашто је битно да сваки грађанин поседује вештине за деловање пре, током и након што се несрећа догоди и да науче које институције и организације служе грађанима у заштити безбедности (ватрогасци, спасиоци, полиција, војска, Црвени крст, цивилна заштита и друга удружења и организације од интереса за заштиту и спасавање). У циљу препознавања снага система засмањење ризика од катастрофа у Републици Србији, како је званичан израз за њих, наставник може упутити ученике да на свом локалу истраже (рад у паровима или малој групи) где се налазе те службе, које послове обављају, односно за шта су надлежне, колико људи запошљавају, какву опрему користе и сл. Осим тога, може се организовати гостовање особе која брине о безбедности грађана или реализовати радионица „Нацртај/направи свој грб” која се налази у Националном каталогу ресурса за сигурније школе и вртиће који је припремљен од стране Црвеног крста Србије. Када ученици буду овладали основним знањима о култури безбедности и снагама система за смањење ризика од катастрофа може се спровести још једна активност.

	<p>Ученици могу направити неколико питања из те области помоћу којих би утврдили колико њихови родитељи о томе знају.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Заштита животне средине: у раду са ученицима може се користити анимирани филм MAN или неки други филм о климатским променама и њеним последицама на човечанство. После гледања таквих филмова обавезно је са ученицима разговарати како они виде проблем и, што је још важније, како виде решење. У току разговора упознати ученике са прогнозама научника у вези са климатским променама, пружити им конкретне податке и њихов извор. Позвати се на оно што ученици већ знају о овом проблему, што су учили удругим предметима, што су сазнали из медија. - Општа безбедност: обухвата правилно поступање у свакодневним активностима, при учествовању у саобраћају, при позивању хитних служби, кад се уоче основни знаци опасности који обавештавају или упозоравају на одређену опасност (хемијска опасност, биолошка опасност, опасност од пожара, запаљива материја, експлозивни остаци рата – ЕОР). У оквиру овог садржаја ученици треба да овладају комуникацијом са хитним службама јер није довољно само знати кога треба позвати, већ тој служби треба дати што више релевантних информација како би могле ефикасно да делују. - План комуникације и евакуације: да би ученици схватили како се такве ситуације предупређују, заједно са наставником могу да припреме нацрт плана евакуације и комуникације из учионице до безбедног места, увежбају евакуацију ученика из школе, наведу садржај торбе у случају несреће. - Елементарне непогоде: ученици треба да овладају правилима понашања и проналажењем безбедног места (у случају земљотреса); наставник може користити различите материјале (слике, филмове, новинске чланке, статистичке податке о пожарима у свету и нашој земљи...), а може организовати гостовање ватрогасаца или посету најближој ватрогасној станици; ученици треба да буду упознати са корацима којих се треба придржавати у случају најаве поплаве и у случају поплаве. - Екстремни метеоролошки услови: навођење неких података на глобалном, регионалном и локалном нивоу. - У раду на овом садржају највише треба користити примере из локалне средине где ученици живе, са фокусом на разликовање безбедних и небезбедних купалишта, разумевање улоге спасиоца и упознавање саначинима пружања самопомоћи у ситуацијама грча мишића. - Прва помоћ: развој позитивног става према пружању помоћи људима у невољи, стицање знања о основним принципима прве помоћи, о основним средствима за пружање прве помоћи као и овладавање неким основним вештинама примерено узрасту ученика и броју часова који се могу одвојити за вежбање.
<p>ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА</p>	<p>Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како предвиђају последице, како критички промишљају, чиме се руководе у процесу доношења одлука, како комуницирају.</p>

У складу са исходима, тамо где се очекује знање или нека вештина прикладно је да се то провери у форми квиза, улазних и излазних тестова, презентације, писања есеја и др. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању, а успех се изражава описно (истиче се, добар и задовољава). Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на којиначин пратити и вредновати.

САЧУВАЈМО НАШУ ПЛАНЕТУ

СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ: Сачувајмо нашу планету		РАЗРЕД: 5. или 6.
		ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА: 36
ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА АКТИВНОСТИ ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС: развијање функционалне писмености из области заштите животнe средине, разумевање односа човек – природа са циљем бољег схватања света који га окружује, лакше сналажење у природном и социјалном окружењу и формирање одговорног и активног појединца у циљу разумевања и примене концепта одрживог развоја.		
ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	ИСХОДИ	ПРОГРАМСКИ /ПРЕДМЕТНИ САДРЖАЈИ
ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЧОВЕКА У ПРИРОДИ ПРИРОДНА БОГАТСТВА (РЕСУРСИ) И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	<p>Ученик ће бити у стању да:</p> <ul style="list-style-type: none"> – наведе основне појмове о животној средини; – наведе примере утицаја човека на животну средину; <ul style="list-style-type: none"> – уочи узрочно-последичне везе и односе на релацији човек и животна средина; – препозна проблеме у локалној средини на основу концепта одрживог развоја; – активно и одговорно управља и решава интегративне пројектне задатке; – повезује хоризонтално и вертикално знања о одрживом коришћењу ресурса и користи холистички приступ у решавању проблема одрживог развоја; – развија ставове и вредности о очувању животне средине кроз решавање проблема на локалитету; 	<p>Основни појмови из области животнe средине.</p> <p>Утицај човека на животну средину.</p> <p>Концепт одрживог развоја.</p> <p>Спровођење акција у заштити и очувању животне средине (мали пројекти).</p> <p>Природни ресурси (богатства) – дефиниција, подела и значај.</p> <p>Обновљиви и необновљиви природни ресурси.</p>

**БИОДИВЕРЗИ
ТЕТ И
ГЕОДИВЕРЗИ
ТЕТ**

- емоционално реагује на проблеме локалног окружења;
- схвати и разуме поделу и значај природних ресурса
- разликује обновљиве од необновљивих природних ресурса;
 - препозна и наводи примере обновљивих и необновљивих природних ресурса;
 - критички се односи према нерационалном коришћењу необновљивих природних ресурса;
- наведе изворе и последице загађења природне средине
- разликује изворе и врсте загађења;
- анализира из различитих углова утицај загађења на живи свет;
- разврстава изворе загађења;
- истражи изворе загађења у локалној средини;
 - наведе примере последица стварања озонских рупа и других глобалних проблема на животну средину;
 - уочава узрочно последичне везе између глобалних и локалних проблема загађења и очувања природне средине;
 - уочи повезаност природних, социјалних и економских фактора у очувању животне средине;
 - креира решења за смањење загађења од отпада у оквиру пројеката;
- користи методе и алате истраживања на терену;
 - прикупља податке из различитих извора уз критичко сагледавање и доношење закључка;
- разликује биодиверзитет од геодиверзитета;
 - идентификује и објашњава факторе који доводе до угрожавања биодиверзитета и геодиверзитета;
 - процењује негативан утицај појединих фактора на биодиверзитет и геодиверзитет у локалној средини;
- наводи примере заштите биодиверзитета и геодиверзитета;
- креира истраживачке задатке;

Жива бића као природни ресурс (мали пројекти).
Одрживо коришћење ресурса. Појам, извори и врсте загађивања.
Глобалне промене и глобалне последице.
Озонске рупе и последице на животну средину.
Смањење загађења од отпада.
Дефиниција биодиверзитета и геодиверзитета.
Угрожавање биодиверзитета и геодиверзитета.
Заштита биодиверзитета и геодиверзитета.

	<ul style="list-style-type: none"> – користи ИКТ приликом прикупљања информација и представљања резултата истраживања о геодиверзитету и биодиверзитету; – ради у тиму, размењује мишљење и учествује у акцијама очувања животне средине; – објашњава резултате истраживања повезаности геодиверзитетаи биодиверзитета. 	
--	--	--

ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА
<p>ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЧОВЕКА У ПРИРОДИ</p> <p>ПРИРОДНА БОГАТСТВА (РЕСУРСИ) И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ</p> <p>ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ</p>	<p>ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА: Полазећи од принципа одрживог развоја, првенствено холизма и интердисциплинарности, програм слободне наставне активности је конципиран тако да се током наставе и учења преферирају стратегије које се заснивају на принципима одрживости као што су: стратегија интерактивног учења и рада на пројекту; стратегија интегративног учења и настава усмерена на деловање; стратегија кооперативних облика наставе; стратегија учења откривањем и решавања проблема, метакогнитивне стратегије, различити облици искуственог учења. Кроз рад на пројектима у различитим амбијентима (природног и социјалног) окружења, сарадњом са родитељима, локалном и широм заједницом постиже се отвореност, одговоран однос и понашање према окружењу са циљем постизања активног односа ученика, развој критичког и конструктивног мишљења и одговорност према себи, природи и социјалном окружењу. Стварају се везе између стеченог знања у школи, сопственог искуства и примене у свакодневном животу. Амбијентални приступ у настави и непосредни контакт и искуство са предметима сазнања се допуњује употребом савремене технологије (коришћење мултимедијалних ресурса и визуелних помагала како у настави тако и у размени информација). Потребно је укључивање средстава јавног информисања, организације цивилног друштва, института, истраживачких и образовних центара, удружења у циљу коришћења њиховог знања и искуства, ресурса (физички, људски, материјални) и дистрибуцијских канала.</p> <p>Једна од важних компетенција наставника је успостављање сарадње са локалним окружењем кроз извођење наставних активности ван учионице. Наставник има сложен задатак да одабиром савремених дидактичких стратегија за остваривање циљева и задатака наставне теме осмишљава и креира наставне ситуације у неформалним ванучионичким амбијентима у локалном окружењу. Како би се што боље остварила веза између садржаја програма и реалног живота пожељно је, кад год је то могуће, да се ученицима омогући истраживање проблема који се проучавају у реалном (локалном) контексту кроз коришћење проблемско-</p>

**БИОДИВЕРЗИ
ТЕТ И
ГЕОДИВЕРЗИ
ТЕТ**

-истраживачког приступа у настави. Препоручује се употреба модификованих предавања (добро структурирано, систематично и кратко представљање најважнијих елемената теме/садржаја), затим различитих врста презентације, демонстрације, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у малим групама, рад на пројектима, цртање мапе ума, округли сто. Улога наставника је превасходно у подстицању ученика у настави на откривање, истраживање, доживљавање, проучавање, вредновање, креирање у процесу учења чиме им се омогућава самостално управљање процесом учења како у учионици тако и ван ње, да уведу ученике у тему, представе кључне појмове садржава и подстакну их на активност коју затим усмеравају, прате и вреднују.

За сваку тему наставник треба да припреми што више различитих материјала који имају функцију подстицаја, мотивисања ученика за рад на њима. Поред материјала (филмови, слике, приче, новински текстови...), то могу бити гостовања стручњака за дату област или посета установама. Избор подстицаја треба да одговара теми, узрасту ученика и њиховим интересовањима. Програм се не базира на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано за њих направљени, већ се ученици подстичу да користе што различитије изворе информација и да имају према њима критички однос. Циљ је оснажити ученике да развијају своје компетенције у раду са подацима. Број часова по темама и редослед тема нису унапред дефинисани. За сваку тему и наставне јединице, потребно је формулисати исходе који су рефлексивни исходи за крај разреда и индикатора међупредметних компетенција, а садрже специфичности везане за конкретну тему/проблем.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА
ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЧОВЕКА У ПРИРОДИ

Човек има двоструку улогу у природи, јавља се као њен део, али и као фактор који утиче на њу и мења је. У првим фазама развоја људског друштва промене природе под утицајем човека сведене су на локалну средину. Са развојем друштва промене природе су све дубље и трајније, да би данас достигле глобалне размере. Те промене у природи настају под утицајем посредних или непосредних човекових активности и изазивају одговарајуће последице. Ту спадају: промене физичких услова и изгледа животне средине, промене састава живог света, стварање нових обрадивих површина, гајење биљака и животиња, уношење нових врста у крајеве у којима их није било, урбанизација, индустријализација, загађивање животне средине итд. Ученици у групама кроз истраживачке задатке анализирају по један од утицаја човека на природну средину као и последице тих утицаја на живот људи. Такође, могу да праве промотивне материјале који се односе на заштиту и очување природе и да осмишљавају различите активности везане за ту сврху.

ПРИРОДНА БОГАТСТВА (РЕСУРСИ) И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ

Природни ресурси могу се дефинисати као разноврсна тела, материје и појаве које човек користи за задовољавање својих потреба. Функционисање савремених друштава у потпуности зависи од ресурса чије су основне карактеристике необновљивост и исцрпљивост, при чему потреба за њима рапидно расте док се њиховедоступне количине смањују. С обзиром на то, решавање питања недостатка ових ресурса у будућности биће једно од најважнијих за читаво човечанство. Један од начина превазилажења датог проблема је свакако одрживиразвој. Он подразумева коришћење ресурса у оквиру дугорочних ограничења планете уз максимално умањивањеутицаја који коришћење једног ресурса може да има на друге ресурсе, односно, коришћење ресурса од стране данашњих генерација на начин који неће угрозити могућности будућних генерација да располажу ресурсима. Стога је инсистирање на ефикасном коришћењу ресурса од суштинске важности за спречавање њиховог прекомерног коришћења. Ученици се деле у две групе тако да једна група ради истраживачки задатак везан за предности и недостатке коришћења обновљивих, а друга за коришћење необновљивих извора енергије, а своје резултате приказују путем паноа, ппт и сл.

ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Загађење животне средине јесте уношење загађујућих материја или енергије у животну средину изазвано људском делатношћу, или природним процесима које има или може имати штетне последице на квалитет животне средине и здравље људи. Загађење можемо поделити на оно које смањује квантитет и оно које смањује квалитет животне средине и природних ресурса. У прву групу спадају: појава киселих киша, хемијско загађење вода, емисија гасова стаклене баште итд. У другу групу спадају сва загађења која смањују биодиверзитет, здравље живог света, квалитет ваздуха, воде и земљишта итд. Загађење се још може поделити према компонентама животне средине, према начину загађивања, природи загађења и зони утицаја. Извори загађења животне средине могу се поделити према следећим критеријумима: начину постанка, мобилности, просторној расподели, итд. Загађујуће материје се деле према природи загађујућих материја, према могућности смањења загађења и физичком стању. Постојање великог броја различитих извора загађења као и великог броја и врста загађујућих материја, захтева препознавање, класификацију и систематизацију врста и извора загађења на једној територији, односно држави. Из тог разлога се саставља Интегрални катастар загађивача животне средине, који представља регистар систематизованих информација и података о загађивачима животне средине. То је јавна књига у којој се региструју све врсте загађивача са подацима неопходним за праћење стања, планирање и пројектовање и предузимање мера за заштиту животне средине. Из Интегралног катастра загађивача Републике Србије пронаћи податке о загађењу животне средине на локалном нивоу и након тога обавезно са ученицима разговарати како они виде проблем и што је још важније, како виде решење проблема загађења. С обзиром на то

да се као глобалне последице загађења животне средине издвајају ефекат стаклене баште, киселе кише, озонскерупе, ученици у групама путем паноа, стрипа или филма представљају њихове узроке.

	<p><i>БИОДИВЕРЗИТЕТ И ГЕОДИВЕРЗИТЕТ</i></p> <p>Према Конвенцији о биолошкој разноврсности донетој на Конференцији УН о животној средини и развоју у Рио де Жанеиру 1992. године, биодиверзитет је дефинисан као „варијабилност међу живим организмима, укључујући између осталог копнене, морске, и друге водене екосистеме чији су они део; ово укључује диверзитет унутар врста, између врста и између екосистема”. Геодиверзитет је географска разноврсност предела која је исказана геолошком грађом и морфолошким елементима и процесима. Осим стена, геоморфолошких облика и земљишта, у геодиверзитет се укључују и разни хидролошки и климатолошки процеси, под чијим утицајем се они модификују. Појаве и облици од изузетног значаја који су издвојени из геодиверзитета, чине геонаслеђе, због чега се штите као природна добра. Ту спадају геолошке, геоморфолошке, хидролошке, педолошке и посебне археолошке вредности које су настале у току формирања литосфере, њеног морфолошког уобличавања и међузависности природе и људских култура. Уколико постоји могућност требало би организовати посету Заводу за заштиту природе Србије или организовати предавања, презентације, креативне радионице, еко-играонице, прилагођена истраживања на терену, излете у природна добра, изложбе цртежа и фотографија, пројекције филмова и слично, чиме се код ученика развија свест о вредностима и значају природних ресурса, њиховом очувању у циљу изграђивања знања и вештина еколошки активних и одговорних грађана.</p>
<p>ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА</p>	<p>Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа се темељи на целовитом (холистичком) приступу и подстицању индивидуалног развоја и развијање свих потенцијала ученика (когнитивни, афективни и психомоторички домен).</p> <p>Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како предвиђају последице, како критички промишљају, чиме се руководе у процесу доношења одлука, како комуницирају. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању, а успех се изражава описно (истиче се, добар и задовољава). Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Ученик је активни субјект у процесу учења, вредновања и самовредновања сопствених постигнућа. Сама природа и концепција предмета и потенцирање на активном, пројектном и истраживачком приступу у стицању ученичких компетенција наглашава формативно оцењивање. Оно се исказује кроз: опис постигнућа ученика, опис ангажовања ученика у настави и препоруке за даље напредовање.</p>

ВЕЖБАЊЕМ ДО ЗДРАВЉА

СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ: ВЕЖБАЊЕМ ДО ЗДРАВЉА		РАЗРЕД: 5. или 6. разред
		ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА: 36
<p>ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА АКТИВНОСТИ ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС: Циљ учења слободне наставне активности <i>Вежбањем до здравља</i> је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове и вредности од значаја за одговоран однос према сопственом здрављу, физичком вежбању и здравим животним навикама.</p>		
ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	ИСХОДИ	ПРОГРАМСКИ /ПРЕДМЕТНИ САДРЖАЈИ
ВЕЖБАЊЕ, ЗДРАВЉЕ И ЖИВОТНА СРЕДИНА	<ul style="list-style-type: none"> – дефинише појам здравља, разликује физичко, ментално и социјално здравље и образлаже утицај вежбања на здравље; – пореди специфичности вежбања у спорту и ванспорта; – разликује правилно од неправилног вежбања и планира сопствене физичке активности у складу са потребама, могућностима и интересовањима; – има увид у сопствене разлоге вежбања и истрајава у вежбању; 	<p>Тема прожима вежбање, здравље и животну средину инастоји да одговори на питање чему служи вежбање и какои где то радити. Има већи број кључних појмова и било би добро да наставник предност да оним активностима и примерима на којима ће ученици најлакше разумети ту повезаност.</p> <p>Како свако вежбање није аутоматски и здраво, на различитим примерима, треба ученицима указати на разлику између правилног и неправилног вежбања и више пута се током целог програма враћати на то јер се ради о важном исходу. Ученици се могу организовати да радећи умањим групама на интернету пронађу и направе избор и план вежби по одређеном задатку (вежбе за јачање мишићаног, вежбе за правилно држање и сл.).</p> <p>На ту тематику природно се надовезује питање о томешто нека особа вежба, односно из којих мотива то ради као и зашто се одустаје од вежбања.</p>
ИСХРАНА И ВЕЖБАЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> – препозна ризике гојазности и мршавости; – наведе принципе правилне исхране и примењује их у свом свакодневном животу; 	<p>Тематика правилне исхране природно је повезана са вежбањем и зато има своје место у овом програму. Како ученици о томе већ имају солидна школска и ваншколска знања, навике и ставове наставник може, у оквиру првих</p>

	– критички се односи према рекламираним производима животних намирница	активности, да направи неку врсту снимања стања у смислуда кроз разговор или наменски припремљен упитник утврди шта знају о нутритивним вредностима намирница, какве су им навике у исхрани, шта знају о правилима исхране пре и после вежбања и сл. У складу са добијеним одговорима може планирати даљи рад на овој теми.
ВЕЖБАЊЕ И ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД	- разликује добро од лошег држања тела и коригује сопствено држање тела;	Ова тема у потпуности одговара узрасту ученика 5. и 6. разреда који су у фази интензивног психофизичког мењања из детета у одраслог и физички изглед им је врло важан.

ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА	ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА
ВЕЖБАЊЕ, ЗДРАВЉЕ И ЖИВОТНА СРЕДИНА	9 часова: тема прожима вежбање, здравље и животну средину инастоји да одговори на питање чему служи вежбање и како и где то радити. Има већи број кључних појмова и било би добро да наставник предност да оним активностима и примерима на којима ће ученици најлакше разумети ту повезаност.	Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, наставник континуирано прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како аргументују, које ставове изражавају. Поуздани показатељи напретка су квалитет постављених питања, способност да се промени мишљење у контакту са аргументима, разликовање чињеница од интерпретације, способност да се изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научно, предвиди последице. Код неких садржаја могу се урадити иницијални и излазни тест
ИСХРАНА И ВЕЖБАЊЕ	9 часова: тематика правилне исхране природно је повезана са вежбањем и зато има своје место у овом програму. Како ученици о томе већ имају солидна школска и ваншколска знања, навике и ставове наставник може, у оквиру првих активности, да направи неку врсту снимања стања у смислу да кроз разговор или наменски припремљен упитник утврди шта знају о нутритивним вредностима намирница, какве су им навике у исхрани, шта знају о правилима исхране пре и после вежбања и сл. У складу са добијеним одговорима може планирати даљи рад на овој теми.	
ВЕЖБАЊЕ И ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД	9 часова: ова тема у потпуности одговара узрасту ученика 5. и 6. разреда који су у фази интензивног психофизичког мењања из	

	детета у одраслог и физички изглед им је врло важан.	којим ће се
--	--	-------------

	Свакодневно посматрају себе у огледалу и углавном су незадовољни како изгледају. Рад на садржајима у оквиру ове теме има за циљ да ученици прихвате своје тело, његове потребе и могућности што је важно јер одрастају у култури где медији и друштвене мреже намећу идеал физичког изгледа који је најчешће удаљен од реалних пропорција људи.	утврдити знања, вештине, ставови пре и после рада на неком садржају.
У ВЕЖБАЊУ ЈЕДНАКИ	9 часова: садржаји ове теме су важни за формирање правилног става према вежбању и развоју компетенције за одговорно учење у демократском друштву. Ученици су већ упознати са Конвенцијом о правима детета и треба је повезати са садржајем програма у смислу колики значај има физичко вежбање у остваривању права детета на раст, развој, здравље, игру и дружење.	Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са <i>Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању</i> . Оцењивање је описно.

ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ

СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ: ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ		РАЗРЕД: 5 или 6
		ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА: 36
ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА АКТИВНОСТИ ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС: развијање вештине комуникације и сарадње, критичко и стваралачко мишљење, осетљивост за естетику, радозналост, мотивација за истраживање и изражавање у различитим медијима као и одговоран однос према очувању уметничког наслеђа и културе свога и других народа.		
ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	ИСХОДИ	ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ
ЦРТАЊЕ	– образложи значај традиционалне визуелне уметности за идентитет народа и појединца;	Компетенција за целоживотно учење Естетичка компетенција Решавање проблема
СЛИКАЊЕ	– повеже карактеристичан артефакт са континентом и културом којој припада;	

<p>ВАЈАЊЕ</p>	<ul style="list-style-type: none"> – обликује ликовне радове са препознатљивим елементима одабране културе; – опише одабрани продукт визуелних уметности и процес његове израде; – пореди основне одлике традиционалне визуелне уметности два или више народа; – објасни значај и улогу културног наслеђа; – објасни главне карактеристике традиционалне музике на простору Балкана и Србије и њихов међусобни утицај. 	<p>Комуникација Сарадња Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција</p>
---------------	---	--

<p>ОБЛАСТИ/ТЕМЕ</p>	<p>ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА</p>	<p>ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА</p>
<p>ЦРТАЊЕ</p>	<p>Програм слободне наставне активности интегрише садржаје из културе, различитих уметности и више уметничких дисциплина. Он омогућава ученицима: да упознају културу и уметност народа свих континената, њихове сличности, разлике и међусобне утицаје; да открију како се прожимају различите врсте уметности; да уче како да користе разноврсне, релевантне и поуздане податке и информације заистраживачки и стваралачки рад.</p>	<p>Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, примењују, процењују последице итд.</p>
<p>СЛИКАЊЕ</p>	<p>Да ефикасно сарађују и комуницирају; да развијају критичко мишљење, конструктивно размењују мишљења и формирају позитивне вредносне судове са циљем очувања културе и идентитета, развијања самопоуздања и самопоштовања</p>	<p>Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати</p>

ВАЈАЊЕ	Да развијају радозналост, мотивацију, као и афинитет према култури и уметности; да се изражавају у одабраним уметничким дисциплинама и медијима.	и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.
--------	--	---

ЧУВАРИ ПРИРОДЕ

СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ: Чувари природе		РАЗРЕД: 5. или 6.
		ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА: 36
ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА АКТИВНОСТИ ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС: Циљ наставе изборног предмета чувари природе јесте развијање пожељног понашања у складу са принципима одрживости, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину, природу и биодиверзитет.		
ОБЛАСТИ/ ТЕМЕ	ИСХОДИ	ПРОГРАМСКИ /ПРЕДМЕТНИ САДРЖАЈИ
ОДРЖИВОСТ, ЖИВОТНА СРЕДИНА И УТИЦАЈ ЧОВЕКА	<ul style="list-style-type: none"> - примењују образовање за заштиту и одрживост животне средине, - развијају вредности, ставове, вештине и понашање у складу са одрживим развојем, - развијају способност за уочавање, формулисање, анализирање и решавање проблема, - поседују иницијативу за активно учествовање и 	<ul style="list-style-type: none"> - Узајамна повезаност живог света - Промене у природи и утицај човека на одрживост животне средине - Манифестација „Ноћ истраживача“ - Како долази јесен

	одговорност,	
--	--------------	--

	-поседују потребу за личним ангажовањем у заштити и одрживости животне средине,природе и биодиверзитета.	
ОДГОВОРА Н ОДНОС ПРЕМА ОДРЖИВОС ТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	-примењују образовање за заштиту и одрживост животне средине, -развијају вредности,ставове,вештине и понашање у складу са одрживим развојем, -примењују рационално коришћење природних ресурса, -препознају изворе загађивања и уочавају последице, -развијају способност за уочавање,формулисање,анализирање и решавање проблема, -поседују иницијативу за активно учествовање и одговорност, -поседују потребу за личним ангажовањем у заштити и одрживости животне средине,природе биодиверзитета.	-Глобалне промене у животној средини и њихове последице - Понашања која не нарушавају одрживост животне средине - Израда кућица за животиње од рециклираних материјала - Зелени талас-групни рад
ОДГОВОРН А ОДНОС ПРЕМА ЗДРАВЉУ	-примењују образовање за заштиту и одрживост животне средине, -развијају вредности,ставове,вештине и понашање у складу са одрживим развојем, -знају да на основу стечених знања препознају и изаберу квалитетан и здрав стил живота, -развијају способност за уочавање,формулисање,анализирање и решавање проблема, -поседују иницијативу за активно учествовање и одговорност,	-Органска храна, ГМО - Потрошачка култура - Органска храна.Брза храна - Живот без дуванског дима
ОДГОВОРА Н ОДНОС ПРЕМА ЖИВОТИЊА МА	-примењују образовање за заштиту и одрживост животне средине, развијају вредности,ставове,вештине и понашање у складу са одрживим развојем, -развијају способност за уочавање,формулисање,анализирање и решавање проблема, -поседују иницијативу за активно учествовање и одговорност, -поседују потребу за личним ангажовањем у заштити и	-Права животиња - опстанак који зависи од човека. -Животиње за друштво - кућни љубимци. -Угроженост домаћих животиња, огледних животиња и крзнашица. -Спровођење акција - брига о животињама

	одрживости животне средине,природе и биодиверзитета.	
--	--	--

<p>ОДГОВОРА Н ОДНОС ПРЕМА РАЗНОВРСН ОСТИ ЖИВОГ СВЕТА</p>	<p>-примењују образовање за заштиту и одрживост животне средине,</p> <p>развијају вредности, ставове, вештине и понашање у складу са одрживим развојем,</p> <p>-развијају способност за уочавање, формулисање, анализирање и решавање проблема,</p> <p>-поседују иницијативу за активно учествовање и одговорност,</p> <p>-поседују потребу за личним ангажовањем у заштити и одрживости животне средине, природе и биодиверзитета.</p>	<p>-Заштићене биљке Србије.</p> <p>-Заштићене животиње -Србије.</p> <p>-Теренска вежба: посета резервату природе.</p> <p>-Спровођење акција - обележавања Дана планете и Светског дана заштите животне средине.</p>
--	---	---

ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА
<p>ОДРЖИВОСТ, ЖИВОТНА СРЕДИНА И УТИЦАЈ ЧОВЕКА</p>	<p>фронтални</p> <p>-групни</p> <p>-ПП презентације</p> <p>-провера и примена знања</p> <p>-истраживачки рад</p>
<p>ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ОДРЖИВОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ</p>	<p>- фронтални / - групни</p> <p>-практичан рад</p> <p>-ПП презентације</p> <p>-демонстрација графиком или шемом</p> <p>-провера и примена знања</p> <p>-радионице / -израда панона</p>
<p>ОДГОВОРНА ОДНОС ПРЕМА ЗДРАВЉУ</p>	<p>-фронтални</p> <p>-групни</p> <p>-практичан рад</p> <p>-ПП презентације</p> <p>-демонстрација</p> <p>-провера и примена знања</p> <p>-стручна предавања и трибине</p>

ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ЖИВОТИЊАМА	-фронтални -групни -ПП презентације
-------------------------------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> -анкете -радионице -посета институцијама
ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА РАЗНОВРСНОСТИ ЖИВОГ СВЕТА	<ul style="list-style-type: none"> -фронтални / -групни -практичан рад -ПП презентације -демонстрација -провера и примена знања -израда паноя -посета заштићеним
ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА	вођење ученичког портфолија, формативно оцењивање (вођење педагошких свезака), разговор, посматрање ангажованости на часу, ученички радови и продукти ученичких активности, домаћизадаци, продукти групних и тимских радова

МУЗИКОМ КРОЗ ЖИВОТ

Циљ учења слободне наставне активности Музиком кроз живот је да ученик развија стваралачко и креативно мишљење кроз практичан рад, мотивацију, интелектуални, социјални, емоционални и морални развој, свест о сопственом здрављу, опажање, осетљивост за естетику, радозналост и самопоуздање како би био оспособљен за креативно решавање проблема и имао одговоран однос према очувању уметничког наслеђа и културе свога и других народа.

Разред: **пети или шести**

Годишњи фонд: **36**

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење Естетичка компетенција	– примењује динамичко нијансирање при извођењу музичких дела;	ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ Проширивање знања о музичким елементима. Изражајна својства динамике.

<p>Решавање проблема Комуникација Сарадња Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Одговорно учешће у демократском друштву Предузимљивост и оријентација ка предузетништву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини</p>	<ul style="list-style-type: none"> – препознаје елементе динамике у свакодневном животу; – анализира врсте такта и ритам у уметничким делима; – препознаје боју тона у складу са садржајем композиције; – изводи композиције домаћих и страних ауторасамостално и у групи, користећи глас, покрет и инструменте; – изводи двогласне и трогласне композиције домаћих и страних аутора; – исказе своја осећања у току извођења музике; – примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању; – учествује у манифестацијама; – користи различите технике телесних перкусија самостално и у групи; – примењује технике правилног дисања у свакодневном животу; – препознаје говор тела, свој и своје околине; – контролише покрете користећи концентрацију; – сарађује са члановима групе којој припада, поштујући различитости; – процени сопствене могућности у примени телесних перкусија; – самостално осмишљава и импровизује покрете заритмичке аранжмане; – контролише сопствене покрете у циљу боље координације; – својим речима објасни значај телесних перкусија у сваком смислу; – критички анализира своје и туђе извођење; 	<p>Врста, карактер и примена темпа. Тон: боја и текстура. Ритам: дводелни, троделни, четвороделни имшовити. Повезивање звука и ритма. Примена динамике, темпа и ритма у свакодневном животу. Проширивање искуства ученика у коришћењу различитих музичких средстава за рад у процесу музичког изражавања и обликовања; Индивидуално и групно певање. Двоглас. Троглас. Индивидуално и групно свирање.</p> <p>ТЕЛО КАО МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТ Синхронизација различитих менталних и физичких капацитета. Координација различитих менталних и физичких капацитета. Правилно дисање. Концентрација. Говор тела. Јачање одређених делова тела. Рефлекс. Пажња. Брзина реаговања на различите захтеве из окружења. Развој свесности о нашем телу, контроли покрета и јачању мишића, као и бољој координацији и балансу. Стимулација и активација организма на психомоторном и когнитивном нивоу. Истраживање унутрашњег ритма и звука свогатела. Body percussion.</p> <p>КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ КРОЗ МУЗИКУ Технике критичког мишљења. Дрво проблема. Дебата. Шест шешира. Мозгалица. Трибине.</p>
---	--	--

	<ul style="list-style-type: none"> – истражи и објасни шта је музичка критика и која је њена улога; – објасни и примени различите технике критичког мишљења; – самостално поставља питања везана за дату тему; – аргументовано искаже утисак о слушаним делима; – вербализује свој доживљај музике; – искаже свој доживљај музике кроз друге уметности. – критички просуђује утицај музике на здравље ; – разуме и користи интеркултурални дијалог; – примењује различите врсте писмености (језичке, медијске, културне, научне...); – разуме концепт инклузије и осетљив је према различитостима; – самостално анализира музичка дела, користећи научене технике критичког мишљења. 	<p>Вештине критичког мишљења: комуникација, сарадња, препознавање проблема, решавање проблема.</p> <p>Вештина постављања питања: меморијска, транслацијска, интерпретацијска, аналитичка, синтетичка, евалуацијска.</p> <p>Обликовање оригиналног мишљења.</p> <p>Музичка критика. Анализа композиције.</p> <p>Развијање способности и интересовања за целоживотно образовање.</p>
--	---	--

ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА	ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА
<p>ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ</p>	<p>У реализацији слободне наставне активности Музиком кроз живот, акценат је на афирмацији тематских јединица у области Извођења музике. Инсистира се на индивидуалном емотивном доживљају при извођењу музичких дела кроз рад на различитом садржају традиционалне и уметничке музике, које су примерене гласовним могућностима и узрасту ученика. Важно је повезивање садржаја песама са садржајима осталих наставних предмета. Читање с листа једноставног ритмичког записа активира највећи број когнитивних радњи, развија дугорочно памћење. Драгоцен утицај на развој ученика Сваки аспект извођења музике има велики утицај на развој ученика. Кроз индивидуално и вишегласно гласовно и инструментално</p>	<p>Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају</p>

	<p>извођење инсистира се на поставци тона, интонацији, правилном дисању, агогици, дикцији, ритму, динамици, поштовању различитости групном раду. Репертоар одређује наставник сходно саставу и узрасту групе ученика, поштујући мишљење и жеље ученика, узимајући у обзир одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха и стилова, тематски разноврсне и усклађене са применом.</p>	<p>податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, примењују, процењују последице итд.</p>
<p>ТЕЛО КАО МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТ</p>	<p>У оквиру ове теме обједињене су три групе вештина: когнитивне, социјално-емоционалне и организационе. Зато већ у процесу увођења у тему треба изабрати примере на којима ће ученици схватити сложеност коришћења тела као инструмента и сам значај бављења овом темом. У процесу реализације програмских садржаја наставник треба да уведе ученике у одређену тему, кроз кратки теоријски приказили аудио-видео запис, на сам значај коришћења тела као инструмента, а затим да их кроз конкретне задатке усмери на истраживање које може да се односи на различите аспекте деловања. Сам здравствени аспект кроз побољшање концентрације, техника дисања, развијање самопоуздања, контроли покрета, јачање мускулаторног система, различитих стимулација и уопштено свесности о своме телу, обрадити кроз предавања у којима ће учешће узети и ученици. За почетак рада предлаже се примена лаганијих примера, као што су тапшалице и бројалице, како би се ученици ослободили и испробавали могућности свога тела као инструмента. У циљу упознавања извора као грађе за истраживање елемената и техника телесних перкусија, може да се остварује и кроз посете појединим институцијама, као и гостовања експерата у школи.</p>	<p>Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научно, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладнису и други начини провере напредовања као што су квизови, тестови, такмичења.</p>
<p>КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ КРОЗ МУЗИКУ</p>	<p>После увода наставника у музичку критику као вида уметничке критике ученике треба кроз разговор навести да сами или истраживањем дођу до података који ће им дати одговоре на различита питања као што су: шта је то што музичку критику одваја од извештавања, шта може бити предмет уметничке критике, ко може бити музички критичар и који су објективни за разлику од субјективних аспеката музичке критике; који је значај музичке</p>	

	<p>критике за извођача, публику, музикологе...Ова тема треба да резултира музичком критиком коју ће ученици у улози музичког критичара написати након посете неком концерту, или слушања одређене композиције/извођача на часу. Основна идеја теме је да секод ученика развија конструктивно размишљање путем критике, стварање атмосфере где ученици сами постављају питања, типови питања којима се доводи до развоја критичког мишљења.</p> <p>Коришћењем различитих метода и техника наставник приближава ученицима решење проблема који је у почетку изгледао нерешив. Након тога се приступа анализи музичког дела, изведеног или слушаног, користећи научена питања и технике критичког мишљења,које резултирају доношењем појединачног и групног мишљења.</p>	
--	---	--

МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ

Циљ учења слободне наставне активности *Медијска писменост* је да подстакне развој медијске културе ученика и допринесе јачању способности разумевања, деконструкције и креирања медијских садржаја, које ће ученику помоћи за даљи когнитивни, емоционални и социјални развој у савременом медијацентричном окружењу.

Разред

Пети или шести

Годишњи фонд часова

36

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја
Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња	<ul style="list-style-type: none"> – идентификује/процени комуникацијски процес у односу медији – публика (корисници); – разликује традиционалне и нове медије поредећиначине пласирања порука; – упореди основне особености различитих медијаи изводи закључке о функцијама медија; – опише и анализира своје медијске навике; 	ПОЈАМ И ФУНКЦИЈЕ МЕДИЈА 1. Медији и публика (корисници) 2, 3.Традиционални медији (штампа, радио, телевизија, филм) и нови медији (интернет) 4,5,6. Улога и место медија у савременом друштву 7,8. Медијске навике (<i>Мој медијски дан</i>)

<p>Одговорно учешће у демократском друштву</p> <p>Одговоран однос према здрављу</p> <p>Одговоран однос према околини</p> <p>Естетичка компетенција</p> <p>Предузимљивост и оријентација ка предузетништву</p>	<ul style="list-style-type: none"> – разликује медијске садржаје од стварности, идентификујући их као конструкте стварности; – деконструише једноставније примере медијских порука; – одговорно креира једноставније медијске садржаје; – критички вреднује оглашавање у различитим медијским садржајима и препознаје профит као основни циљ; – наводи примере манипулације у медијским садржајима којима се подстичу куповина и потрошња, одређена осећања, вредности и ставови потрошача; – разликује функције и могућности мобилних дигиталних платформи; – идентификује недостатке и предности мобилног телефона као уређаја за комуницирање, информисање и забаву; – препознаје сврху и начин функционисања претраживача „на мрежи” и агрегатора садржаја; – вреднује и разврстава једноставније примере 	<p>ДЕКОНСТРУКЦИЈА И КОНСТРУКЦИЈА МЕДИЈСКЕ ПОРУКЕ</p> <p>9,10,11,12. Медијски садржаји као конструкти стварности</p> <p>13,14,15,16. Деконструкција и конструкција медијских порука</p> <p>ОГЛАШАВАЊЕ</p> <p>17,18,19,20. Комерцијални медијски садржаји у различитим медијима (рекламе, скривене поруке намењене пласирању одређених идеја, садржаја и животних стилова)</p> <p>21,22,23. Профит као циљ оглашавања</p> <p>тицај медијских садржаја на осећања, вредности и понашање публике – куповину и потрошњу</p> <p>МЕДИЈСКИ САДРЖАЈИ НА МОБИЛНИМ ДИГИТАЛНИМ ПЛАТФОРМАМА И ПРЕТРАЖИВАЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ</p> <p>24,25. Комуникација у дигиталном окружењу</p> <p>26, 27. Поузданост и веродостојност информација на интернету</p> <p>28. Претраживачи „на мрежи” и агрегатори</p>
---	--	--

	<p>информација са интернета према изворима из којег потичу, делећи их на поуздане и непоуздане; – препознаје ризично понашање на друштвеним мрежама.</p>	<p>садржаја</p> <p>29, 30, 31. Вредновање и селекција доступних информација</p> <p>32. Персонализована претрага на Гуглу</p> <p>33, 34. Анализа апликација на мобилном телефону</p> <p>35, 36. Зависност од мобилних телефона</p>
--	--	---

ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА	ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА
ПОЈАМ И ФУНКЦИЈЕ МЕДИЈА	ИНТЕРАКТИВНОСТ- договарање наставника и ученика о динамици и начинима реализације тема, иницијативи и активном учешћу ученика у активностима, предлагању илустративно- демонстративних дидактичких средстава, попут медијских садржаја које ученици свакодневно прате на интернету и сл;	<p>Постигнућа ученика се, дакле, прате и вреднују формативно: током целог процеса. Наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни.</p> <p>За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како бисе утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова.</p> <p>Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са <i>Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању</i>. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.</p>
ДЕКОНСТРУКЦИЈА И КОНСТРУКЦИЈА МЕДИЈСКЕ ПОРУКЕ	РАД У ГРУПАМА- облик рада који подстиче развој компетенције за комуникацију и сарадњу, значајне за разумевање феномена медија;	
ОГЛАШАВАЊЕ	КРЕАТИВНОСТ- развија се кроз стваралачки односпрема медијима и активности конструкције медијских порука, надовезане на активности деконструкције медијских садржаја;	
МЕДИЈСКИ САДРЖАЈИНА МОБИЛНИМ ДИГИТАЛНИМ ПЛАТФОРМАМА И ПРЕТРАЖИВАЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ	ПРОЈЕКТНА НАСТАВА- синтеза истраживачког и стваралачког приступа медијима, јачање сарадње, иницијативе и предузетничких могућности ученика.	

БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ I

Циљ програма је да се ученици кроз стицање знања, усвајање вештина, формирање ставовова и вредности мотивишу и оснаже за безбедан и одговоран боравак и кретање у природи.

Разред: **Пети и/или шести**

Годишњи фонд часова: **36 часова**

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење. Решавање проблема. Одговорно	– Аргументовано образложи смисао и значај боравка и кретања човека у природи;	ЧОВЕК И ПРИРОДА

учешће у демократском друштву.
 Сарадња. Комуникација.
 Одговоран однос према
 здрављу.
 Одговоран однос према
 околини.
 Дигитална компетенција. Рад с
 подацима и информацијама.
 Естетичка компетенција.

- Искаже интересовање за боравак и кретање у природи;
- Очување природе посматра као обавезу и одговорност;
- Разликује начине боравка у природи и врсте планинарских терена;
- Доведе у везу правилан избор опреме са безбедношћу боравка и кретањем у природи;
- Наведе принципе правилног паковања ранца;
- Наведе најчешће опасности и повреде у природи, начине правилног реаговања и могућности да се опасност избегне;
- Наведе препоруке Планинарског савеза Србије за безбедан боравак у планини;
- Наведе бројеве хитне помоћи, полиције, ватрогасаца и горске службе спасавања;
- Одреди стране света помоћу компаса, звезде северњаче и сунца и оријентише се у природи користећи дигиталну опрему и информационе технологије;

Човек и природа - трајна и нераскидива веза.
 Циљеви, смисао и значај боравка и кретања човека у природи.
 Природа као место учења, примене наученог и успостављања равнотеже духа и тела.
 Очување природе човекова обавеза и одговорност.
 Историја организованог планинарског покрета усвету и код нас.
 Планинарски савез Србије и планинарски клубови.
 Обележавање Међународног дана планина и Дан пешачења. Знаменити планинари.

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Планинарски терени и објекти.
 Начини боравка у природи
 Опрема за боравак и кретање у природи.

Субјективне и објективне опасности у природи, превенција и начини реаговања.
 Најчешће повреде у природи, прва помоћ и спасавање.
 Јавне службе од значаја у опасним ситуацијама.

	<ul style="list-style-type: none"> - Исказује позитиван став према физичкој припреми као предуслову за безбедан боравак и кретање у природи; - Наведите и опишите основне технике кретања у природи; - Опишите утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у природи и препозна предзнаке лепог и лошег времена; - Образложи како се у природи прави заклон од невремена; - Наведите и образложи примере правилне исхране и хидратације пре, током и након боравка и кретања у природи; - На сликама препозна и отровне биљке из природе; - Наведите основна правила одржавања хигијене током боравка и кретања у природи; - Дискутујте о одговорном и неодговорном понашању према себи, другима и природи; 	<p>Припрема за боравак у природи. Оријентација у природи. Технике кретања.</p> <hr/> <p>УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ</p> <hr/> <p>Утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у планини. Предзнаци лепог и лошег времена. Прављење заклона од невремена.</p> <hr/> <p>ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ</p>
--	--	--

	<ul style="list-style-type: none"> – Образложи значај и начине и комуникације у групи која борави и креће се у природи; – Искаже солидарност и спремност да реагује у ситуацији угрожености безбедности и здравља чланова групе; - Објасни значај планирања за боравак и кретање у природи – Наведе основне елементе дневника који се води током боравака у природи; – Доживи и забележи лепоту природе; 	<p>Правилна исхрана и хидратација у припреми за боравак у природи, током боравака у природи и после напорне физичке активности.</p> <p>Отровне и штетне биљке у природи. Хигијена током боравака и кретања у природи.</p> <hr/> <p>КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ</p> <hr/> <p>Одговоран однос према себи, другима и природи. Сарадња, комуникација и решавање проблема у организованој групи која борави и креће се у природи.</p> <hr/> <p>ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ</p> <hr/> <p>Припрема и израда плана акције. Реализација акције. Планинарски дневник. Естетски доживљај боравака и кретања у природи.</p>
--	---	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Боравак у природи и планинарење I нуди се ученицима петог и шестог разреда. Иако постоји програм истог имена за 7. и 8. разред он није наставак јер ученици могу изабрати само један од ова два програма који су по концепцији, циљу као и по садржају и исходима слични с тим да је, сразмерно узрасту ученика, Боравак у природи и планинарење II нешто захтевнији у погледу садржаја и исхода. Када га ученици изаберу програм је за њих обавезан а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Смернице за реализацију програма наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у овом упутству које је детаљније и изражава његову специфичност.

Упориште за програм налази се у чињеници да ученици овог узраста, чак и они који живе у мањим срединама, недовољно бораве у природи, да се слабо крећу, као и да се ретко у слободно време друже кроз заједничке активности које се одвијају напољу и које могу бити истовремено и едукативне и забавне. Ученици узраста од 11 до 13 година су у периоду интензивног физичког раста и развоја када им је потребно да се крећу, да буду на чистом ваздуху и у друштву вршњака. Постоје бројне студије у свету и код нас које указују на штетно дејство претеране употребе нових технологија јер захтевају боравак у затвореном простору без физичке активности и непосредног дружења што на овом узрасту може оставити штетне последице. Из циља програма, а и саме чињенице да се он реализује у учионици са једним часом недељно, јасно је да он не замењује боравак ученика у природи али има снагу да их мотивише да то раде чешће, организовано и безбедно преко планинарских клубова којих има широм земље. Осим те мотивационе функције, програм треба да припреми, оснажи ученике за такве активности кроз стицање неких основних знања о боравку и техници кретања у природи, кроз формирање вештина које се могу развијати у условима учионице и кроз усвајање позитивних ставова и вредности према боравку у природи. Наставник може да осмисли и активности које би се реализовале као двочас, у непосредном окружењу школе (уколико је то погодно), где би ученици имали прилику да на очигледнији начин обраде неке садржаје програма нпр. упознавање са лековитим биљкама или оријентација у простору, али мора се нагласити да нису предвиђене активности где наставник води ученике у природу без лиценцираног водича. Програм ће имати најбољи ефекат ако се његови садржаји повезују са наставом обавезних предмета, ако школа ученицима понуди ваннаставне активности које га подржавају као што су организација једнодневних излета у природи са лиценцираним водичима, осмишљавање екскурзија које се реализују у природи, ако школа има стену за слободно пењање и ако успостави сарадњу са планинарским клубовима, покретом извиђача или клубовима за оријентиринг.

Као и код других слободних наставних активности, да би ученици могли да направе правилан избор у складу са својим интересовањима и да би родитељи били упознати шта се нуди, потребно је да школа припреми презентацију о садржају програма Боравак у природи планинарење I као и о начину како се он реализује.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Човек и природа; Боравак и кретање у природи; Утицај временских услова на боравак и кретање у природи; Исхрана и хигијена током боравка и кретања у природи; Кодекс боравка и кретања

у природи; Организација извођења планинарских активности. За сваку тему дати су кључни појмови садржаја и очекивани исходи што су и главне смернице наставнику за

реализацију програма који је тако конципиран да пружа простор и за развој више међупредметних компетенција од којих се издвајају Одговоран однос према здрављу и Одговоран однос према околини. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља програма и развој међупредметних компетенција.

При планирању часова помоћ могу бити текстови/презентације који се налазе на сајту Планинарског савеза Србије <https://pss.rs/o-savezu/komisije/komisija-za-planinarsko-obrazovanje-kro/>, њихови приручници 2. Сигуран корак и Планинарство

- боравак у природи 1, затим Планинарски дневник као и други извори информација који се односе на боравак у природи и планинарење.

За остваривање програма није потребан специјализован кабинет нити сала за физичко васпитање као ни наменска дидактичка средства и уџбеници али су добродошли неки предмети који ће учинити наставу очигледнијом (нпр. компас, географске карте, ранац, планинарски штапови).

Програм треба тако реализовати да фаворизује активност ученика, повезивање школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Динамика рада се постиже комбиновањем различитих техника рада са ученицима, као што су: презентације, демонстрације, мини предавања, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у паровима и малим групама, квизови, групна анализа погледаног филма, гостовање стручњака, посете различитим дешавањима, укључивање у акције. Програм не садржи препоручени број часова по темама и кључним појмовима.

Наставник има слободу да планира своје и ученичке активности водећи рачуна да у предвиђеном фонду часова обради све теме. У суштини, иако је програм дат по темама у непосредном раду са ученицима, треба тежити интегрисаном приступу где нека активност, подстицај, садржај представља само подлогу за рад на више кључних појмова које треба међусобно повезати. Планирање слободне наставне активности мора бити у извесној мери флексибилно како би се испоштовала ученичка интересовања, а такође треба да обезбеди да се све теме програма остваре. При планирању наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којима ће ученике увести у тему или им представити кључне појмове садржаја. Подстицаји треба да буду атрактивни, примерени узрасту ученика, разноврсни (филмови, слике, приче, статистички подаци...) да покрећу на размишљање, постављање питања, тражење информација...

Програм има природну везу са обавезним предметима, пре свега са предметима Физичко и здравствено васпитање, Географија, Биологија али и са Физиком, Математиком, Информатиком и рачунарством, Техником и технологијом, Историјом, Ликовном културом. Такође, програм има корелацију са слободном наставном активношћу Вежбањем до здравља, посебно ако ученик изабере нпр. у 6. разреду ту СНА, а у 7. или 8. разреду Боравак у природи и планинарење II. Обе слободне наставне активности имају сличан концепт. То се препознаје у упутству за остваривање Вежбањем до здравља где се наводи: “Програм се природно надовезује на садржај

програма предмета Физичко и здравствено васпитање и не захтева посебан простор и опрему. Увидом у исходе може се видети да је фокус програма на вежбању као вредности, стицању релевантних знања о вежбању, здрављу и исхрани, као и развоју позитивних ставова који ће допринети да ученик самостално, без присиле одраслих, бира да се храни правилно и уместо седења у затвореном простору за компјутером изађе напоље и физички буде активан са својим вршњацима”.

У раду се треба ослањати на оно што су ученици сазнали проучавајући наведене предмете али уз опрез како се не би десило да ова слободна наставна активност постане простор за проверу знања о рељефу или екологији. Лепо је да ученици знају нпр. називе планинских врхова и о томе се са њима може разговарати али то није циљ овог програма. О томе ће најбоље учити када буду кренули да се пењу на планине али до тога неће доћи ако ученици не препознају вредности боравака у природи и дружења са другим планинарима.

Наставници треба да искористе сваку прилику да у рад укључе ученичка ваншколска знања и вештине у вези њиховог боравака у природи. У групи ће увек бити ученика са различитим искуством у вези са њиховим бораваком у природи и зато треба, кад год је то могуће и погодно, искористити вршњачко подучавање. На пример, уколико у групи постоји ученик који има искуство боравака у природи као извиђач или је са родитељима планинарио или лето проводи код бабе и деде у планинском селу, наставник може да организује активност где ће он/она водити час и поделити са другим ученицима своја искуства и размишљања о бораваку и кретању у природи.

У наставку упутства за сваку тему из програма дата су појашњења за кључне појмове, смернице за рад, идеје и препоруке за подстицаје, а информације о праћењу напредовања и вредновању ученика налазе се у Општем упутству за остваривање слободних наставних активности које се може наћи на сајту w.w.w.zuov.gov.rs/sna

ЧОВЕК И ПРИРОДА

Тема Човек и природа може се назвати уводном јер има функцију упознавања ученика са програмом и подстицања радозналости за даљи рад. На почетку треба представити садржај програма, затим на који начин ће се радити на часовима и шта су очекивани исходи како би ученицима био јасан циљ ове слободне наставне активности која не замењује боравак и кретање у природи већ треба да допринесе мотивисању и припреми за такве активности. У току рада на овој теми али и на свим осталим, треба

континуирано наглашавати централну поруку програма а то је безбедност и одговоран однос према себи, другима и природи. То значи да треба подстицати ученичку фасцинацију боравком и кретањем у природи али без подршке авантуризма, ризичног и неодговорног понашања било које врсте.

На који начин ће наставник започети рад на трајној и нераскидивој вези између човека и природе је његов избор али свакако су добродошли видео записи који показују разноврсност и лепоту природе на планети Земљи (нпр. неки делови из видеа (13) BEAUTIFUL PLANET | Најлепша места на Земљи – YouTube). Након гледања таквих снимака треба одвојити време за разговор о утисцима ученика, о могућим страховима

од боравка у природи, дилемама уколико их имају као и о човековом односу према природи. Ученици имају довољно предзнања о еколошким проблемима те их о томе не треба пропитивати већ треба укључити неке подстицаје који ће код њих изазвати осећања (нпр. љутњу), потребу да се реагује, испољавање ставова и посматрање природе као вредности у животу човека. Као могуће подстицаје предложимо две песме. Једна је Еколошка песма Јелене Петошевић (Yelena - Eko (official video) (youtube.com) и песма Момчила Бајагића Бајаге Овај свет се мења Ovaj svet se menja (Official lyrics video 2020) (youtube.com). Ученици могу погледати и ефектан анимиран филм MAN (Pogledajte ironiju o našem uticaju na planetu - crtani film (youtube.com). Циљ оваквих активности, где се супротстављају лепота природе и негативан утицај човека и његове индустрије на природу, јесте да се обесмисли равнодушност према овом проблему по принципу - није то проблем појединца, не може се ништа урадити и сл. и да се подржи лична одговорност и проактивност ученика у заштити природе. То ће се касније уклопити у тему Кодекс боравка и кретања у природи која захтева од сваког планинара да је својим боравком у природи ни на који начин не угрози.

Ученицима ће свакако бити интересантан садржај који се односи на питање зашто човек иде у природу, какви су то изазови. Најбољи начин да се на то питање добије одговор јесте да се пронађе особа из окружења (наставник, родитељ, бивши ученик) која има искуство боравка у природи и планинарењу која би разговарала са ученицима на ту тему и указала да се ту не ради само о физичкој активности. За очекивати је да ће за ученике бити најатрактивнија прича о освајању високих планинских врхова као изазову и метафори човекове борбе сасамим собом и датим околностима (природом) али наставник треба да инсистира да је сваки боравак у природи благотворан. Уместо госта планинара, као подстицај за разговор могу се користити и неки филмови (нпр. Why do I hike | Award Winning Documentary 2020) или текстови у којима се описују осећања планинара током боравка у природи, изазовима које су имали, зашто нису одустајали упркос тешкоћама, доживљају равнотеже духа и тела, дружења са другим планинарима. Такве текстове наставник може да нађе у књизи Приче са планине коју је припремио М. Ердљан.

Уз ове активности обавезно треба укључити лична искуства ученика и њихова промишљања о значају боравка у природи за човека. Наставник може да припреми мини предавање о позитивном утицају боравка у природи на све аспекте човековог живота, његово физичко и ментално здравље, квалитет друштвених веза, осећај постигнућа и самопоуздања. За те потребе може се користити презентација Boravak u prirodi - zašto je važno (youtube.com или Bolji san, jak imunitet i više motivacije... Ovo su zdravstvene dobrobiti boravka u prirodi (youtube.com). Уместо мини предавања наставник може да организује гостовање лекара, психолога који ће то стручно објаснити или може пустити филм о томе (о добробити по психичко стање људи: <https://www.youtube.com/watch?v=KFiiITqymoU>).

Један час свакако треба одвојити за рад на природи као великој “учионици”. Ученике треба питати шта се све може научити током боравка у природи и шта се све може применити у природи од онога што је научено у школи, наравно имајући у виду који разред похађају.

Након ових садржаја и активности ученици треба да се упознају са историјатом планинарског покрета у свету и код нас, како данас функционише Планинарски савез Србије и планинарски клубови, како се обележавају Међународни дан планина 11. децембар и Дан пешачења. Уз презентацију о садашњим активностима планинарских клубова може се приложити кратки филм о клубу који је најближи месту одакле су ученици као што је нпр. видео снимак Planinarski Klub Leskovca - HISAR 04.08.2024. (youtube.com). Ученике треба упутити да истажују како би дошли до следећих података. Прво планинско друштво основано је у Лондону 1857.(www.alpine-club.org.uk) и било је елитистичко (намењено члановима повлашћених друштвених слојева). Њихов мото је био Где ти је воља ту ти је пут. Корени планинарског покрета у Србији зачети су у Свилајнцу 1875. године и везују се за Јулија Драшкоковића, апотекара и наставника гимназије у Свилајнцу (више детаља о томе може се наћи у монографији Планинарство у општини Свилајнац, Слободана Васића). Прва планинарска организација основана је 1901. године као Српско планинско друштво. Планинарски савез Србије основан је 1948. године. Планинарски савез данас окупља 198 планинарских клубова/друштава широм Србије са више од 21000 чланова, има више од 300 лиценцираних водича и Горску службу спасавања са 250 обучених спасилаца. Ученике треба упутити да посете сајт Планинарског савеза Србије (Planinarski savez Srbije | PSS | Republika Srbija) и открију које све податке садржи од актуелних вести, календара догађаја до информација о планинарским теренима и објектима. Уз овај садржај свакако треба придодати и представљање Међународног дана планина који се обележава 11. децембра и Дан пешачења који није фиксиран већ се за сваку годину одређује. Како планинарски клубови увек имају добру понуду активности за Дан пешачења наставник може да предложи ученицима и њиховим родитељима да се укључе и да “осете” нешто од онога што ће у оквиру овог програма проучавати.

Рад на теми се завршава представљањем знаменитих планинара. Они могу бити и страни и домаћи али са интересантном биографијом. И овај сегмент се може поверити ученицима али не мора увек бити израда презентација, може да се уради и као кратки играказ или у форми интервјуа где би један ученик био новинар а други би глумио познатог планинара. Наставник ће направити избор знаменитих планинара а као идеју предложимо лик и дело Јосифа Панчића (лекар који је волео природу и биљке а сам је рекао да је прекрет у његовом животу донело пењање на планину Ртањ) и Јована Цвијића (географ који је највише боравио на планинама источне Србије) који су до својих највећих научних достигнућа дошли зато што су били заљубљеници у природу и пуно времена су проводили у природи. За реализацију овог сегмента прве теме ученици могу да потраже помоћ од наставника биологије и географије и да са њима заједнички дођу до што више података о овим знаменитим планинарима.

Ученике ће вероватно интересовати и биографије планинара који су освајали највише врхове планина широм света као и о опасности којима су били изложени. Наставник може да тражи од ученика да наведу које особине су ти људи морали имати да би постигли такве резултате. Циљ је да дођу до тога да се ради о људима који су били предузимљиви, истрајни, доследни, одговорни, солидарни, сарадљиви јер се такви подухвати не могу остварити смаостално. Активност треба завршити са оним што је и

мото програма: Одговоран однос према себи, другима и природи. За ученике које посебно интересује освајање највиших врхова планина наставнике може да препоручи неки од бројних филмова који ће код куће погледати и касније на часу поделити утиске (нпр. [Silent Hiking The Himalayas for 16 days \(youtube.com\)](https://www.youtube.com/watch?v=XRupA2nyEpQ)).

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Као увод у тему ученици могу погледати слике или снимке боравка људи у природи којима се као у претходној теми наглашава лепота природе, хармонија човека и природе (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=XRupA2nyEpQ>). Међутим, ова тема је корак даље јер треба да обезбеди ученицима конкретна знања за безбедан боравак и кретање у природи. На почетку ученици треба да се упознају са врстама планинарских терена и објеката. То може бити само на информативном нивоу уз коришћење одговарајућих фотографија. Планинарски терени су: маркиране планинарске стазе, уређена пењалишта, полигони за планинарску оријентацију, адреналин паркови. Планинарске стазе се према намени деле на: пешачке стазе у природи, планинарске стазе, трансверзале/обилазнице, стазе за планински бициклизам и стазе за посебне намене. Планинарски путеви и стазе се по дужини деле на путеве и стазе краћег трајања (1-3 дана), средњег трајања (3-7 дана) и дугог трајања (дуже од 7 дана). По захтевности стазе могу бити лаке (није потребна помоћ руку, довољно су широке и добро уређене, препоручује се коришћење пешачких штапова), захтевне (понекад је потребна помоћ руку), врло захтевне (већа разлика у надморској висини, неопходно помагање рукама а коришћење шлема и друге заштитне опреме је обавезно). Према опремљености разликујемо осигуране планинарске путеве и осигуране пењачке путеве (виа ферата). Планинарски објекти су: планинарски домови, планинарске куће, планинарска склоништа, бивак, планинарски центар за обуку и усавршавање и планинарски камп.

У наставку је потребно представити различите начине вишедневног боравка у природи као што су: камповање, боравак у чврстим објектима, биваковање. То је прилика да наставник провери каква искуства ученици имају са боравком у природи, односно да ли су некад камповали или били у неком планинарском објекту, да ли имају искуство у подизању шатора. Уколико има услова, наставник може у школском дворишту да организује да ученици уз његове инструкције сами подигну шатор, а затим га сруше и правилно спакују.

За безбедан боравак и кретање у природи један од предуслова је адекватан избор опреме. Она може бити врло различита у зависности која је активност која је питању, колико дуго се борави у природи, које је годишње доба и друго. За увођење ученика у овај кључни појам теме може се искористити активност где ученици треба да замисле да се спремају за дводневни излет у оквиру ког ће се пењати на оближњу, нижу планину, почетак је септембра и спаваће једну ноћ под шаторима. Ученици се деле у мале групе од по 3-4 члана и имају задатак да напишу списак опреме које треба понети како би били безбедни на излету. За тај задатак имају 10-15 минута.

Наставник чита списак сваке групе и идентификује групу која је не само највише важних делова опреме навела (шатор, врећа за спавање, вода) него и која је мислила на важне ситнице као што су ханзапласт, крема за заштиту од сунца или комараца, термос, лампа, качкет/капа, шибице/упаљач и сл. Такође, треба скренути пажњу и на опрему која се нашла на списку а која је непотребна, неадекватна или планирана у неадекватној количини за боравак и кретање у природи.

Након те активности наставник треба да каже ученицима нешто више о опреми за боравак и кретање у природи фокусирајући се на избор одеће и обуће. Потребно је да уз излагање наставник припреми одговарајуће фотографије опреме. Наставник може да ученицима поставља питања којима ће их подстаћи да сами закључе о чему треба водити рачуна при том избору. Циљ је да заједнички дођу до тога да обућа мора бити удобна, стабилна, да “дише”, а да одећа треба да обезбеди човеку да остане сув

(заштита од спољашње и унутрашње влаге), да одржи топлотну равнотежу тела (од хладноће не штити дебела одећа већ ваздух између више слојева одеће), да заштити од сунца, ветра, да обезбеди лакоћу покрета. Ученици треба да се упознају са изразом активни веш и да радећи у паровима уз помоћ мобилних телефона истраже од ког материјала се прави (полиамид, полиестер) и које карактеристике има (пријања уз тело, растегљив је, не упија зној, лак је, брзо се суши, лако се одржава, штити од прегрејавања). Причу треба зачинити још неким детаљима као што су нпр. да хеланке нису добар избор за боравак у природи иако ученице воле да их носе јер не штите од трновите вегетације и ако је хладно не греју, а ако је топло ознојиће се, затим да гумене чизме нису добар избор иако штите од кише али не “дишу” и ноге се зноје, а поред тога не пријањају на подлогу па се особа која их носи може лако оклизнути. Причу о одећи и обући треба тако водити да ученици схвате да погрешан избор одеће и обуће може да направи проблем особи током боравка и кретања у природи као што су прегрејавање, смрзавање, квашење, прављење жуљева, повреде скочног зглова итд. Међутим, треба водити рачуна да се код ученика не створи погрешан утисак да је за боравак и кретање у природи неопходна куповина специјалне опреме, посебно оне скупе. Ученици треба да схвате да је фокус на функционалности а не на брендovima. Неки комади вишенаменске одеће или опреме могу се пронаћи у већини домаћинства или се могу прилагодити за планинарење.

Као природан наставак рада на овој теми наставник осмишљава активности које се односе на избор и употребу ранца у коме се носе ствари неопходне за боравак и кретање у природи. Код избора ранца битна је његова величина, облик и какав је систем каишева. Капацитет ранчева за планинарење се мери у литрима. Опрема која се пакује у ранац се не мери у литрима и зато за почетнике, који први пут купују ранац, представља тешкоћу овај начин мерења капацитета ранца и може да их збуни. Идеални ранац за једнодневно планинарење је онај од око 35 литара. Ако се иде на краће туре, као што је преподневно пешачење по планини довољно је понети ранац од 15-20 литара. Већ када се ради о вишедневном планинарењу, када је потребно преноћити, ранац би требало да је капацитета између 35 и 60 литара. Уколико постоји могућност наставник може донети у учионицу ранчеве различитих величина али ће сасвим добро послужити и слике ранаца како би ученицима имали визуелно јаснију представу о разликама између њих. О избору ранца ученици могу да погледају неки

од видео снимака као што је нпр. [Kako izabrati ranac za hajking, putovanje ili trcanje? #planinarenje #backpack \(youtube.com\)](#) у трајању од 10:53 минута.

Осим избора величине ранца важно је и како се он пакује. То је добра прилика да се са ученицима поприча ко и како пакује ствари у њиховој породици када се негде путује. Да ли неко од родитеља има навику да прави списак, да ли се пакују самостално или их родитељи пакују, да ли претерују са количином ствари која се носи и сл. Затим наставник указује да је најбољи начин да се започне са паковањем тако што ће се направити списак свих ствари које треба понети а затим све ствари са списка треба поставити на једно место како би се размислило да ли је ту све што је потребно или има и непотребних ствари. Често у првом прављењу списка уврстимо и оне ствари које нам нису неопходне. Затим ученике треба упознати са основним принципима паковања ранца. Пакују се ствари према тежини и по учесталости употребе. Једна од кључних ствари за паковање је да се предмети групишу по тежини. Ствари које су теже се стављају у део ранца који је ближи кичми како би се оптимизовао терет који се носи у ранцу. У дно ранца се стављају крупне ствари, или оне ствари које нису тако често потребне или ствари које се користе за паузу. То могу бити кабаница, простирка, пресвлака и сл. На врху ранца се пакују оне ствари које се чешће употребљавају. У помоћне цепове се стављају потрештине и ситнице које се често употребљавају или које су хитно потребне (папирнате и влажне марамике, вода, телефон). Било би добро да наставник припреми један ранац и одређен број ствари за паковање како би демонстрирао правилан начин паковања и омогућио ученицима да сами то испробају. Уместо тога ученици могу између два часа да погледају снимак о томе у трајању од 7 :48 минута ([Kako spakovati veliki ranac? \(youtube.com\)](#)) а затим да о томе разговарају. Такође, може им се понудити да погледају видео запис [Ovo NE RADITE NIKADA - Najcesce Greske kada Nosimo Ranac \(youtube.com\)](#) у трајању од 6:48 минута и да о томе продискутују или нешто друго пригодно што изабере наставник. Такође, може се реализовати радионица Паковање планинарског ранца чији је сценарио дат у приручнику Планинарство - боравак у природи 1 (стр. 132).

Уколико наставник процени да је потребно и да има времена, он може да организује гледање филма у трајању од 3 минута [Prigor za preživljavanje u prirodi \(survival kit\)](#) у коме ће ученици имати прилику да виде како у јако мали ранац може да стане пуно значајних ствари за боравак и кретање у природи. Након гледања филма обавезно дати ученицима прилику да размене своје утиске.

Следећи сегмент рада на овој теми предвиђа да се ученици упознају са објективним и субјективним опасностима боравка и кретања у природи, начину како се у таквим ситуацијама реагује и како се човек може унапред заштити од њих. За увођење у ове кључне појмове наставник може да тражи од ученика да сами наведу неке опасности за које мисле да прете људима током боравка и кретања у природи. Ученичке одговоре може писати на табли и груписати их у објективне и субјективне, а затим их допунити како би слика о опасностима била комплетна. Објективне опасности настају под утицајем природних појава, животињског и биљног света као што су опасности од саме конфигурације терена, временских услова, надморске висине или присуства опасних животиња и биљака, а субјективне настају под

утицајем човека и његових поступака. На пример, са ученицима треба продискутовати које су то животиње које се могу срести током боравка у природи у нашој земљи и

како треба реаговати (различити глодари, змије, пухови, дивокозе док је сусрет са вуковима, медведима, лисицама доста редак). За појашњење опасности у природи наставник може користити делове књиге 2. Сигуран корак који се на то односе и треба да укаже ученицима да ће у наставку рада на програму своје знање о томе допунити кад буду обрађиване теме о временским условима и исхрани у природи. У наведеној књизи налази се и сет питања за проверу знања ученика о објективним и субјективним опасностима у природи.

Рад на овим важним кључним појмовима треба тако водити да се укаже да се субјективне и објективне опасности често здружено појављују али се оне могу предупредити добром припремом, планирањем, правилним избором активности и опреме, правилним понашањем у групи и организацијом. То се нарочито односи на почетнике који немају искуство боравка и кретања у природи. Зато ученике треба упознати са основним препорукама Планинарског савеза Србије (ПСС) које су дате у 10 тачака.

1. У планину не крећите сами. Група треба да броји најмање три члана.
2. Испланирајте своју активност.
3. Уколико први пут идете у тај рејон или на ту планинску стазу, контактирајте локално планинарско друштво.
4. Проверите временску прогнозу.
5. Понесите довољно воде и хране за целодневну активност и нешто у резерви што ћете само „прошетати у ранцу“.
6. Понесите комплет за пружање прве помоћи у складу са својим знањем у пружању прве помоћи
7. Понесите чеону лампу.
8. Обавестите некога од пријатеља/родбине о својим плановима и активностима, помените им планирану путању.
9. Напуните телефон пре поласка на активност и штедите батерију.
10. Меморишите број Горске службе спасавања – 062-464-646.

Након ових препорука логично се надовезује рад на упознавању са најчешћим повредама у природи као што су жуљеви, посекотине, сунчанице, промрзLINE, топлотни удар, угануће скочног зглоба, алергијске реакције, уједи инсеката. Наравно, рад на повредама треба да буде у контексту како их избећи и како реаговати кад се десе.

На то се надовезује упознавање ученика са основним подацима о пружању прве помоћи и спасавању повређених особа у природи. Од ученика се не очекује да буду оспособљени за пружање прве помоћи али треба да буду упознати са основним принципима и посебно са тим шта никако не треба радити као и кога треба позвати у помоћ, а ту се мисли на јавне службе од значаја у опасним ситуацијама као што су хитна помоћ, ватрогасци, полиција, горска служба спасавања. Ученици треба да знају на које бројеве телефона могу добити ове службе.

У раду на опасностима и повредама у природи могу се користити искуства људи који су пуно боравили и кретали се у природи. Као што је већ препоручено, наставник може да позове неког искусног планинара да на једном часу буде гост и да ученицима исприча неке своје доживљаје на ту тему и да одговара на њихова питања.

Рад на овој теми мора да обухвати и активности чији је циљ да укажу ученицима да није довољно обући патике, ставити ранац на леђа и кренути у природу већ је за све, а посебно за почетнике, важна припрема. Она може бити на нивоу прикупљања информација (колико је дуга стаза, колика је висинска разлика, да ли дуж стазе има извора воде, каква је подлога по којој се хода, каква је временска прогноза), што је важно али није довољно. Потребна је и физичка припрема (вожња бицикла, трчање, теретана, пливање) која је потребна за унапређење моторике, снаге и издржљивости, координације, равнотеже и флексибилности. Међутим, потребна је извесна и психичка припрема, посебно за почетнике који не познају довољно како ће изгледати активности у природи и шта се од њих очекује. И на, крају, мада не мање важно, потребна је припрема да се особа оснажи за функционисање у групи. Јако је опасно уколико појединац непланирано и неконтролисано почне да се издваја из групе, да се понаша имајућу виду само своје тренутне потребе и интересе (нпр. да направи селфи на некој литици, убере цвет или крене неком другом стазом јер мисли да је туда ближе). Такође, себичност, одсуство толеранције и солидарности према другим члановима групе, као и непоштовање одлука вође неприхватљиво је, угрожава безбедност и одражава се негативно на атмосферу целе групе. Зато је дато право водичу да уколико процени да нека особа није физички и психички припремљена или није адекватно опремљена, може је искључити из групе и конкретне активности у природи.

У оквиру ове теме која је по броју кључних појмова најбогатија, последњи сегмент предвиђа да се обраде садржаји који се односе на кретање у природи. Међутим, пре него што се крене са представљањем карактеристика различитих техника кретања неопходно је обрадити како се оријентишемо у природи. Са ученицима треба вежбати одређивање стране света помоћу компаса и других показатеља (Часовника и Сунца, звезде Северњаче, Месеца, маховине, година на дрвету). Свакако са ученицима треба обрадити и употребу система ГПС навигације, прикупљања и обраде података на конкретним примерима.

У контексту овог садржаја један час се може посветити представљању планинарске оријентације и оријентиринга који се могу практиковати и као такмичарски спорт и као рекреација. Циљ је да се уз помоћ карте и компаса (без осталих помагала), крећући се непознатим тереном, пронађу све контролне тачке уцртане на карти и да се дође до циља што пре. У сваком тренутку учесници оријентиринга морају знати где се налазе и на основу свог знања и искуства у читању карте треба да доносе одлуке о томе којим правцем ће се кретати како би најбрже обишли целу стазу и пронашли све контролне тачке. Некад треба донети одлуку у складу са народном пословицом која каже Премо прече – наоколо ближе, када је брже ако се брдо обиђе, него ако се иде преко њега. Такве и много компликованије одлуке се траже од учесника оријентиринга и у томе је посебан изазов било да је у питању

такмичење или само рекреација. Оријентиринг није скуп спорт, не захтева много физичке снаге и може се практиковати појединачно, групно, породично и то од основношколског узраста до старости и током целе године. Било би добро да наставник набави неку од посебно направљених карата за оријентиринг (израђују се по међународним стандардима ИСОМ) како би ученици видели како оне изгледају. Постоје посебно обучени стручњаци који врше израду оваквих карата. За област Београда и околине има преко 30 карата (Калемегдан Ада Циганлија, Кошутњак, Топчидерски парк, Хајд Парк, Ташмајдан, Липовичка шума, Авала, Јајинци, Бабе- Златара), а израђене су и за терене на Фрушкој Гори, Златибору, Тари, Копаонику, Дивчибарама, у околини Смед.Паланке, Смедерева, Параћина, Крушевца. Уколико постоје могућности било би добро да у школи гостује особа која се бави планинарском оријентацијом или оријентирингом и која је спремна да пренесе своја искуства, одговара на питања ученика и мотивише их да се укључе у такмичења.

На крају обраде друге теме потребно је обрадити технике кретања у природи. То је важан садржај јер се кретање одвија на врло различитим теренима (стрмина, блато, снег, лед, сипар, камењар, вода, вегетација) и у различитим условима (високе или ниске температуре, смањена видљивост/мрак, ветар, велика надморска висина). С обзиром да се програм остварује у условима учионице, ученици ће се о томе упознати на теоријском нивоу. Наравно, прави ефекат наученог може се очекивати тек у практичној примени, онда када ученици буду боравили у природи и били у прилици да се крећу у природи, односно када на личном искуству буду “осетили” оно што им је наставник говорио. У оквиру техника кретања ученици треба да се упознају и са појмовима брзина кретања, кретање маркираном стазом, паузе у кретању, техника пешачења, мимоилажење, растојање, техника дисања, кретање различитим теренима, прелазак водених токова, кретање кроз насељено место, употреба штапова за ходање, техника пењања, техника ходања по снегу. За потребе објашњавања ових појмова наставник може да користи одговарајуће слике, цртеже, снимке (може их наћи у приручницима 2.Сигурни корак, Планинарство - боравак у природи 1. и материјалу за основну планинарску обуку).

Уколико процени да је потребно и да се логично надовезује на претходне садржаје наставник може упутити ученике да код куће погледају снимак о употреби штапова при планинарењу у трајању од 23:36 минута (Опрема за planinarenje - štapovi (youtube.com) и да на часу о томе разговарају. Уместо целог снимка наставник може да прикаже ученицима скраћену верзију.

На крају рада на теми може се анализирати како ради једна од апликација на мобилном телефону (нпр. Педометар која броји кораке) које су намењене мерењу пређеног растојања а наставник може припремити информације колико корака је оптимално направити у односу на узраст. Затим се ученици могу упутити да до следећег часа, сваки дан, воде евиденцију колико су корака направили или колико су растојање препешачили и да процене да ли је то права мера за њихов узраст или је то премало/превише. Ова активност се може проширити и на родитеље, наравно на оне који то прихвате, да у том истом периоду такође евидентирају дневни број корака и процене да ли имају потребу за додатним кретањем. Након тога, наставник може да организује да на часу ученици заједнички и уз његову помоћ припреме сет

препорука за родитеље који се недовољно крећу у који би уградили све што су до тада научили у оквиру овог програма.

УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Ученицима је свакако јасно да је боравак у природи блиско повезан са временским условима и да је важно поседовати што тачније информације о надоласећем времену. Међутим, рад на овој теми треба тако водити да се избегну два екстрема од којих се један односи на схватање да се у природу иде само кад су идеални временски услови јер то није тачно и други да се иде у природу у свим временским условима, што такође није прихватљиво из безбедносних разлога (подсетити ученике да под објективним опасностима у природи спадају и оне од временских услова). Ученицима треба да буде јасно да се боравак у природи може одвијати у различитим временским условима (киша, ветар, снег, сунце), да се временске прилике могу у кратком временском периоду променити, да не постоје 100% тачне дугорочне временске прогнозе али да се са добром опремом и континуираним праћењем предзнака времена може обезбедити безбедан боравак у природи. Ту се може направити веза са садржајем из теме Боравак и кретање у природи који се односи на паковање ранца где је обавезни садржај увек непромочива јакна.

На почетку рада на овој теми ученици треба да се упознају са метеоролошким елементима (сунчево зрачење, температура ваздуха, ваздушни притисак, влажност ваздуха, брзина и смер ветра, падавине) и метеоролошким појавама (муње, поларна светлост, хало, дуга, фатаморгана) и њиховим утицајем на боравак и кретање у природи. Информације о томе, као и сет питања за проверу знања, наставник може да нађе у књигама 2. Сигуран корак и Планинарство -боравак у природи 1.

Такође, потребно је пажљиво прорадити садржај који се односи на знаке лепог и лошег времена. Неке од знакова ученици ће свакако знати па их треба питати да их сами формулишу (нпр. брзо кретање облака, појава магле, “црни” облаци, ведро небо). Њихове одговоре наставник треба да допуни још неким показатељима као што су ваздушни притисак, температура, врста облака али и интересантним, мање познатим, као што су да деформација трага на небу од авиона може да укаже у ком правцу се крећу ваздушне масе на великој висини или шта значи јако руменило на небу при заласку сунца.

У оквиру ове теме налази се још један кључни појам који је индиректно повезан са временским условима. У питању је прављење заклона од невремена. Наставник ће ученицима дати основне принципе прављења заклона и који је алат потребан за то а затим може приказати неки од снимака који то илуструју (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=5NgFSbtVB1o&t=18s>). Уколико има услова то знање се може проверити у конкретној ситуацији тако што ће се реализовати двочас у непосредној околини школе (нпр. оближњој шумици, већем парку) уз опрез наставника како ученици користе неопходни алат. Овај садржај има директну везу са садржајима предмета Техника и технологија па два наставника могу да осмисле заједничку активност.

ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Исхрана и хигијена су издвојене као тема јер су важне за безбедан боравак и кретање у природи, иако су могле бити и кључни појмови у оквиру садржаја који се односе на опасности у природи (субјективне опасности), на опрему (паковање хране и воде) и на припрему за боравак у природи.

Правилна исхрана и хидратација треба да обезбеде да тело има довољно енергије да издржи напоре кретања у природи, док неправилна исхрана може довести до исцрпљености, дехидрације и других здравствених проблема. Са ученицима треба разговарати о исхрани пре, током и након кретања у природи јер се у свакој фази могу направити грешке.

У оквиру Биологије и Физичког и здравственог васпитања ученици су учили о угљеним хидратима, протеинима и мастима тако да у оквиру овог програма треба то знање повезати са боравком и кретањем у природи. На почетку наставник може о томе да да неке основне информације. За ученике је довољно да знају да су угљени хидрати главни извор енергије за наше тело и да су врло важни за одржавање издржљивости. Они се у телу брзо разлажу у шећере и лако се користе као извор енергије за мишиће. Једноставни угљени хидрати, попут шећера, брзо се апсорбују у телу и добри су за краткотрајне енергетске потребе, али су сложени угљени хидрати које налазимо у интегралном хлебу, житарицама и поврћу, пожељнији јер се спорије разлажу у телу и пружају дуготрајну енергију. Беланчевине или протеини су кључни за изградњу и одржавање мишићне масе током дуготрајних напора. Протеинска храна такође може помоћи у одржавању ситости током планинарења. Протеини се спорије разлажу у телу од угљених хидрата, што значи да осећај ситости траје дуже након узимања протеинског obroка. За масти треба да знају да нису пожељне јер су спор извор енергије и за њихово варење треба више кисеоника. Уз информације о исхрани обавезно указати на значај доброг хидрирања за напоре у току кретања природом. Ако планинар пије воду тек кад је жедан то значи да касни за потребама свог организма у условима појачаног напора. Недовољан унос течности може довести до дехидрације, која може изазвати бројне здравствене проблеме, укључујући умор, главобољу, вртоглавицу, мучнину, и грчеве у мишићима. Правило је да се пије мало по мало континуирано током појачаног напора. У следећем кораку наставник дели ученике у мале групе које треба да замисле да иду на једнодневни излет у трајању од 8 сати током којих ће се попети на одређену планинину нпр. 1000 m надморске висине (изабрати неку оближњу која је ученицима позната). Свака група има задатак да напише шта од хране и пића и у којим количинама је оптимално да се понесе на излет. Уз тај предлог група треба да да кратко појашњење зашто су направили такав избор. У току рада могу користити мобилне телефоне и консултовати наставника. Када свака група представи своје предлоге, наставник модерира дискусију и даје завршни коментар у коме указује на оно што су ученици добро предложили и на оно што нису добра решења. Сви они који су предвидели да у ранцу буду сендвичи од црног хлеба, сир, јогурт, шунка, насецкан краставац и паприка, црна чоколада, енергетске плочице, поморанџа, јабука, лешник, орах, семе бундеве, суве урме, шљиве или кајије и наравно флаша воде направили су добар избор. Наставник заокружује ову причу наводећи да и храну и воду треба узимати више пута по мало током напора, да оброк пре кретања у природу треба да буде лаган и ако може 2 сата раније, као и да организам после напора не треба одмах оптерећивати претераним уносом хране.

Уколико има времена и интересовања наставник може ученицима да пусти филм (What happens to your body at the top of Mount Everest - Andrew Lovering) о још једној “храни” за планинаре који освајају највише планинске врхове а то је кисеоник. То се може допунити информацијама шта они једу и пију током тих дугих експедиција.

У оквиру ове теме потребно је са ученицима прорадити и кључне појмове који се односе на проналажење воде за пиће, јестиве и лековите намирнице из природе као и на отровне и штетне биљке. Током боравка у природи, посебно када се човек пење на веће надморске висине које су му мање познате биће у прилици да се сусретне са

биљкама које не познаје, које су му атрактивне и интересантне с тим да неке од њих могу бити јестиве, неке лековите а неке врло опасне чак и ако се само додирну. Од ученика се не очекује да овладају разликовањем јестивих, лековитих и опасних биљака, да знају њихова имена, где расту и сл. У оквиру овог програма довољно је да сазнају да оне постоје, да виде слике неких од њих и да изграде став да ништа од биљака не дирају, посебно не конзумирају а да претходно не консултују искусније планинаре. Проблем са биљкама је што оне могу бити и корисне и штетне за људе, на пример, шумске јагоде имају диван укус и јестиве су међутим, ако су их пре брања напали глодари могу бити преносници болести. Гљиве у природи могу бити и јестиве и отровне а чак и искусне особе могу се преварити у њиховом разликовању. Коприва се може користити у исхрани јер је здрава али она може да опече особу која је бере ако нема рукавице. Неке биљке су опасне не само што су отровне већ што имају бодље, неке испуштају мирисе који опијају. У раду са ученицима најбоље је задржати се на лековитим биљкама као што су мајчина душица, боквица, камилица, кантарион, глог. Наставник треба да припреми слике ових биљака.

Што се тиче хигијене ученицима треба предочити да је важна лична хигијена током боравка и кретања у природи као и хигијена током боравка у планинарским објектима. Прибор за личну хигијену намењен за планинарење мора бити прилагођен редукованим условима комфора у шатору или планинарском дому, могућности паковања у ранец, а понекад и ограниченој количини воде. Наставник може поделити ученике у групе и дати им задатак да сачине списак комплета за хигијену који ће појединац и група понети на камповање.

КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Ова тема је дата издвојено иако се њени садржаји кроз цео програм прожимају у складу са наведеном централном поруком безбедно и одговорно према себи, другима и природи. Наставник ће изабрати како ће реализовати тему. Није толико битно да ли ће то радити континуирано уз друге садржаје или ће јој посветити посебне часове или ће због важности радити и континуирано и у оквиру ове теме али је важно да ученици схвате да боравак у природи и планирање треба да се одвијају у складу са неким правилима чије су основне вредности људски живот, хуманост, међусобно уважавање, одговорност, солидарност, екологија и одрживи развој.

Са ученицима треба прорадити следећа правила понашања: она која се тичу понашања појединца према групи и водичу, она која се односи на понашање појединца према природи и трећа која се тичу коришћења планинарских објеката.

За прву групу важно је да ученици схвате да појединац приступа излету на личну одговорност, потврђује да испуњава здравствене и психофизичке услове за сигурно учествовање на излету и прихвата план излета. Затим, прихвата и поштује водича, следи његова упутства и настоји да својим захтевима не омета друге учеснике излета и остварење циља излета. Поштује одлуке водича чак и када се са њима не слаже. Кретање и одабир планинарских стаза су у компетентности водича, који задржава право промене плана и стазе према процени на терену. Водич пре поласка на излет може проверити опрему свих учесника излета и ако неко нема опрему у складу са захтевима излета или делује физички или психички неспреман, водич може таквој особи ускратити да учествује на излету. Темпо хода прилагођава се најслабијем члану групе, али без непотребног застајкивања слабијих, док најбржи требају стрпљиво прилагодити свој темпо брзини кретања групе и бити спремни помоћи слабијима. Уколико је потребно главни водич може, на основу личне процене, раздвојити учеснике на групу бржих и групу споријих учесника. При сусретима на уским планинским стазама спретнији, јачи и млађи планинари се склањају и пропуштају слабије и старије. У заједничким акцијама снажнији преузимају напорније задатке. Удаљеност између планинара треба увек бити таква да се чланови групе могу међусобно видети и чути. Основно правило је да нема самовољног удаљавања од групе, а уколико то неко и уради онда водич не сноси одговорност за последице. И наравно, важно правило које је део културе међусобног опхођења је да се планинари у планини међусобно увек поздрављају иако се не познају. Другу групу чине правила о којима је већ било речи у претходним темама. Сада је прилика да се то обједини и додају још неки подаци. За праве љубитеље природе и планинарења незамисливо је све оно што би на било који начин угрозило природу и њен животињски и биљни свет. Наставник може од ученика да тражи да наведу нека понашања која не би требало чинити у природи и нека која су добродошла. Када ученици изнесу своје одговоре наставник их може допунити следећим информацијама. На планинским стазама, одмориштима и врховима се не оставља никакво смеће, амбалажа, већ се носи са собом до места где је предвиђено да се баца. Чак и кад постоје на стази канте не треба их затрпавати смећем јер је неизвесно колико се често празне. Уколико се упут угледа неко смеће треба га покупити и понети. Цвеће не треба брати, животиње се не узнемиравају а воде се не загађују. У природи се не прави бука (не слуша се гласна музика, не пева се и не говори гласно, не користе се електронски уређаји који су бучни) јер она може сметати другим учесницима излета али и неким животињама нпр. птицама. Хођајући планинским стазама, у оквиру својих могућности треба уклањати камење које се одронило као и гране које су пале на стазе. Ватра се ложи само тамо где је дозвољено и обавезно се пре одласка пажљиво угаси.

Трећа група правила се тиче коришћења планинарских објеката. Ученицима треба да буде јасно да не постоји посебна служба која се бави чишћењем и одржавањем тих објеката јер то нису хотели већ је то одговорност сваког планинара. Ту важи правило остави како си затекао.

ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ

Након рада на свим претходним темама неопходно је са ученицима проћи и кроз све фазе организације и реализације планинарских активности. Тиме се заокружује програм чији је циљ мотивисање ученика да више времена проводе у природи, да се

учлане у неки планинарски клуб и крену у планинарске активности на безбедан и одговоран начин.

На почетку ученике треба упознати да постоје различите врсте акција (такмичења, једнодневне и вишедневне планинарске спортско - рекреативне акције, тематске акције, планинарске високогорске акције, планинарске експедиције, акције за младе, планинарске акције намењене осетљивим групама и инвалидним лицима) и било би добро да наставник сваку од њих илуструје конкретним примером, односно описом како оне изгледају.

У следећем кораку ученицима треба објаснити да је начин организације и реализације ових акција регулисан Правилником о безбедном извођењу планинарских активности и другим документима Планинарског савеза Србије и да је суштина оваквог решења обезбеђивање безбедности и уколико дође до неких проблема утврђивање чија је то одговорност. Ово је важан сегмент рада на програму који треба да обезбеди да ученици схвате да се у природу не иде неприпремљено, неорганизовано и неопремљено.

У књизи 2. Сигурни корак налази се списак од 10 ставки које чине један програм акције и са ученицима треба заједнички проћи кроз све фазе припреме и реализације програма једне акције. Уколико постоји могућност било би добро да локални планинарски клубови обезбеде за ученике по примерак планинарског дневника како би имали увид како он изгледа и чему служи. Такође, и приручник Планинарство - боравак у природи 1 садржи део који се односи на припрему планинарске акције (124 стр).

Иако у оквиру овог програма није предвиђено да ученици са наставником бораве у природи у току школске године, биће пуно прилика када ће они боравити у природи (свакодневни живот, школске екскурзије/излети, породична летовања/зимовања) и било би добро подстицати их да својим мобилним телефонима фотографишу природу. Од тако насталих фотографија и пратећег текста на крају школске године може се направити изложба у којој би ученици показали шта су научили у оквиру овог програма. На пример, изложба би могла да има 3 сегмента. Један би се односио на информације зашто је за човека добро да борави у природи и да планинари, други би садржао податке о локалном планинарском клубу и његовим активностима, а трећи би могле бити фотографије природе које су ученици направили. Независно од изложбе, било би добро да школа обезбеди мањи простор у коме би се током целе школске године објављивале актуелне информације у вези са активностима локалног планинарског клуба или клубова ако их има више које би ученици који похађају ову СНА ажурирали.

Како је један од исхода програма да ученици покажу интересовање за боравак у природи и планинарење било би пожељно да постану чланови најближег планинарског клуба. Зато током целокупног рада на садржају ове слободне наставне активности треба правити везу са планинарским клубовима и њиховим активностима и чланством.

На крају школске године наставник треба да направи рекапитулацију садржаја који су обрађивани и може да са ученицима неку врсту теста којим би проверио степен усвојености знања али и развијености правилних ставова према боравку и кретању у природи. Наравно, идеално би било завршити рад на овој СНА излетом чији би програм кореспондирао са обрађеним темама и који би пружио могућност примене наученог. Овакав излет реализовао би се након завршетка школске године, у организацији

најближег планинарског клуба, уз сагласност родитеља који се такође могу придружити излету.

ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС I

Разред: **Пети и/или шести**

Годишњи фонд часова: **36 часова**

Циљ програма је оснаживање личног развоја ученика и подстицање развоја вредности и врлина као главних ослонаца и водича у животу за добробит појединца и друштва, као и развој социјалних вештина значајних за просперитет, физичко и ментално здравље и живот у

атмосфери узајамног уважавања и бриге једних за друге.

ПРОГРАМ ОРИЈЕНТИСАН НА ИСХОДЕ И ПРОЦЕС УЧЕЊА

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ	ТЕМЕ/КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
<p>Компетенција за целоживотно учење</p> <p>Естетичка компетенција</p> <p>Решавање проблема</p> <p>Комуникација</p> <p>Сарадња</p> <p>Рад са подацима и информацијама</p> <p>Дигитална компетенција</p> <p>Одговорно учешће у демократском друштву</p> <p>Предузимљивост и оријентација ка предузетништву</p> <p>Одговоран однос према здрављу</p>	<p>– наведе неколико универзалних животних вредности и људских врлина и доведе их у везу са понашањем особе;</p> <p>– идентификује код себе врлине које поседује и које жели да развије;</p> <p>– препозна и именује врлине код блиских особа и ликова у књижевности, филму;</p> <p>– покаже саосећање са другим људима, препозна примере бриге за друге и покаже спремност да помогне другоме у складу са својим могућностима;</p> <p>– препозна и именује сопствена и туђа осећања;</p> <p>– разликује асертивну комуникацију од агресивне и пасивне;</p> <p>– образложи значај дружења и наведе како се другарство негује;</p> <p>– препозна примере негативног понашања где је лична добробит испред општег добра;</p>	<p>ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ</p> <p>Живот.</p> <p>Породица.</p> <p>Здравље.</p> <p>Љубав.</p> <p>Образовање.</p> <p>Мир.</p> <p>Другарство.</p> <p>Заједништво.</p> <p>Опште добро.</p> <p>Социјална правда или једнакост.</p> <hr/> <p>ЉУДСКЕ ВРЛИНЕ</p> <p>Праведност.</p> <p>Истинољубивост.</p> <p>Одговорност.</p> <p>Захвалност.</p> <p>Поштење.</p> <p>Толеранција.</p> <p>Емпатија.</p> <p>Поверење.</p>

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ	ТЕМЕ/КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Одговоран однос према околина	<ul style="list-style-type: none"> – наведе неколико техника самоконтроле осећања; – прихвати одговорност за сопствено понашање; – образложи карактеристике конструктивног решавања конфликта; – наведе неколико глобалних и локалних организација које се баве хуманитарним радом; – искаже поштовање и захвалност према људима који чине добра дела за опште добро; – у дискусији покаже вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, напада проблем а не особу; – сарађује и буде члан тима 	<p>Солидарност. Самоприхватање. Одмереност.</p> <p>СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ Просоцијално понашање. Брига за себе и друге. Сарадња. Асертивна комуникација. Препознавање сопствених и туђих осећања. Самоконтрола. Волонтирање. Конструктивно решавање конфликта. Одређивање приоритета. Критичко мишљење.</p> <p>ДОБРОЧИНСТВО Филантропија -појам и значај. Добročинитељи некад и сад. Црвени крст. Институт за трансфузију крви. Хуманитарне невладине организације. Добротворне фондације. Осмишљавање и реализација мање акције за добробит неког појединца, групе или заједнице.</p>

НАЧИН РЕАЛИЗАЦИЈЕ И ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

ОБЛАСТ/ТЕМА	НАЧИН ОСТВАРИВАЊА	ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ
ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ	<p>За почетак могу бити примери просоцијалног понашања животиња јер изазивају емоције и упитаност како је то код људи. Нпр. снимак где беба слон не може да изађе из блатњаве баре и како му чланови заједнице помажу (Touching video of elephants helping a calf out of a waterhole. - YouTube). Постоје бројни примери из животињског света где једни другима помажу при чему нису исте врсте животиња у питању (нпр. https://www.youtube.com/watch?v=4DJuOJoJYDw). И то је добра подлога да се разговара о сарадњи, заједништву чак и кад нисмо исти (велики, мали, мушкарци, жене, старији, млађи...).</p> <p>Подстицаји могу бити врло различити као што су слике, фотографије, цртежи, кратке приче или видео записи... Посебно је ефектан кратки, вишеструко награђивани филм <i>Други пар</i> (The Other Pair An Egyptian Short Film On A Situation of Mahatma Gandhi's Life – YouTube) који се ослања на вредности које је заговарао Махатма Ганди.</p> <p>У склопу уводних активности ученици се могу упутити да на часовима других предмета питају наставнике да ли знају за неки пример понашања људи из њихове области (књижевност, историја, географија, биологија, хемија...) који илуструју бригу једних за друге, солидарност, велико пријатељство или стављање општег добра испред личне добробити. Нпр. донирање органа или научник који тестира нову вакцину на себи (биологија); одбијање војника да пуца у људе иако зна да ће бити убијен (историја); роман <i>Дечаџи Павлове улице</i> (српски језик)... Осим тога, ученици се могу упутити да питају своје укућане да се сете неких таквих догађаја и људи из свог личног искуства. На тај начин ученици ће лако направити колекцију примера живота у складу са позитивним вредностима и врлинама како таква понашања не би остала далека и идеализована. За те потребе посебно су добродошли примери из живота школе коју</p>	<p>Скала оцењивања је тростепена (истиче се, добар и задовољава). Процес оцењивања вршиће се на основу прикупљених информација из различитих извора: свакодневна посматрања, усмено одговарање, активност на часу, рад на часу (индивидуално или у групи), учешће у пројектима, радионицама, ангажовање на датом задатку.</p>

ученици похађају (шта је урадио неки ученик/ученици, наставник па чак и особа чије име носи школа). Пример: у једној школи осмаци су, припремајући се за матуру, схватили да ће она бити организована као журка, са специјалним светлосним ефектима и да, иако се много томе радују, постоји проблем јер једној ученици то неће пријати. Она болује од епилепсије и таква светлост може да јој изазове напад. Ако прослава буде тако организована она неће моћи да присуствује. Делегација ученика се обратила наставницима и рекла да им је много важније да та другарица буде са њима те вечери, него да прослава буде модерна. Наставницима је било непријатно што они нису о томе размишљали и уважили су захтев ученика да се на прослави матуре не користи стробоскопска светлост. Овај пример је добра подлога да се са ученицима разговара о емпатији, солидарности, прављењу приоритета.

Драматизација – ученици драматизују изабрани текст који у себи има неки вредносни проблем – на тај начин се стимулише разумевање како изгледају ствари из туђег угла, како се проблем може решавати и сл.

Разговори о људима који су пуно учинили за заједницу – ове активности имају за циљ да ученици увиде да се иза сваког великог достигнућа крије стрпљење, издржљивост и вежбање, а иза подршке заједници и поседовање одређених вредности и спремност да се особа посвети њиховом остваривању. Пример такве особе може бити Михајло Пупин.

Разговор са гостима који су учинили добро дело – организовање посете особа које су урадиле нешто што се уклапа у концепт програма. То може бити нпр. ватрогасац који је спасао особу из пожара али и неки ученик који је видео да гори кућа и јавио ватрогасцима. Уколико има услова наставник може организовати гостовање особе која је жива зато што је неко за њу учинио велико дело нпр. дао бубрег и пуно крви. Уколико је то изводљиво гост може

бити и особа која је донирала бубрег (може се контактирати Удружење деце бубрежних болесника и трансплантираних особа <http://svezaosmeh.org.rs>). Пре гостовања ученике треба упознати са животом бубрежних болесника и поступком дијализе и заједнички припремити питања која ће им поставити.

Моделирање кроз лични пример или пример појединаца из школе – када ученици виде да се наставник труди да помаже другима или се у школи високо вреднује такво понашање то представља моћан начин подучавања вредностима.

Подстицање самоиницијативе – охрабрити ученике да сами проналазе начине како могу самостално помоћи другима у свакодневном животу с тим да то не треба да буде ништа велико нпр. помоћ старијим особама у комшилуку, брига о млађој браћи и сестрама или једноставно пружање подршке пријатељима у школи.

Награђивање позитивног понашања - истицање и похваљивање ученика који помажу другима и испољавају другарско понашање. Награђивање позитивног понашања подстиче ученике да буду пажљив и корисни у заједници.

Разговор о филмовима – разговор о животним вредностима и врлинама ликова који се појављују у изабраном филму даје ученицима јаснију слику о понашању људи. Примери филмова који имају капацитет да подстакну на размишљање и размену осећања.

- Проследи даље“ <https://www.imdb.com/title/tt0223897/>
- „Последња трка“ <https://www.imdb.com/title/tt0180923/>
- „Хачико – прича о псу““ <https://www.imdb.com/title/tt1028532/>
- „Мала Акила“ <https://www.imdb.com/title/tt0437800/>
- „Дечак који је упеглао ветар“
<https://www.imdb.com/title/tt7533152/>

ЉУДСКЕ ВРЕДНОСТИ

На причу о вредностима природно се надовезује промишљање о врлинама јер су вредности уверења која се преко врлина, као особина људи, манифестују у њиховом понашању. Још у античко време оне су истицане као важне за живот заједнице, односно као крајњи циљ живота или темељни принцип постојања. Тада су издвојене четири врлине по Платону (други филозофи су имали извесне измене и допуне), и то:

- разборитост (лакоћа увиђања шта треба чинити у различитим животним ситуацијама);
- праведност (трајно расположење за дати свакоме што му припада);
- умереност (лакоћа управљања тежњама и њихово држање у границама разума);
 - храброст (лакоћа свладавања тешкоћа у вршењу добра).

Данас говоримо о већем броју врлина али у суштини може се рећи да су ове четири окосница. Нпр. без врлина истинољубивости, емпатичности, одговорности нема праведности. У овом програму

направљен је избор неких врлина али наставник има слободу да листу допуњује и да повезује међусобно врлине јер се оне у животу појединца често здружено појављују. Издвајамо врлину одговорност коју треба континуирано провлачити током рада на различитим садржајима како би се остварио очекивани исход програма који тражи од ученика да има одговорност за своје понашање. Нажалост, искуство људске цивилизације показује да се она одвија између доброг и лошег јер сви људи имају и врлине и мане. Ипак, цивилизација опстаје захваљујући ономе што је у човеку добро. Неко је рекао да су емпатија, толеранција, поштовање, солидарност “лепак” који одржава људску заједницу. Како оне нису урођене одговорност је одраслих да их код деце и младих развијају. Ученицима треба скренути пажњу да се понашање у складу са вредностима и врлинама појављује код особа које су зреле, независне, самоуверене и немају

Скала оцењивања је тростепена (истиче се, добар и задовољава). Процес оцењивања вршиће се на основу прикупљених информација из различитих извора: свакодневна посматрања, усмено одговарање, активност на часу, рад на часу (индивидуално или у групи), учешће у пројектима, радионицама, ангажовање на датом задатку.

	<p>страх да ће ако нпр. бране права слабијих бити одбачени у друштву. Они то раде зато што верују да сви људи треба да имају иста права а то је унутрашњи осећај за праведност.</p> <p>У наставку може се од ученика тражити неки вид рефлексije и аморефлексije, у смислу да препознају своје врлине и врлине људи око себе (родитеља, брата, сестре, бабе, деде, тетке, другара, наставника...). Може се очекивати да ученици имају тешкоће око именовања врлина. То се може решити тако што ће ученик описати нечије понашање а затим ће сви заједно покушати да одреде да ли је у основи тог понашања праведност, истинoљубивост, одмереност, поштење, великодушност или нека друга врлина.</p>	
<p>СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ</p>	<p>Ниједан човек није “острво” само за себе. Сви функционишемо у заједници са другим људима од којих свако од нас има своје потребе, интересовања, навике, способности и животно искуство. Бити социјално компетентан данас је, више него у прошлости, потребно за успешан живот а добра вест је да се то учи и развија. Наравно, тај развој се дешава спонтано под утицајем свега чему је особа изложена и то у свом свакодневном животу (породица, вршњаци, медији) али добро је да се о томе и фокусирано ради са ученицима у образовно-васпитним установама, посебно у узрасту од 11 до 13 година када се дете развија у младу особу али још увек осетљиву и недовољно спремну за богати социјални живот. О значају социјалних вештина најбоље говори чињеница да их Светска здравствена организација повезује са здрављем људи и дефинише као способност прилагођавања и позитивног понашања које омогућава особама да се успешно носе са захтевима и изазовима које живот пред њих ставља сваког дана. Добра страна социјалних вештина је њихова трансверзалност односно, могућност примене у различитим ситуацијама. За добро функционисање у сложеној заједници потребне су неке вештине које се могу посматрати као когнитивне, социјалне и емоционалне. За потребе овог програма издвојене су следеће вештине:</p>	<p>Скала оцењивања је тростепена (истиче се, добар и задовољава). Процес оцењивања вршиће се на основу прикупљених информација из различитих извора: свакодневна посматрања, усмено одговарање, активност на часу, рад на часу (индивидуално или у групи), учешће у пројектима, радионицама, ангажовање на датом задатку.</p>

критичко мишљење и одређивање приоритета (когнитивне); сарадња, брига о другима, асертивна комуникација, волонтирање, конструктивно решавање конфликта (социјалне); препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола (емоционалне).

Рад на овој тематској целини може започети неким подстицајем о просоцијалном понашању људи или волонтирању. Нпр. ученици се могу упутити да на интернету потраже како изгледа упитник за волонтере у Центру за интеграцију младих који се бави пружањем помоћи тзв. деци улице која живе и раде на улици. Било би добро да се ученици ставе у ситуацију да процењују колико човек треба да мисли на себе а колико на друге и заједницу и да ли је то у некој врсти сукоба. То је прилика да се опет говори о општем добру и то у духу мисли да ако није свима добро никоме није добро. Као и у раду на другим садржајима ученике треба подстицати да образлажу своје ставове, да аргументују али и слушају друге. То је прилика да се види како ученици доживљавају свет око себе, да ли је индивидуално увек изнад колективног и добра је подлога за разговор на тему како би овај свет функционисао када би свако мислио само на себе.

Уз асертивну комуникацију природно иде рад на конструктивном решавању конфликта. Као подстицај може се користити кратки али ефектни цртани филм *Мост* ("[Bridge](#)" by Ting Chian Tey | Disney Favorite - YouTube). За даљи рад на овој тематици одлично се уклапа филм у трајању од 10 минута који су снимили ученици у Дому ученика у Врању "[Konstruktivno rešavanje konflikta](#)" - Dom učenika srednjih škola Vranje - YouTube

За рад на сарадњи постоје бројни филмови који могу имати функцију подстицаја и изазвати код ученика реакцију. Нпр. иако су у питању комерцијални цртани филмови примерени су овој тематици, узрасту ученика и духовити су. Доступни су на јутјубу ([Teamwork and](#)

	<p>Leadership Animated short clip Creative 360 #teamwork #leadership #motivation - YouTube). Нешто озбиљнији подстицај може бити снимак веслача који показује снагу заједништва (Inspirational Video On Rowing and Teamwork - YouTube). У богатој понуди материјала на ову тему издвајамо цртани филм у трајању од 2:41 минута (GOOD COLLABORATION (2014) - YouTube) који изванредно повезује све што је садржај овог програма (вредности, опште добро...), али је на енглеском језику и може се (уколико се не припреми превод) користити у оквиру корелације са предметом енглески језик.</p>	
<p>ДОБРОЧИНСТВО</p>	<p>Добročинство се често изједначава са више различитих израза као што је хуманитарни рад, алтруизам или великодушност. Али у суштини свих израза налази се филантропија (човекољубље) као животна вредност или начело из ког произилази понашање које је усмерено ка добробити других људи и/или заједнице без личне користи. Међутим, добročинитељи као филантропи се не слажу с тим јер сматрају да и они имају своју личну корист јер им брига за друге и помагање другима даје смисао постојања те сматрају да су и они на добити.</p> <p>Резултат рада на овој теми треба да буде јачање осетљивости ученика за препознавање примера понашања људи у складу са вредностима и врлинама и понашања оријентисаног на опште добро.</p> <p>За рад на овој теми погодно је организовати гостовање особе која је добročинитељ. У свакој средини има пуно таквих особа које су обично мало познате у јавности јер оне то и не чине да бих их други људи хвалили. Ученици треба унапред да се упознају са тим шта је све та особа урадила за друге (нпр. 30 пута је дала крв, спасила бебу из пожара, подигла јавну чесму...) и да спреме питања како би што више сазнали о вредностима и врлинама које красе ту особу и како се осећа кад помаже другима. Такође, ученици могу истражити ко су били велики добročинитељи у њиховом окружењу у прошлости и како се садашње генерације односе према њима и њиховим делима. Наставник може као увод у ову активност да прикаже шта је све</p>	<p>Скала оцењивања је тростепена (истиче се, добар и задовољава). Процес оцењивања вршиће се на основу прикупљених информација из различитих извора: свакодневна посматрања, усмено одговарање, активност на часу, рад на часу (индивидуално или у групи), учешће у пројектима, радионицама, ангажовање на датом задатку.</p>

	<p>Михајло Пупин урадио за своју земљу и њене становнике.</p> <p>Програм се завршава са захтевом да ученици, заједно са наставником, осмисле и реализују неке мале али реално изводљиве активности које су просоцијалне, односно које у себи садрже идеју добротинства, општег добра, филантропије. Циљ је да ученици схвате да се добробит не “мери” јер је свака и најмања добробит велика и значајна. Кроз остваривање такве активности ученици треба да осете да је добробит и за оне који примају и за оне који дају помоћ, односно да добра дела иду у оба смера. Као помоћ у раду дајемо пример две могуће акције добротинства. Пример 1: ученик из групе се разболео (није битно колико дуго неће ићи у школу и колико је болест озбиљна). Ученици могу да напишу писмо подршке другару у смислу да му желе да брзо оздрави, да они мисле на њега, да су ту за сваки вид помоћи...и да се сви потпишу. Овај сасвим мали гест другарства сигурно ће пријати болеснику. Пример 2: у сваком одељењу постоје ученици који имају одећу коју су прерасли а немају млађу сестру, брата који би је могли носити. Да би се избегло бацање одеће она се може донирати неком коме је потребна. То може бити и неком другу или другарици из школе али треба имати у виду да је некада непријатно примити директно такву помоћ и боље је да то иде преко организација које се тиме баве. Кораци у акцији: ученици који имају вишак одеће (то не морају бити сви из групе), уз помоћ родитеља, праве одабир шта ће донирати.</p>	
--	--	--

Напомена: Овако конципиран програм даје велике могућности наставницима и ученицима да га на креативан начин реализују сходно условима, могућностима и времену. Улога наставника је да уз примену различитих метода рада подстичу и усмеравају интересовање и креативност ученика у покушају да самостално организују активности и пројекте. Оперативна разрада програмских садржаја препуштена је наставницима који сами креирају место извођења и број часова за одређене теме.

Б. СЕДМИ И/ЛИ ОСМИ РАЗРЕД

МОЈА ЖИВОТНА СРЕДИНА

СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ: МОЈА ЖИВОТНА СРЕДИНА

РАЗРЕД: седми или осми

<p>ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА АКТИВНОСТИ ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС: Циљ учења слободне наставне активности је да допринесе развоју компетенција потребних за одговорну улогу удруштву у погледу очувања животне средине, биодиверзитета и одрживог развоја.</p>		<p>ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА: 36 или 34</p>
ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	ИСХОДИ	ПРОГРАМСКИ /ПРЕДМЕТНИ САДРЖАЈИ
ЕКОЛОШКИ ОТИСАК И ОПСТАНАК	<p>По завршетку програма ученик ће бити у стању да:</p> <ul style="list-style-type: none"> – образложи избор теме/истраживања из области одрживог развоја, циљ и план рада користећи вештину јавног говора; – формулише истраживачки задатак; – планира ресурсе и управља њима, усмерен на достизање реалног циља; – прикупи, одабере и обради информације релевантне за истраживање, користећи поуздане изворе информација, наводећи извор и аутора; – прикаже и образложи резултате истраживања са аспеката очувања животне средине, биодиверзитета издравља, усмено, писано, графички или одабраном уметничком техником; – користи ИКТ за комуникацију, прикупљање и обраду података и представљање резултата истраживања; – вреднује утицај својих навика у потрошњи ресурса и одлагању отпада; – учествује у акцијама које су усмерене ка заштити, обнови и унапређењу животне средине и одрживом развоју; 	<p>Еколошки отисак. Биокапацитет. Еколошки дуг. Одрживи развој Еколошко право.</p>
УПРАВЉАЊЕ ОТПАДОМ		<p>Врсте отпада. Управљање отпадом. Комунални отпад. Депонија.</p>
РЕЦИКЛАЖА, РЕМЕДИЈАЦИЈА И ПОНОВНА УПОТРЕБА ДОБАРА И СИРОВИНА		<p>Секундарне сировине: папир, уља у исхрани, текстил, пластика. Предности и недостаци поновне употребе добара и сировина. 3Р правила.</p>
ОБНОВЉИВИ ИЗВОРИ ЕНЕРГИЈЕ		<p>Извори енергије. Енергетска ефикасност. Обновљиви извори енергије. Предности и недостаци обновљивих извора енергије.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – повеже значај очувања животне средине са бригом сопственом и колективном здрављу; – одговорно се односи према себи, сарадницима, животној средини и културном наслеђу; – користи језик и стил комуникације који су специфични за поједине научне и техничке дисциплине и чува језички идентитет; – сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима, дајући лични допринос постизању договора и афирмишући толеранцију и равноправност у дијалогу; – критички процени сопствени рад и рад сарадника у групи. 	
--	---	--

ОБЛАСТИ/ ТЕМЕ	НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА	
ЕКОЛОШК ОТИСАК И ОПСТАНА К	<p>-истражити појмове биокапацитет и еколошки дефицит на интернету и у литератури</p> <p>-упутити ученике у потешкоће које прате човечанство (како производити храну и како се снабдевати енергијом), путем стицање сазнања о томе шта се подразумева под еколошким дугом и зашто се обележава међународни еколошки значајан датум Дан еколошког дефицита</p> <p>-савладати са ученицима основне појмове о еколошком дефициту и о проблемима који настају услед еколошког дуга, кроз друштвену игру, у групама (https://www.dailymotion.com/video/x2z91xz)</p> <p>-обрадити појам еколошког отиска и његову сврху (које информације и увиде пружа појединцу, породици и друштву)</p> <p>-реализовати тему и рачунањем еколошки отиска на онлајн наменском калкулатору: https://www.footprintcalculator.org/; у паровима ученици праве табеле у које ће уносити податке за сопствени еколошки отисак, али и еколошки отисак замишљених личности, које ће разврставати по унапред осмишљеним критеријумима; податке до којих су дошли представљају одељењу табеларно и уз помоћ графика и сви заједно изводе закључке, али и предлоге како да се смањи еколошки отисак</p> <p>-кроз радионичарски рад, ученици у групама проналазе ликовне приказе еколошког отиска (пример: https://i.pinimg.com/564x/45/9d/d5/459dd5aa24b7c7136670b97564771b1f.jpg), а онда и сами осмишљавају и реализују своју идеју како да тај еколошки отисак смање (кроз корекцију сопствене исхране или избегавањем супстанци које изазивају болести зависности), свој рад могу да насликају и направе у виду панорама или да направе</p>	

	<p>онлајн инфографик, попут: https://www.canva.com/design/DAEXi7I_bXk/oIvzsCio7wy_uJTxKIq9jw/view?utm_content=DAEXi7I_bXk -презентовати ученицима основна сазнања о еколошком праву, користећи снимак https://rtsplaneta.rs/video/show/1426836/могу и упутити их у циљеве одрживог развоја које су прописале Уједињене нације, уз коришћење и приручника Зеленог пакета (GreenPack_SB_Dec2012); ученици треба да формирају парове и сваки пар треба да се определи за један од циљева и да истраже приче изживота или медија које су у вези са њим, потом ће представити ту причу целом одељењу и тада се организује дебата: једна половина одељења заступа став да су ту прекршена људска права, а друга заступа став да нису и аргументују своје ставове, групе могу да упореде развијеност циљева одрживог развоја једне високо развијене државе и ниско развијене државе, висок и низак животни стандард и дођу до сазнања који од циљева се најспорије развија у тим земљама.</p>
<p>УПРАВЉА ЊЕ ОТПАДОМ</p>	<p>-стимулисати ученике се баве темом решавања проблема отпада (депоније, мелиоризација земљишта, спаљивање отпада и рециклажа), истражујући литературу и претражујући интернет -обрадити класификацију отпада према: врсти материјала од којег је направљен (лим, пластика, стакло, органски...), према изворима настајања (кућни, индустријски, медицински...) или према критеријуму који ученици сами одреде, претходно информишући се о томе какве врсте отпада могу бити, а резултате представити табеларно - упутити ученике да сазнају шта се подразумева под појмом „управљање отпадом” и да представе нека решења како се отпадом управља у другим државама, самосталним истраживањем -упутити ученике да примене у свом домаћинству, уз подршку чланова своје породице, а касније реализују у школском простору стечена знања о управљању отпадом (посебну пажњу обратити на комунални отпад); својојскуства ученици могу да поделе са млађим ученицима школе, породицом и локалном заједницом, тако што ће направити пано са илустрованим ситуацијама (или фотографијама које су сами направили) како се правилно поступа са отпадом -обрадити тему и истраживањем које институције у локалној заједници су надлежне за решавања проблема отпада, остваривањем сарадње са тим институцијама, (прављење интервјуа са представницима тих институција и подкаста на Јутјубу или чланака за школски часопис) -разговарати са ученицима о значају класификовања отпада (органски, папир, пластика) и стимулисати их да осмисле кампању промовисања правилног поступања са отпадом у школи; у групама осмислити назив кампање, лого и паролу и то пропатити ликовним презентацијама, видео клиповима, презентацијама, стрипом, описивати циљ и реализацију своје кампање, заједно са другим групама анализирати колико је њихова кампања реална и колико може бити успешна, дискутовати о могућим потешкоћама да се кампања спроведе, као и о</p>

	<p>могућим позитивним ефектима које она може да произведе, у разговору са својим друговима ученици ће кориговати слабе стране своје кампање, те проналазити нове начине како да она буде што успешнија и масовнија</p>
<p>РЕЦИКЛА ЖА, РЕМЕДИЈА ЦИЈА И ПОНОВНА УПОТРЕБА ДОБАРА И СИРОВИН А</p>	<p>-реализовати тему представљањем свих могућности смањења отпада -формирати групе тако да свака има другачији задатак: једна да рециклира, друга да врши ремедијацију, а трећа да осмисли идеју како да поново употреби отпад за неку другу сврху (практичан рад је пожељан); све групе добијају исти материјал (папир, пластику, органски отпад итд.), односно исти отпад, али ће претраживањем интернета и литературе налазити начине како да га третирају у складу са активностима своје групе -поставити ученицима питања: На који начин можемо добити папир? Како на животну средину утиче бацање штампаног папира на депонију? Како настају уља која се користе у исхрани? Како употреба истог јестивог уља више пута у припремању хране утиче на здравље људи? Да ли се употребљено уље у домаћинству и ресторани може још једном користити и у које сврхе? Како добијамо текстил? Како на животну средину утиче производња папука? Шта су банке одеће? Како рециклажа текстила утиче на животну средину? Како настаје пластика? Како производња пластике утиче на животну средину? Зашто пластичне кесе мењамо биоразградивим? Где можемо употребити рециклирану пластику? Шта је ремедијација? Који су добри примери праксе ремедијације? Које су предности а који су недостаци поновне употребе добара и сировина? -организовати ученичке групе за израду паноа, стрипа или филма (https://www.youtube.com/watch?v=BXHPNgww5Q8) о „животу једне конзерве и за прављење паноа на тему: колико дуго одређени пластични производи остају у природи (https://www.wwf.org.au/Images/UserUploadedImages/408/img-lifecycle-of-plastics-infographic-1000px.jpg) уз упоређивање колико се воде и енергије утроши на израду новог папира и на његову рециклажу</p>
<p>ОБНОВЉИ ВИЗВОРИ ЕНЕРГИЈЕ</p>	<p>-искористити већ стечена знања ученика о обновљивим и необновљивим изворима енергије, али и знања из географије и вештине стечене на техници и технологији за радионичарски рад о изворима енергије (неме карте) -иницирати дебату на тему колико су обновљиви извори енергије добри и лоши по животну средину, слепо претраживања интернета и литературе -обработити појам енергетске ефикасности и зашто је она значајна, радом у радионици а заједно са начинима штедње енергије тако да ђаци цртежима или фотографијама своје околине упоређивати одрживу и неодрживу потрошњу енергије -правити промотивне постере за активност коју организује WWF „Сат за нашу планету” (https://www.wwfadria.org/sr/ukljuci_se/sat_za_nasu_planetu/), као и осмишљавати активности (старе дечје игре које су се играле пре појаве интернета, свирање гитаре и сл) које се тад могу уприличити</p>

	<p>-истраживати енергетски ефикасне грађевине у свету, у корелацији са предметом „техника и технологија” израдити макете таквих грађевина (попут фонтане која никад не пресушује: https://www.youtube.com/watch?v=K49QOM_B8dA)</p>
<p>ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА</p>	<p>Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, документују итд.</p> <p>Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведзакључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења.</p> <p>Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.</p>

УМЕТНОСТ

Циљ учења слободне наставне активности *Уметност* је да ученик развија вештине комуникације и сарадње, критичко и стваралачко мишљење, осетљивост за естетику, радозналост, мотивацију за истраживање и изражавање у различитим медијима као и одговоран однос према очувању уметничког наслеђа и културе свога и других народа.

Разред

седми или осми

Годишњи фонд часова

36 или 34

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја
<p>Компетенција за целоживотно учење Естетичка компетенција Решавање проблема Комуникација Сарадња Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција</p>	<ul style="list-style-type: none"> – образложи значај традиционалне визуелне уметности за идентитет народа и појединца; – повеже карактеристичан артефакт са континентом и културом којој припада; – обликује ликовне радове са препознатљивим елементима одабране културе; – опише одабрани продукт визуелних уметности и процес његове израде; – пореди основне одлике традиционалне визуелне уметности два или више народа; – објасни значај и улогу културног наслеђа; – објасни главне карактеристике традиционалне музике на простору Балкана и Србије и њихов међусобни утицај; 	<p>ТРАДИЦИОНАЛНА ВИЗУЕЛНА УМЕТНОСТ ШИРОМ СВЕТА</p> <p>Визуелна уметност народа Аустралије и Новог Зеланда (сликарство аустралијских Аборицина, традиционална тетоважа Маора) Уметност америчких народа (тотеми, керамика, ћилими, корпе) Култура древне Индије, Кине и Јапана (градови, храмови, одећа, писмо) Уметност народа Африке (маске и штитови) Словенска традиција (митологија, симболика и орнаментика)</p>
<p>Одговорно учешће у демократском друштву Предузимљивост и оријентација ка предузетништву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини</p>	<ul style="list-style-type: none"> – прикаже елементе прожимања традиционалне музике различитих народа на простору Балкана на музичким примерима; – презентује традиционалну музику карактеристичну за различите крајеве Балкана и Србије; – прикаже начине очувања музичког културног наслеђа; – објасни како савремене технологије утичу на развој музике; – презентује начине промоције музичких дела и догађаја; – прикаже примену музике у другим уметностима; – истражи и објасни шта је музичка критика и која је њена улога; 	<p>ТРАДИЦИОНАЛНА МУЗИЧКА УМЕТНОСТ БАЛКАНА И СРБИЈЕ</p> <p>Културно наслеђе (значај и улога) Традиционална музичка уметност Балкана (основне карактеристике у односу на ентитет и међусобни утицаји, сличности и разлике) Традиционална музика Србије (певање, свирање, обичаји, обреди, ношња, кола...) Начини очувања културног наслеђа</p> <p>МОДЕРНО ДОБА И МУЗИКА</p> <p>Савремене технологије и музика. Маркетинг у музици. Примењена музичка уметност. Музичка критика и интервју.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – аргументовано искаже утисак о слушаним делима. – комуницира учтиво, јасно и аргументовано уз уважавање различитих мишљења, идеја и естетских доживљаја; – проналази, самостално и у сарадњи са другима, релевантне податке и информације користећи савремену технологију; – учествује активно, према сопственим способностима и интересовањима, у истраживачком и радионичком раду. 	
--	--	--

ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА	ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА
<p><i>ТРАДИЦИОНАЛНА ВИЗУЕЛНА УМЕТНОСТ ШИРОМ СВЕТА</i></p>	<p>Основна идеја теме је да се ученици упознају са одабраном баштином народа свих континената из области визуелних уметности и културе, при чему је предвиђено да то буду садржаји који нису обухваћени програмом предмета Ликовна култура. Ради постизања динамике наставе и подстицања радозналости и стваралачког мишљења препорука је да се сваки континент представи другим уметничким дисциплинама и да се планирају другачије активности ученика, где је то могуће.</p> <p>Предлог је да након уводног часа ученици упознају визуелну уметност Аустралије и Новог Зеланда кроз индивидуални истраживачки рад. Ученици могу да припреме кратке дигиталне презентације или видеоприлоге. Потребно је да наставник постави јасне критеријуме према којима ће проценити квалитет презентације и да одреди број слајдова, односно трајање видео прилога (до 3 минута) водећи рачуна о томе да сви ученици треба да виде све радове и да изнесу своја запажања и утиске. Током уводног часа је потребно објаснити да је визуелна уметност важна за идентитет народа и појединца и зашто је идентитет важан. Потребно је нешто рећи о техникама и мотивима, као и о томе</p>	<p>Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како прикупљају податке, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, примењују, процењују последице итд.</p> <p>Посебно поуздани показатељи су квалитет</p>

	<p>какову функцију је сликарство народа Аустралије и Новог Зеланда ималонекада, а какву има данас. Прилози за приказивање могу да садрже и краће прилоге о музици и плесу како би ученици добили јаснију слику оуметности ових народа.</p> <p>Уметност америчких народа ученици могу да упознају кроз креативну радионицу где могу да моделују тотеме или посуде од меког материјала, да цртају дизајн употребних предмета са мотивима карактеристичним за одабрано племе. Ученици пореде орнаменте различитих племена тражећи сличности и разлике, као и да изложе фотографију свог рада заједно са примером који им је послужио као подстицај за стварање. Предлог је да ученици у школи заједно погледају филм/видео прилоге о Словенима, а затим размене утиске и дискутују. Уметност афричких народа могу упознати кроз обилазак Музеја афричке уметности у Београду и/или разгледање дигиталних збирки.</p>	<p>постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критичизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са <i>Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и</i></p>
<p>ТРАДИЦИОНАЛ НАМУЗИЧКА УМЕТНОСТ БАЛКАНА И СРБИЈЕ</p>	<p>Основна идеја теме је да се ученици упознају и оснаже за позитиван одговоран однос према историјском наслеђу у оквиру традиционалне музике Балкана и Србије са акцентом на међусобан утицај, трајање и очување.</p> <p>Наставник планира како ће се учење одвијати у складу са интересовањима ученика и могућностима школе и локалне заједнице.</p> <p>У процесу реализације програмских садржаја наставник треба да уведе ученике у тему кроз кратки теоријски приказ или аудио-видео запис, а затим да их кроз конкретне задатке усмери на истраживање којеможе да се односи на различите аспекте изучавања предмета музичког наслеђа у односу на временски оквир настанка, просторни оквир настанка, носиоце, примаоце, контекст настанка, контекст садашњег деловања и сл.</p> <p>У циљу упознавања материјалних извора као грађе за истраживање елемената народне културе учење може да се одвија и кроз посете појединим институцијама, на првом месту етнографским збиркама и музејским поставкама или посете нпр. кустоса школи. У оквиру народнеуметности, ученике би требало упутити на значај старих уметничких</p>	<p>постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критичизам, колико су креативни. За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како би се утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова. Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са <i>Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и</i></p>

		<p><i>васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити</i></p>
--	--	---

	<p>заната и њихов опстанак, а као крајњи продукт тог рада било би организовање изложбе ученичких радова.</p> <p>У циљу упознавања и очувања музичке традиције на простору Балкана и Србије ученици проучавају музику, плес, ношњу, обичаје, обреде, начин живота, из различитих географских локалитета.</p> <p>Истраживање може да се односи на: прожимање елемената традиционалних култура различитих народа на простору Балкана и Србије и миграције као чинилац прожимања; развој традиционалне музике у домену певања (техника певања, текстови песама, пратња...) или свирања (врсте инструмената, распрострањеност у односу на географски центар, карактеристике...); преношење музичких записа из једне средине у другу (исти текст, различита мелодија и обрнуто) Поред обредних, ученици могу да изучавају песме које су настале у вези са празницима који се обележавају у локалној средини (Васкршње, Божићне, Лазаричке и друге песме) и реконструишу исте. Рад у групама и радионицама јекористан у комбинацији са осталим начинима рада.</p>	<p>и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.</p>
<p><i>МОДЕРНО ДОБА И МУЗИКА</i></p>	<p>У оквиру ове теме ученици могу да истражују развој модерних технологија у служби широке заступљености примењене музике у медијима, односно мултимедијалним уметностима. Ученици упознају сценску музику, музику на филму, позоришту, радију, телевизији и интернету кроз приказивање видео материјала који ће подстаћи истраживачке задатке, презентације, дебате, интервјуе, критике... Препорука је да фокус рада буде на примењеној музици на подручју Србије и то истраживањем музике за филмове/серије српских композитора Зорана Симјановића, Војислава Вокија Костића, Војкана Борисављевића, Горана Бреговића... У оквиру теме ученици могу да раде на припреми извођења одређене музичке нумере из филма, мјузикла, позоришта, откривајући повезаност музике и других уметности.</p> <p>Маркетинг у музици се може истраживати на више начина. Један аспект може бити одговор на питање како одређено дело или музички догађај промовисати (како је то некада изгледало, а како данас), а други аспект јена који начин избор музике и сама музика утиче на маркетинг неког</p>	

	<p>другог уметничког производа. У циљу разумевања значаја музике у рекламама, а у сврху маркетинга ученици истражују одабране рекламе, анализом одабраних доноси суд о улози музике и дефинишу кораке у процесу израде. Ради унапређивања маркетинга школе ученици припремају материјал за израду спота за химну школа/џингла за различита дешавања.</p>	
--	--	--

ПРЕДУЗЕТНИШТВО

СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ: ПРЕДУЗЕТНИШТВО		РАЗРЕД: 7. или 8. разред
		ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА: 36 или 34
<p>ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА АКТИВНОСТИ ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС: Циљ учења слободне наставне активности <i>Предузетништво</i> је дадопринесе развоју иновативности и предузимљивости код ученика, способности да се идеје претворе у акцију, способности за тимскирад и коришћење разноврсних извора знања ради бољег разумевања друштвених процеса и појава и преузимања одговорне улоге у савременом друштву.</p>		
ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	ИСХОДИ	ПРОГРАМСКИ /ПРЕДМЕТНИ САДРЖАЈИ
ЗАШТИТА ПРАВА ПОТРОШАЧА	<ul style="list-style-type: none"> – наведе основна права потрошача и начине њихове заштите; – на декларацији пронађе најважније информације о производу и одреди однос цене и квалитета; 	<p>Однос цене и квалитета производа/услуге Декларација производа Уговорна обавеза за услугу Остваривање права потрошача</p>
СВЕТ РАДА	<ul style="list-style-type: none"> – посматра занимања из перспективе некад исад и предвиди могућности њиховог развоја у будућности; – повезује одређена занимања и врсту инивое образовања; – препозна проблеме у свом непосредном окружењу и дискутује о могућностима њиховог решавања; 	<p>Свет занимања некад, сад и у будућности Професионална оријентација Професионални развој Форма и функција CV и мотивационог писма Концепт целоживотног учења</p>
ПОКРЕНИ СЕБЕ И ДРУГЕ	<ul style="list-style-type: none"> – се укључи у иницијативе које се покрећу у школи; 	<p>Покретање иницијативе Менаџмент и лидерство</p>

УЧЕНИЧКА ПРЕДУЗЕЋА	<ul style="list-style-type: none"> – разликује особине лидера и менаџера; – одговорно преузима задужења у тиму, сарађује са другим члановима тима и учествује у доношењу одлука; – планира, распоређује и управља ресурсима (знања и вештине, време, новац, технологије); – учествује у осмишљавању пословне идеје; – информише се о постојању сличних производа на тржишту; – комуницира са окружењем о креативним идејама свога тима; – примењује правила пословне комуникације; – поштује етичке принципе у пословању; – израчуна трошкове израде производа према датим инструкцијама; – прикупи информације о ценама сличних производа на тржишту и на основу њих одреди цену свог производа; – учествује у промоцији и продаји производа; – презентује рад свог тима. 	<p>Појам предузећа (привредног субјекта) Производ и/или услуга</p> <p>Појам тржишта</p> <p>Људски и материјални ресурси Пословна комуникација</p> <p>Основни етички принципи у пословању Процес производње и процес пружања услуга Цена производа или услуге</p> <p>Облици промовисања производа Продаја производа или услуге</p>
-------------------------------	--	---

ОБЛАСТИ/ТЕ МЕ	НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА
ЗАШТИТА ПРАВА ПОТРОШАЧА	<p>Кроз студију случаја ученици се оспособљавају да у оквиру задатог буџета одаберу производ или услугу и аргументују свој избор у односу на критеријуме као што су квалитет, цена, еколошка подобност, корисност производа/услуге, естетска вредност, робна марка, трајање гаранције, могућности сервисирања итд. Ученици се оспособљавају да се информишу о производу (прехранбеном, хемијском, техничком, одећа и обућа) на основу његове декларације. Упознају се шта су то права потрошача и на који начин могу да их остваре. Упутити ученике на услове које потрошач мора да испуни да би остварио своја права. Посебну пажњу посветити правима потрошача у односу на безбедност и квалитет производа/услуге, могућност замене или повраћаја</p>

	НОВЧАНИХ
--	----------

	<p>средстава уколико није испуњена потпуна функционалност производа у гарантном року, као и у случајевима када производ није у складу са декларацијом или за услугу није испуњена уговорна обавеза. Постоје велике могућности за истраживачке задатке као што су нпр. да ученици пронађу информације о уобичајеном трајању гаранције за различите врсте производа.</p>
<p>СВЕТ РАДА</p>	<p>Уводне активности у ову тематску целину имају за циљ да ученици сагледају развојност занимања што подразумева и њихово нестајање, као и факторе који до тога доводе (технолошки развој, промене људских потреба...). За промишљање о развоју занимања у будућности погодне су креативне радионице.</p> <p>Ради пуног разумевања света рада ученици треба да се упознају са образовним профилима у оквиру различитих подручја рада, школама које их образују и захтевима које треба да испуне они који желе да се за њих школују. У ту сврху може се користити информатор за упис у средњу школу, а ученици подељени у групе могу добити различите задатке да га проуче (подручја рада, образовни профили у подручју рада, услови за упис, трогодишњи и четворогодишњи образовни профили, дуално образовање...). Неко од ученика требао би да се бави и информацијама о питањима како се наставља школовање после средње школе и разликама које постоје између похађања гимназије и стручне школе, односно разликама између опште и стручне матуре. Имајући у виду узраст ученика ниво академског образовања треба да буде само на информативном нивоу. На основу тог истраживачког рада може се организовати активност у којој сваки ученик или пар треба да припреми презентацију у стандардизованој форми за изабрани образовних профил. Презентација би требало да садржи информације о школама које образују тај образовни профил, минималном броју бодова из претходних школских година, условима уписа, могућностима запошљавања и наставка школовања, као и за које послове су ученици оспособљени након завршетка школовања. Припремљене појединачне презентације објединити и објавити на сајту школе. Уколико постоји могућност, ученицима омогућити комуникацију са представницима средњих школа, као и појединцима који се баве тим занимањима а то може бити неко од родитеља.</p> <p>У оквиру ове теме ученици треба да се упознају и са појмовима професионални развој, професионална оријентација и селекција, форма и функција CV и мотивационог писма. Током рада ученицима сугерисати да ће због динамичних промена на тржишту рада, током своје професионалне каријере бити принуђени да буду флексибилни, да се континуирано усавршавају и оријентишу ка целоживотном учењу.</p>
<p>ПОКРЕНИ СЕБЕ И ДРУГЕ</p>	<p>За увођење у тему наставник може да припреми примере неких иницијатива, пожељно је да буду на глобалном и локалном нивоу, који илуструју снагу иницијативе и предузетништва. Након тога, може се организовати активност у којој ученици треба да идентификују различите проблеме у свом непосредном окружењу (нпр. проблеми у вези са животном средином, безбедношћу у саобраћају...) и сагледају могућности њиховог решавања из перспективе сопственог ангажовања и укључивања појединаца, група и организација из локалне заједнице.</p>

	<p>Овај садржај добро кореспондира са програмом <i>Грађанског васпитања</i> за све разреде јер он потенцира грађански активизам који се заснива на истим овим корацима: препознавање проблема – тражење решења. Након спроведене анализе ученици треба да изаберу два проблема и промишљају које су могућности њиховог решавања. Подељени у групе сачињавају план акције са основним елементима. Наставник кроз примере успешних менаџера и лидера, упознаје ученике са особинама које их одликују. На основу својих интересовања и способности ученици преузимају улоге у тиму, а затим анализирају које особине менаџера и лидера су им потребне за успешно обављање задатка. У раду се могу консултовати са особама за које процене да им могу помоћи. Спровођење ове активности не треба да траје дуже од 3 часа јер је то увод у следећу тему где се очекује да ученици искажу, у складу са својим узрастом и знањем неки ниво иницијативности и предузимљивости.</p>
<p>УЧЕНИЧКА ПРЕДУЗЕЋА</p>	<p>Током остваривања ове теме, ученици треба кроз практичан рад и симулацију рада привредног друштва да стекну јаснију слику о економском, финансијском функционисању предузећа, да развијају сопствене предузетничке капацитете, социјалне, организационе и лидерске вештине. Привредно друштво се оснива као виртуелни привредни субјекат који нема правни значај, али су сви процеси који се одвијају у њему реални. Уколико школа има регистровану ученичку задругу, пословање ученичких предузећа је потребно укључити у рад ученичке задруге.</p> <p>Ученици се дели на две групе (од 10–15 ученика). Свака група оснива и води сопствено предузеће – привредни субјекат, са реалним процесима, производима/услугама и остварује зараду. Ученичко предузеће, под менторством предметног наставника, пролази кроз све фазе развоја стварног привредног друштва (оснивање, развијање, затварање). Свако ученичко предузеће осмишљава свој производ или услугу, трудећи се да буду оригинални, иновативни и креативни. Са циљем постизања ових захтева, важно је да ученици прикупе информације о истим или сличним производима или услугама на тржишту и успоставе комуникацију са окружењем како би испитали могућност остваривања пословног успеха. У складу са производом/услугом, ученици бирају назив предузећа, израђују лого предузећа и праве план активности. Са циљем прикупљања новчаних средстава за почетак рада предузећа, ученици могу да организују културни или спортски догађај, продајну изложбу, аукцију, сајам. Како би обезбедили успешно пословање, ученици се уз помоћ наставника упознају са правилима пословне комуникације, основним етичким принципима у пословању и рационалном управљању расположивим ресурсима (знања и вештине, време, новац, технологије). Ученицима указати на важност поштовања кодекса пословног понашања, од начина опхођења до кодекса облачења. Неопходно је да ученици уоче разлику између свакодневне и пословне комуникације (вербалне и невербалне). Инсистирати на поштовању основних етичких начела, као што је професионално обављање пословне делатности, савесно</p>

	<p>извршавање обавеза и преузимање одговорности, поштовање преузетих обавеза, коришћење допуштених средстава за постизање пословних циљева.</p> <p>Ученици израчунавају све трошкове које су имали током реализације своје идеје. У те трошкове спадају трошкови материјала, трошкови израде и други трошкови. На основу прикупљених података, формирају продајну цену и усклађују је са ценама сличних производа на тржишту.</p> <p>Уз помоћ наставника, осмишљавају различите облике промовисања и продаје свог производа и остварују интеракцију са пословним сектором и потенцијалним купцима. Промовисање се може остварити и коришћењем ИКТ алата. Продајне активности могу бити реализоване на продајним изложбама, сајмовима и базарима.</p> <p>Након реализоване теме, неопходно је да сваки тим изврши евалуацију спроведених активности и изради презентацију о раду свог предузећа. Чланови тима доносе заједничку одлуку у које сврхе ће бити искоришћена новчана средства зарађена током пословања ученичког предузећа.</p>
<p>ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊ Е ПРОГРАМА</p>	<p>Имајући у виду концепт програма, исходе и компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у активностима, како комуницирају и сарађују, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, дају креативна решења, како представљају резултате свога рада итд.</p> <p>Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, колико су креативни, како решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам.</p> <p>Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Ученици свакако треба унапред да буду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.</p>

ДОМАЋИНСТВО

Циљ учења слободне наставне активности *Домаћинство* је да ученици интегришу и функционализују знања стечена у оквиру различитих предмета у контексту свакодневног живота, да унапреде вештине и формирају навике у вези са важним активностима у свакодневном животу у области становања, одевања, исхране и употребе различитих материјала.

Разред **Седми или осми**
Годишњи фонд часова **36 или 34**

ПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	ТЕМЕ и кључни појмови садржаја програма
<p>Компетенција за целоживотно учење Комуникација Рад са подацима информацијама Дигитална компетенција Решавање проблема Сарадња Одговорно учешће у демократском друштву Одговоран однос према здрављу Одговоран однос према околини Естетичка компетенција Предузимљивост и оријентација ка предузетништву</p>	<ul style="list-style-type: none"> – одговорно испуњава обавезе потребне за животу заједници / домаћинству; – преиспита сопствене и навике других чланова заједнице/домаћинства и утиче на њихову промену ка рационалном планирању, економичној потрошњи и развијању одговорних еколошких навика; – користи рачунарске апликације, 3D приказ грађевинског објекта и унутрашњег уређења домаћинства, уважавајући потребе савремене културе становања; – учествује у активностима уређења и заштите домаћинства и окружења у коме се оно налази; – анализира карактеристике савремене културе становања и повеже развој и значај урбанизма са побољшање услова живљења домаћинства; – правилно разврстава и одлаже отпад из домаћинства, припрема га и предаје на рециклажу; 	<p>САВРЕМЕНО ДОМАЋИНСТВО И ПОРОДИЦА Домаћинство Организација домаћинства Породица, односи и потребе у породици и њихово усклађивање Формирање здраве породице Фазе породичног живота Култура као начин живота и културно наслеђе</p> <p>КУЛТУРА СТАНОВАЊА Породично домаћинство на селу и у граду Породица и домаћинство Функционалне целине домаћинства и њихове улоге Технички апарати у домаћинству Безбедност у домаћинству Уређење домаћинства и околине у градској и сеоској средини Економично коришћење и потрошња воде у градском и сеоском домаћинству</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – образлаже на примеру у домаћинству употребу обновљивих извора енергије и значај топлотне изолације са уштедом енергије у домаћинству; – правилно и безбедно користи уређаје за загревање и климатизацију простора; – разликује природне од вештачких тканина, правилно их употребљава и одржава; – планира буџет домаћинства и управља њиме; – планира радну недељу, укључује и усклађује обавезе које има као појединац и у заједници/ домаћинству; – припрема и уређује простор за ручавање и формира културне навике приликом узимања хране; 	<p>Уштеда енергије у домаћинству Хемијска и микробиолошка исправност воде. Отпадне воде у домаћинству Основни хигијенски захтеви домаћинства Прикупљање, сортирање и одлагање отпада у домаћинству</p> <p>КУЛТУРА ОДЕВАЊА Улога одеће и обуће у животу човека. Природни и вештачки материјали, њихова својства и употреба у домаћинству. Одржавање одеће, кућног текстила, и декоративног плана у домаћинству.</p>
	<ul style="list-style-type: none"> – правилно се храни, води рачуна о сопственом здрављу и здрављу породице; планира дневне оброке за своје домаћинство у складу са општим принципима правилне исхране уз уважавање потреба свих чланова домаћинства; – примењује основне технике и правила обраде и припреме намирница уз примену правилног руковања прибором, посуђем, справама и апаратима за припрему хране; – истражује и прави план набавке средстава за одржавање личне хигијене и чистоће домаћинства; – процењује значај и утицај информација и извора информација и повезује их са сопственим искуством ради решавања различитих проблемских ситуација; – комуницира на конструктиван начин; 	<p>Одржавање и чишћење природних и вештачких материјала. Организација складиштења кућног текстила, обуће и одеће Рециклажа кућног текстила и одеће</p> <p>КУЛТУРА ПОНАШАЊА Планирање и расподела буџета План набавке и избор артикала План и припреме за путовање Правила понашања у превозним средствима, уграду и на путовању Савремена средства комуникације и претраживање различитих информација</p> <p>СРЕДСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЛИЧНЕ ХИГИЈЕНЕ И ХИГИЈЕНЕ ДОМАЋИНСТВА Значај воде за одржавање хигијене Средства за личну хигијену Козметичка средства</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – процењује значај и утицај научних достигнућана свакодневни живот; – осмишљава и предузима истраживање у решавању проблема, одговорно се односи према свом животу, животу других и животној средини; – критички процењује сопствени рад и радсарадника у групи; – сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и афирмише толеранцију и равноправност у дијалогу. 	<p>Кућна апотека Материјали за опремање домаћинства Одржавање домаћинства Отпадни материјали у домаћинству</p> <p>ИСХРАНА У ДОМАЋИНСТВУ Хранљиви састојци и животне намирнице Класификација животних намирница према пореклу (биљне и животињске), улози у организму (енергетска, градивна, заштитна и регулаторна) и саставу Енергетска вредност намирница Потребе за састојцима хране зависно од узраста, занимања, пола, спољашње средине, здравственог физиолошког стања организма Рационална исхрана човека Принципи рационалне исхране Законски прописи, правилници о намирницама и квалитету хране Последице неправилне исхране Припремање хране, начини обраде намирница Хигијенски услови приликом припремања хране Одлагање, чување и конзервација намирница Апарати и машине за припремање, чување и обраду хране и намирница Загађујуће супстанце хране и мере заштите Адитиви Органска и ГМО храна Култура исхране и понашање за трпезом: послуживање и узимање хране, стоно посуђе и прибор Национална кухиња и кухиње у свету</p>
--	---	--

НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

САВРЕМЕНО ДОМАЋИНСТВО И ПОРОДИЦА

У оквиру наставне теме *Савремено домаћинство и породица* ученици интегришу, функционализују знања, али и стичу знања о појмовима: породица, породица у ужем и ширем смислу, о фазама породичног живота, односима у породици и потребама савремене породице. У оквиру стицања знања о породици ученици уче о њеној улози у формирању културних потреба, навика и интересовања и развоју културног идентитета и припадности одређеној групи. Овакав приступ доприноси успостављању односа између појединца, породице и друштва, као и у успостављању релације „ми” и „други” што знања добијена у оквиру овог програма доводи у везу са знањима која се добијају у оквиру других предмета (српски језик и књижевност, географија, свакодневни живот у прошлости, грађанско васпитање, веронаука итд.). На исти начин се објашњава појам културно наслеђе, тако да ученици разумеју да се култура као начин живота (културастановања, одевања, исхране, понашања, рада) у прошлости испољава кроз наслеђе (материјално и нематеријално), а савремена култура

– кроз савремени начин живота. У оквиру ове теме ученици би требало да направе план активности своје породице на дневном, недељном или месечном нивоу, и да истраже културно наслеђе своје породице.

КУЛТУРА СТАНОВАЊА

У наставној теми *Култура становања* ученици треба да науче да постоје различите врсте стамбеног простора, о могућностима за економично и целисходно коришћење тог простора, као и о могућностима прилагођавања стамбеног простора функционалним и естетским потребама чланова породице. Треба указати на важност и улогу стамбеног простора у нормалном функционисању и различитим фазама развоја једне породице. Стан/домаћинство треба разматрати као сложени скуп његових функционалних целина. Ученик треба да зна који су функционални, хигијенски и естетски захтеви које стамбени простор треба да испуни.

У овој теми треба размотрити начине уређења и одржавања стана/домаћинства према потребама чланова породице/домаћинства и према односу стан околина/окружење. У оквиру практичних вежби различите групе ученика треба да израде предлоге уређење стана/домаћинства у коме живе, поштујући потребе, склоности и активности особа које у њему живе (спортисти, музичари, писци, лица са специјалним потребама, деца, старе особе) и да међусобним извештавањем кроз дискусију одобре или унапреде предлоге. Утицај породице и појединца на уређење околине треба размотрити из угла градска/сеоска средина, асфалтирана/неасфалтирана улица и сл. Такође, треба размотрити уређење стана/домаћинства са различитих аспеката: функционално/ модерно/ практично/. Кроз дискусију са ученицима треба размотрити безбедност у домаћинству, на одржавање и безбедну употребу кућних апарата, ученике упутити да истражују и презентују уштеду топлотне енергије у домаћинству (правилна употреба кућних апарата, топлотна изолација стана, грејање стамбених простора). Организовати посету водоводу, хемијској и микробиолошкој лабораторији у истом, организовати дебату са ученицима на тему употреба воде у градском и сеоском домаћинству, зашто је неопходно економична употреба воде, да ли користити флаширану или „чесменску воду“ и проблему отпадних вода.

Кроз искуства деце треба указати на значај савремених апарата у домаћинству. У оквиру ове теме ученици се обучавају за њихову безбедну примену и разумевање конвенционалних ознака на апаратима у домаћинству. Такође, уче и о важности правилног избора и примене прибора и средстава за одржавање стамбеног простора и околине као и о селективном прикупљању отпада у домаћинству (класификација, рециклирање, разградивост отпада). У овом делу, ученици би могли и да покрену сакупљачку акцију секундарних сировина, да је прошире на целу школу и/ или локалну заједницу. За то би требало да направе тим, поделе улоге у тиму, осмисле све фазе акције, начин оглашавања, прикупљања и улагања новца који добију после продатих секундарних сировина. Такође, ученици могу да направе изложбу од кућног отпада: пластичних флаша, лименки, старе хартије, стаклене амбалаже. Изложба би могла бити и продајна, а зарађен новац ученици би могли да употребе за хуманитарну акцију или за опремање кабинета/учионице (кутка) за домаћинство.

У оквиру ове теме препоручује се употреба апликација, софтвера, нпр. Sweet home или неке друге, уз помоћ које ученици могу да планирају, пројектују и уређују виртуални простор за живот. Ученици у паровима могу да направе пано, или кратки филм којим приказују класификацију, рециклирање и разградивост отпада у домаћинству. Овај део наставе ученици би могли да употпуне практичним радом, компостирањем биоразградивог отпада из домаћинства. У оквиру ове теме реализовати и вежбу пречишћавање воде. Било би упутно ученике упутити у прављење филтера за воду од природних материјала, у слојевима (за преживљавање у природи и измењеним условима живота).

КУЛТУРА ОДЕВАЊА

У оквиру наставне теме *Култура одевања* ученици треба да науче: које улоге имају одећа и обућа у животу савременог човека (физиолошка, психолошка, естетска, функционална), да одећа и обућа могу бити направљене од природних и вештачких материјала, разлике у својствима природних и вештачких материјала, да врше избор тканине према својствима тканине и намени одеће, да на основу својстава тканине бирају начине за чишћење и чување одеће и обуће, значење ознака на декларацији одевних предмета. Овде би ученици могли да истражују изглед и крој неког одевног предмета (нпр. ђачке униформе, одела за матурско вече) кроз векове и да направе моднуревију. Увод у ову област могла би бити посета локалном музеју или гостовање кустоса локалног музеја. Важно је да ученици науче о избору материјала из угла улоге/намене одеће и обуће.

Кроз практични рад треба овладати вештинама одржавања одеће направљене од различитих материјала (прање, уклањање флека, пеглање, одлагање, пришивање дугмета), правилно читати и тумачити декларације на етикетама обуће и одеће, осмислити пано и представити одржавање одеће направљене од различитих материјала.

У овом делу наставе ученици могу да направе презентацију на тему Рециклирани памук и његова употреба. Такође, могу организовати прикупљачку акцију старе, памучне гардеробе, пронаћи која текстилна трговина откупљује стару гардеробу или организује акцију старо за ново. Нову гардеробу, зарађену тим путем, донирати прихватилишту за младе или сигурним кућама.

КУЛТУРА ПОНАШАЊА

Четврта тема *Култура понашања* треба да омогући ученицима да стекну/унапреде вештине у важним и свакодневним активностима у области културе понашања: куповини, комуникацији и путовањима. У области куповине мисли се на правилан избор потребних (не сувишних) артикала, планирање и правилну расподелу кућног буџета. Информисање о квалитету артикала путем информационих и комуникационих технологија, поред тога што омогућава правилан/најбољи избор, омогућава и уштеду новца и времена. Такође, примена информационих и комуникационих технологија омогућава и успешно планирање и реализацију путовања. Одабир дестинације, резервација и куповина карата се, на пример, данас много лакше обављају уз помоћ информационих технологија.

Савремена средства комуникације данас омогућавају бољу информисаност и лакшу комуникацију са пријатељима, члановима друштвених група којима припадају као и са члановима уже и шире породице. Ученици треба да кроз практичне примере и реализацију науче о употреби (техничкој примени) ових средстава, али и о састављању сажетка разговора, писма, поруке, тако да не изоставе суштину (зашто некога зову или шта је предмет поруке или писма, е-маил-а).

У оквиру ове теме ученици треба да овладају вештином писања и упућивања једноставних писаних форми биографије, захтева, молби и жалби. Ово подразумева податке: коме је намењено, истицање предмета, неопходних/релевантних информација и потребне податке о подносиоцу (име и презиме, адреса, контакт телефон и други биографски подаци). Како би наведено увежбали, ученици могу да покрену неку иницијативу у школи и да дозволу и мишљење траже електронским путем од директора, Наставничког већа и сл.

У оквиру ове теме ученици у групама треба да направе план буџета и набавки, направе избор артикала на основу података о квалитету и цени артикала, планирају путовање, направе буџет и план обиласка културно-историјских знаменитости. Одраде вежбу званичне кореспонденције као: писање биографије, упућивање захтева, молби, жалби и сл.

СРЕДСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЛИЧНЕ ХИГИЈЕНЕ И ХИГИЈЕНЕ ДОМАЋИНСВА

Ова тема ће омогућити ученицима да разврставају хемикалије на козметику, личну хигијену, кућну хемију, правилно употребљавају исте и укажу на важност познавања и правилног читања ознака на истим. Ученици треба да истраже и да направе план набавке кућне апотеке и апотеке за путовање. Како и чиме могу да заштите дрво, метал и зидове од атмосферског утицаја, такође треба да истраже како да уклоне мрље са стакла, намештаја, металних предмета, одеће и обуће у домаћинству. Ученици могу да истражују у групама и резултате презентују на панелу, Power Point презентацијом, кратком анимацијом или усмено.

ИСХРАНА У ДОМАЋИНСТВУ

Наставна тема *Исхрана у домаћинству* ће омогућити ученицима да истражују и упознају се са „органском производњом хране”. Да истраже планирају буџет и за исхрану свог домаћинства ако користе „органску храну” и храну која није органска, са посебним освртом на ГМО. Ученици треба да се упознају са термином „правилна исхрана” и да испланирају потрошачку корпу за једно домаћинство.

Ученици треба да истраже и презентују потребе за градивним, енергетским и заштитно регулаторним састојцима хране, у зависности од узраста, врсте занимања, пола, климатских услова, здравог и физиолошког стања организма. Шта су последице неправилне исхране? Ученици би требало да упознају прописе и правилнике који се односе на храну. Такође, овде се учи о мерама заштите хране од загађивања, правилном одлагању, чувању и конзервирању намирница (физичке, хемијске и биолошке методе), како се припрема храна, који су начини обраде намирница како да намирнице током припремања не изгубе хранљиве вредности, који су хигијенски услови приликом припремања хране, како се правилно рукује и како се одржавају машине за обраду намирница и апарата за чување хране. Култура понашања за трпезом и култура исхране се демонстрирају. Такође, ученици презентују националну и светске кухиње (ово се може реализовати и кроз школску манифестацију Међународни дан језика, где ће у једном сегменту бити приказане гастрономије земаља чији се језици и култура презентују).

У оквиру ове теме планиране су вежбе које се могу изводити у групама: састављање јеловника (расподела укупних енергетских потреба по појединим оброцима у току дана (кроз симулацију ситуације одласка код нутриционисте по савет: детета спортисте, потхрањене особе, особе са вишком килограма, труднице, детета у пубертету).

Ученици могу да истражују навике у исхрани код нас и у свету, као и последице тих навика. Увежбавају припрему хране у сировом стању, као што су: салате и сокови од воћа и поврћа, припремају млечне напитке, воћни јогурт, као и дезерт.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА

Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. На почетку сваког часа, наставник пружа ученицима могућност да сами себе процене у теми часа која ће се обрађивати (базирано на дотадашњим стеченим знањима у другим наставним предметима или свакодневном животном искуству). То се може реализовати тако што ће ученици проценити своје знање на стикеру, а наставник залепити те стикере на помоћној табли и сл. За ову намену наставници могу позвати ученике да подигну онолико прстију своје шаке којом оценом процењују своја предзнања (један прст одговара оцени недовољан (1), пет прстију одговара оцени одличан (5). Такође, наставник позива ученике на крају сваког часа да процене себе, у смислу, колико су напредовали у стицању знања, вештина, формирању ставова, током часа. То би, уједно, могла бити и ученичка евалуација наставниковог рада на часу. Наставник сваку врсту оцењивања јасно и прецизно образлаже ученику, поштујући његов интегритет. У Домаћинству као слободној наставној активности најважније је да наставник прати напредак ученика у вештинама комуникације (вршњачкој и са одраслима), критичког мишљења, мотивисаности, предузимљивости, организацијским вештинама, културним навикама, односу према сопственом здрављу, здрављу његове околине, као и о бризи за очување животне средине, креативности и решавању проблема. Наравно, наставник уз помоћ одељењског старешине и ПП-службе је способан да примени

	прилагођавање метода, али и садржаја за ученике са посебним потребама у наставном процесу. Наравно, то се односи и на израду посебног наставног материјала, као и правила оцењивања.
--	--

Линкови ка референтним сајтовима: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_bezbednosti_hrane.html
<https://www.vet.minpolj.gov.rs/projects/sr/den/> <https://www.efsa.europa.eu/en> http://www.dnrl.minpolj.gov.rs/lat/o_nama/hrana.html
<https://www.muzejisrbije.rs/> https://www.nb.rs/pages/article_link.php?id=109
<http://192.168.8.1/html/guide.html?randid=1004436850?updatadirect=www.sepa.gov.rs> <http://www.sepa.gov.rs/>
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_upravljanju_otpadom.html <https://kompanije.co.rs/kategorija/otkup-i-prodaja-sekundarnih-sirovina>
<https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-nacinu-skladistenja-pakovanja-obelezavanja-opasnog-otpada.html>
<https://www.ekologija.gov.rs/dokumenta/upravljanje-otpadom/pravilnici> <https://www.ekologija.gov.rs/dokumenta/upravljanje-otpadom/pravilnici> <https://www.who.int/>
<http://etnokutak.com/blog/koji-su-stari-zanati/>

ФИЛОЗОФИЈА СА ДЕЦОМ

СЛОБОДНА НАСТАВНА АКТИВНОСТ: ФИЛОЗОФИЈА СА ДЕЦОМ		РАЗРЕД: 7. или 8.
		ГОДИШЊИ ФОНД ЧАСОВА: 36 или 34
ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА АКТИВНОСТИ ЗА ДРУГИ ЦИКЛУС: Циљ учења слободне наставне активности <i>Филозофија са децом</i> је да ученик овлада знањима, развије вештине и формира ставове који ће подстаћи и убрзати његов интелектуални развој и унапредити вештине размишљања, закључивања, самосталног, критичког и креативног мишљења.		
ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ На крају програма ученик ће бити у стању да:	Кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно учење	– критички промишља и анализира питања и проблеме свог окружења	Појам добра / зла Појам уметности

<p>Сарадња</p> <p>Решавање проблема Одговорно учешће у демократском друштву Рад са подацима и информацијама Дигитална компетенција Комуникација</p> <p>Одговоран однос према околини Естетичка компетенција</p>	<ul style="list-style-type: none"> – са пажњом слуша саговорника и комуницира са другима на конструктиван начин – јасно изрази сопствене мисли и осећања – практикује интелектуалну отвореност и радозналост – уважава релевантне аргументе – практикује толеранцију и разлике у мишљењу – искаже објективност и непристрасност у процени властитих и туђих становишта, поступака и постигнућа – сарађује са члановима групе којој припада и одупре се притиску групе на асертиван начин – препозна проблеме у свом непосредном окружењу и дискутује о могућностима њиховог решавања – развије осетљивост за социјални и културни контекст – учествује у расправи која доприноси атмосфери отворености и узајамног уважавања – преузме одговорност за сопствене поступке, однос према природном и друштвеном окружењу, – усвоји интелектуалне врлине истинољубивости 	<p>Појам правде</p> <p>Појам слободе Појам среће Појам толеранције Појам вршњачког насиља</p> <p>Појам истине/лажи Појам живота</p> <p>Појам времена и простора</p> <p>Појам пријатељства Појам храбрости Појам бога Појам човека Појам мудрости и знања</p> <p>Појам света</p> <p>Појам природе Појам једнакости и различитости Појам љубави</p>
---	--	---

ОБЛАСТИ/ТЕМЕ	НАЧИН И ПОСТУПЦИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА	ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ПРОГРАМА
--------------	--	----------------------------------

<p>Отворени филозофски проблеми (теме – питања) за дискусију би на пример били: шта значи бити срећан, како знамо да је нешто добро, шта је толеранција, зашто је важно говорити истину и да ли је некада добро лагати, шта је циљ нашег живота, шта је време, шта је то што нешто чини лепим, шта је</p>	<p>Активности у филозофским истраживачким радионицама имају формуструктурираног и дисциплинованог, одређеним правилима вођеног дијалога у којем ученици и наставник најпре заједно читају причу (гледају, слушају филм...). Потом наставник, фацитатор даје могућност (време) да ученици испитају своје</p>	<p>Имајући у виду концепт програма, исходеи компетенције које треба развити, процес праћења и вредновања ученичких постигнућа не може се заснивати на класичним индивидуалним усменим и писаним проверама. Уместо тога, наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици учествују у</p>
---	---	---

<p>пријатељство, храброст, вредности породице, правда, слобода итд.</p>	<p>мисли о причи (филму, слици...) и да размисле о ономе што их чуди или збуњује, о ономе што их је заинтриговало. Наставник пружа прилику да ученици размене сопствена мишљења са другом или са групом. Затим ученици, уз асистенцију тј. фино подешену подршку наставника, предлажу и демократски бирају питања за дискусију, исписују сва важна питања на табли.</p> <p>На почетку дискусије наставник тражи од ученика да погледају да ли постоји неки појам који треба дефинисати, да ли постоје различите интерпретације појмова које треба разјаснити. Отварањем дискусије водитељ, наставник треба да се уздржи од личног изјашњавања и давања одговора на питања. Кроз дискусију ученици развијају критички смисаони дијалог. Учесници у дијалогу чине заједницу истраживача која покушава да пронађе најсмисаоније решење за проблем, да трага за истином, а не да покаже како је неко у праву а неко није. У овако замишљеном, сократском дијалогу влада дух заједнице истраживача који развија способност грађења својих идеја на идејама осталих учесника.</p> <p>Иако наставник има план вођења дискусије, своју агенду, он мора знати када може да се повуче, да деци преда контролу и води истраживање са стране. На крају</p>	<p>активностима, како дају креативна решења, како бране своје ставове, како аргументују, евалуирају, примењују, процењују последице итд.</p> <p>Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретација, изведезакључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, како решавају задатке који садрже аспекте истраживачког рада.</p> <p>За неке садржаје прикладни су и други начини провере напредовања као што су нпр. квизови или улазни и излазни тестови како бисе утврдили ефекти рада на нивоу знања, вештина, ставова.</p> <p>Евалуатори овог програма не морају бити само наставници који изводе наставу. Допринос процесу евалуације могу дати сама деца (само-евалуација), родитељи заинтересовани за резултате рада са њиховом децом, али и колеге и стручни сарадници који</p>
---	--	---

дискусије треба размислити о ономе о чему је дискутовано и о начину на који је дискутовано. Тема о којој се дискутује има једнаку важност за постизање циља као и начин на који се дискутује. У дискусију треба укључити и ученике који се сами не јављају. Завршна реч треба да буде кратка и не треба је коментарисати.

Радионице филозофских истраживања програма *филозофија са децом* могу бити унапређене играма. У овом контексту игре имају функцију средства за подучавање и подстицање развоја ученика. Игре које се користе у програму филозофија са децом омогућају ученицима да вежбају вештине као што су планирање, постављање питања, расуђивање, посматрање нечега са различитих тачака гледишта, размишљање оновим идејама.

У филозофским истраживањима фасилитатор ће бирати оне игре које ће се најбоље уклопити у постизање задатог циља: вежбање креативног мишљења, концентрације, пажљивог слушања и памћења, вежбање говорења, размишљање о значењу веза међу речима, размишљање о узрочно-последичним везама, вежбању самодисциплине и говорења пред публиком, подстицања сарадње чланова групе, подизање енергије у групи, креативно хипотетичко мишљење ...

могу даље користити резултате евалуације за планирање својих активности.

У *филозофији са децом* постоје многи елементи који утичу на различите циљеве образовања, тако да је потребно да одлучимо шта желимо да евалуирамо и колико ће евалуација бити селективна. Евалуациони упитници, најчешће направљени у виду евалуационих листова могу процењивати резултате когнитивног плана и односе у истраживачкој групи, затим метакогнитивне процесе, тј. критичко промишљање о сопственим мисаоним процесима и вештинама мишљења, као и промишљање о процесима и вештинама мишљења других чланова групе, потом мишљење о томе у којој се мери група понашала као заједница истраживача и шта ученици мисле о сопственом доприносу у остварењу циља часа, мишљење о сопственим и туђим идејама и предлозима за дискусију.

Вредновање ученичких постигнућа врши се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању*. Ученици свакако треба унапред дабуду упознати шта ће се и на који начин пратити и вредновати. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

БОРАВАК У ПРИРОДИ И ПЛАНИНАРЕЊЕ II

Разред: Седми и/или осми

Годишњи фонд часова: 36 часова/34 часа у осмом

Циљ програма је да се ученици кроз стицање знања, усвајање вештина, формирање ставовова и вредности мотивишу и оснаже за безбедан и одговоран боравак и кретање у природи.

Опште међупредметне компетенције	Исходи По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Тема и кључни појмови садржаја програма
Компетенција за целоживотно	- Аргументовано образложи смисао и	ЧОВЕК И ПРИРОДА

учење.
 Решавање проблема. Одговорно
 учешће у демократском друштву.
 Сарадња. Комуникација. Одговоран
 однос према здрављу. Одговоран
 однос према околини. Дигитална
 компетенција.
 Рад с подацима и информацијама.
 Естетичка компетенција.

значај боравка и кретања човека у
 природи;

- Искаже интересовање за
 боравак и кретање у природи;
- Препозна школско знање које
 је применљиво током
 боравка и кретања у
 природи;
- Разликује планинарење као
 покрет, спорт и привредну
 активност;
- Наведе планинарске
 дисциплине;

Разликује начине боравка у
 природи и врсте
 планинарских терена;

- Доведе у везу правилан
 избор опреме са
 безбедношћу боравка и
 кретањем у природи;
- На безбедан начин запали,
 користи и угаси логорску
 ватру;
- Наведе најчешће опасности
 и повреде у природи, начине
 правилног реаговања и
 могућности да се опасност
 избегне;
- Наведе препоруке
 Планинарског савеза Србије
 за безбедан боравак у

Човек и природа - трајна и нераскидива веза.
 Циљеви, смисао и значај боравка и кретања
 човека у природи.
 Природа као место учења, примене наученог и
 успостављања равнотеже духа и тела.
 Очување природе човекова обавеза и
 одговорност.
 Планинарење као покрет, спорт и привредна
 активност. Историја организованог
 планинарског покрета у свету и код нас.
 Планинарски савез Србије и планинарски
 клубови.
 Обележавање Међународног дана планина и Дан
 пешачења.
 Знаменити планинари

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Планинарски терени и објекти.
 Начини боравка у природи
 Опрема за боравак и кретање у природи.

Боравак у природи и ватра. Субјективне
 и објективне опасности у природи,
 превенција и начини реаговања.
 Најчешће повреде у природи, прва
 помоћ и спасавање.
 Јавне службе од значаја у опасним

	<p>планини;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Пружи елементарну прву помоћ себи и другима или ако то превазилази његове могућности потражи помоћ; – Наведе бројеве хитне помоћи, полиције, ватрогасацаи горске службе спасавања; – Користи географске карте, дигиталну опрему и информационе технологије за оријентацију у природи; одреди стране света помоћу компаса, звезде северњаче и сунца; – Исказује позитиван став према физичкој и психичкој припреми као предуслову за безбедан боравак и кретање у природи; – Наведе и опише основне технике кретања у природи; – Опише утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у природи и препозна предзнаке лепог и лошег времена; 	<p>ситуацијама.</p> <p>Припрема за боравак у природи. Употреба карте и оријентација у природи. Технике кретања.</p> <p>УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ</p> <p>Утицај метеоролошких елемената и појава на боравак и кретање у планини. Предзнаци лепог и лошег времена. Прикупљање и анализа података о временским условима за боравак и кретање у природи. Прављење заклона од невремена.</p> <p>ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ</p> <p>Правилна исхрана и хидратација у припреми за боравак у природи, током боравка у природи и после напорне физичке активности. Јестиве и лековите намирнице из природе. Отровне и штетне биљке у природи. Хигијена током боравка и кретања у природи.</p>
--	---	---

	<p>Прикупи податаке о временским условима из расположивих интернет извора и процени услове за боравак и кретање у природи;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Образложи како се у природи прави заклон од невремена; - Наведите и образложи примере правилне исхране и хидратације пре, током и након боравак и кретања у природи; - На сликама препозна лековите, јестиве и отровне биљке из природе; Исаже позитиван став о значају одржавања хигијене током боравак у природи и планинарским објектима и наведе основна правила одржавања хигијене; - Дискутује о одговорном и неодговорном понашању током планинарења према себи, другима и природи; - Наведите основна међународна и национална документа која регулишу понашање у природи; - Образложи значај и начине 	<p>КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ</p> <p>Одговоран однос према себи, другима и природи. Манифест међународне планинарске асоцијације. Национална и међународна документа која регулишу понашање у природи. Руковођење, сарадња, комуникација и решавање проблема у организованој групи која борави и креће се у природи.</p> <p>ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ</p> <p>Припрема и израда плана акције. Реализација акције. Анализа и презентација акције. Планинарски дневник. Естетски доживљај боравак и кретања у природи.</p>
--	--	---

	<p>руковођења и комуникације у групи која борави и креће се у природи;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Искаже солидарност и спремност да реагује у ситуацији угрожености безбедности и здравља чланова групе; - Објасни значај планирања за боравак и кретање у природи и неопходност анализе реализованих активности; – Наведе основне елементе дневника који се води током боравака у природи; – Доживи и забележи лепоту природе; – Проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора о боравку и кретању у природи. 	
--	---	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Слободна наставна активност Боравак у природи и планинарење II нуди се ученицима седмог и осмог разреда и није наставак програма истог имена за 5. и 6. разред јер ученици могу изабрати само један од ова два програма који су по концепцији, циљу као и по садржају и исходима слични с тим да је, сразмерно узрасту ученика, Боравак у природи и планинарење II нешто захтевнији у погледу садржаја и исхода. Када га ученици изаберу програм је за њих обавезан а успех се изражава описном оценом и не утиче на општи успех.

Смернице за реализацију програма наставник може наћи у Општем упутству за остваривање свих СНА као и у овом упутству које је детаљније и изражава његову специфичност.

Упориште за програм налази се у чињеници да ученици овог узраста, чак и они који живе у мањим срединама, недовољно бораве у природи, да се слабо крећу, као и да се ретко у слободно време друже кроз заједничке активности које се одвијају напољу и које могу бити истовремено и едукативне и забавне. Ученици узраста од 13 до 15 година су у периоду интензивног физичког раста и развоја када им је потребно да се крећу, да буду на чистом ваздуху и у друштву вршњака. Постоје бројне студије у свету и код нас које указују на штетно дејство претеране употребе нових технологија јер захтевају боравак у затвореном простору без физичке активности и

непосредног дружења што на овом узрасту може оставити штетне последице. Из циља програма, а и саме чињенице да се он реализује у учионици са једним часом недељно, јасно је да он не замењује боравак ученика у природи али има снагу да их мотивише да то раде чешће, организовано и безбедно преко планинарских клубова којих има широм земље. Осим те мотивационе функције, програм треба да припреми, оснажи ученике за такве активности кроз стицање неких основних знања о боравку и техници кретања у природи, кроз формирање вештина које се могу развијати у условима учионице и

кроз усвајање позитивних ставова и вредности према боравку у природи. Наставник може да осмисли и активности које би се реализовале као двочас, у непосредном окружењу школе (уколико је то погодно), где би ученици имали прилику да на очигледнији начин обраде неке садржаје програма нпр. упознавање са лековитим биљкама или оријентација у простору, али мора се нагласити да нису предвиђене активности где наставник води ученике у природу без лиценцираног водича. Програм ће имати најбољи ефекат ако се његови садржаји повезују са наставом обавезних предмета, ако школа ученицима понуди ваннаставне активности које га подржавају као што су организација једнодневних излета у природи са лиценцираним водичима, осмишљавање екскурзија које се реализују у природи, ако школа има стену за слободно пењање и ако успостави сарадњу са планинарским клубовима, покретом извиђача или клубовима за оријентиринг.

Као и код других слободних наставних активности, да би ученици могли да направе правилан избор у складу са својим интересовањима и да би родитељи били упознати шта се нуди, потребно је да школа припреми презентацију о садржају програма Боравак у природи планинарење као и о начину како се он реализује.

Садржај програма дат је у оквиру тематских целина: Човек и природа; Боравак и кретање у природи; Утицај временских услова на боравак и кретање у природи; Исхрана и хигијена током боравка и кретања у природи; Кодекс боравка и кретања у природи; Организација извођења планинарских активности. За сваку тему дати су кључни појмови садржаја и очекивани исходи што су и главне смернице наставнику за реализацију програма који је тако конципиран да пружа простор и за развој више међупредметних компетенција од којих се издвајају Одговоран однос према здрављу и Одговоран однос према околини. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање општег циља програма и развој међупредметних компетенција.

При планирању часова помоћ могу бити текстови/презентације који се налазе на сајту Планинарског савеза Србије <https://pss.rs/o-savezu/komisije/komisija-za-planinarsko-obrazovanje-kpo/>, њихови приручници 2. Сигуран корак и Планинарство

- боравак у природи 1, затим Планинарски дневник као и други извори информација који се односе на боравак у природи и планинарење.

За остваривање програма није потребан специјализован кабинет нити сала за физичко васпитање као ни наменска дидактичка средства и уџбеници али су добродошли неки предмети који ће учинити наставу очигледнијом (нпр. компас, географске карте, ранац, планинарски штапови).

Програм треба тако реализовати да фаворизује активност ученика, повезивање школског и ваншколског искуства, учење путем решавања проблема, сарадњу и тимски рад, као и употребу савремених технологија у образовне сврхе. Динамика рада се постиже комбиновањем различитих техника рада са ученицима, као што су: презентације, демонстрације, мини предавања, студије случаја, симулације, играње улога, дебате, рад у паровима и малим групама, квизови, групна анализа погледаног филма, гостовање стручњака, посете различитим дешавањима, укључивање у акције. Програм не садржи препоручени број часова по темама и кључним појмовима.

Наставник има слободу да планира своје и ученичке активности водећи рачуна да у

предвиђеном фонду часова обради све теме. У суштини, иако је програм дат по темама у непосредном раду са ученицима, треба тежити интегрисаном приступу где нека активност, подстицај, садржај представља само подлогу за рад на више кључних појмова које треба међусобно повезати. Планирање слободне наставне активности мора бити у извесној мери флексибилно како би се испоштовала ученичка интересовања, а такође треба да обезбеди да се све теме програма остваре. При планирању наставник треба да посвети посебну пажњу избору подстицаја којима ће ученике увести у тему или им представити кључне појмове садржаја. Подстицаји треба да буду атрактивни, примерени узрасту ученика, разноврсни (филмови, слике, приче, статистички подаци...) да покрећу на размишљање, постављање питања, тражење информација...

Програм има природну везу са обавезним предметима, пре свега са предметима Физичко и здравствено васпитање, Географија, Биологија али и са Физиком, Математиком, Информатиком и рачунарством, Техником и технологијом, Историјом, Ликовном културом. Такође, програм има корелацију са слободном наставном активношћу Вежбањем до здравља, посебно ако ученик изабере нпр. у 6. разреду ту СНА, а у 7. или 8. разреду Боравак у природи и планинарење. Обе слободне наставне активности имају сличан концепт. То се препознаје у упутству за остваривање Вежбањем до здравља где се наводи: "Програм се природно надовезује на садржај програма предмета Физичко и здравствено васпитање и не захтева посебан простор и опрему. Увидом у исходе може се видети да је фокус програма на

вежбању као вредности, стицању релевантних знања о вежбању, здрављу и исхрани, као и развоју позитивних ставова који ће допринети да ученик самостално, без присиле одраслих, бира да се храни правилно и уместо седења у затвореном простору за компјутером изађе напоље и физички буде активан са својим вршњацима”.

У раду се треба ослањати на оно што су ученици сазнали проучавајући наведене предмете али уз опрез како се не би десило да ова слободна наставна активност постане простор за проверу знања о рељефу или екологији. Лепо је да ученици знају нпр. називе планинских врхова и о томе се са њима може разговарати али то није циљ овог програма. О томе ће најбоље учити када буду кренули да се пењу на планине али до тога неће доћи ако ученици не препознају вредности боравака у природи и дружења са другим планинарима.

Наставници треба да искористе сваку прилику да у рад укључе ученичка ваншколска знања и вештине у вези њиховог боравака у природи. У групи ће увек бити ученика са различитим искуством у вези са њиховим бораваком у природи и зато треба, кад год је то могуће и погодно, искористити вршњачко подучавање. На пример, уколико у групи постоји ученик који има искуство боравака у природи као извиђач или је са родитељима планинарио или лето проводи код бабе и деде у планинском селу, наставник може да организује активност где ће он водити час и поделити са другим ученицима своја искуства и размишљања о бораваку и кретању у природи.

У наставку упутства за сваку тему из програма дата су појашњења за кључне појмове, смернице за рад, идеје и препоруке за подстицаје, а информације о праћењу напредовања и вредновању ученика налазе се у Општем упутству за остваривање слободних наставних активности које се може наћи на сајту w.w.w.zuov.gov.rs/sna

ЧОВЕК И ПРИРОДА

Тема Човек и природа може се назвати уводном јер има функцију упознавања ученика са програмом и подстицања радозналости за даљи рад. На почетку треба представити садржај програма, затим на који начин ће се радити на часовима и шта су очекивани исходи како би ученицима био јасан циљ ове слободне наставне активности која не замењује боравак и кретање у природи већ треба да допринесе мотивисању и припреми за такве активности. У току рада на овој теми али и на свим осталим, треба континуирано наглашавати централну поруку програма а то је безбедност и одговоран однос према себи, другима и природи. То значи да треба подстицати ученичку фасцинацију бораваком и кретањем у природи али без подршке авантуризма, ризичног и неодговорног понашања било које врсте.

На који начин ће наставник започети рад на трајној и нераскидивој вези између човека и природе је његов избор али свакако су добродошли видео записи који показују разноврсност и лепоту природе на планети Земљи (нпр. неки делови из видеа (13) BEAUTIFUL PLANET | Најлепша места на Земљи – YouTube). Након гледања таквих снимака треба одвојити време за разговор о утисцима ученика, о могућим страховима од боравака у природи, дилемама уколико их имају као и о човековом односу према природи. Ученици имају довољно предзнања о еколошким проблемима те их о томе не треба пропитивати већ треба укључити неке подстицаје који ће код њих изазвати осећања (нпр. љутњу), потребу да се реагује, испољавање ставова и посматрање природе као вредности у животу човека. Као могуће подстицаје предлажемо две песме. Једна је Еколошка песма Јелене Петошевић (Yelena - Еко (official video) (youtube.com) и песма Момчила Бајагића Бајаге Овај свет се мења Овај свет се мења (Official lyrics video 2020) (youtube.com). Ученици могу погледати и ефектан анимиран филм MAN (Pogledajte ironiju o našem uticaju na planetu - crtani film (youtube.com). Циљ оваквих активности, где се супротстављају лепота природе и негативан утицај човека и његове индустрије на природу, јесте да се обесмисли равнодушност према овом проблему по принципу - није то проблем појединца, не може се ништа урадити и сл. и да се подржи лична одговорност и проактивност ученика у заштити природе. То ће се касније уклопити у тему Кодекс боравака и кретања у природи која захтева од сваког планинара да је својим бораваком у природи ни на који начин не угрози.

Ученицима ће свакако бити интересантан садржај који се односи на питање зашто човек иде у природу, какви су то изазови. Најбољи начин да се на то питање добије одговор јесте да се пронађе особа из окружења (наставник, родитељ, бивши ученик) која има искуство боравака у природи и планинарењу која би разговарала са ученицима на ту тему и указала да се ту не ради само о физичкој активности. За очекивати је да ће за ученике бити најатрактивнија прича о освајању високих планинских врхова као изазову и метафори човекове борбе са самим собом и датим околностима (природом) али наставник треба да инсистира да је сваки боравак у природи благотворан. Уместо госта планинара, као подстицај за разговор могу се користити и неки филмови (нпр. Why do I hike | Award Winning Documentary 2020) или текстови у којима се описују осећања планинара током боравака у природи, изазовима које су имали, зашто нису одустајали

упркос тешкоћама, доживљају равнотеже духа и тела, дружења са другим планинарима. Такве текстове наставник може да нађе у књизи Приче са планине коју је припремио М. Ердељан.

Наставник се може одредити да ученике упутује на истраживачки рад у паровима, како би дошли до информација о човековој потреби да борави у природи из

различитих мотива који су се кроз историју човечанства мењали, сходно веровањима, образовању, здравственим потребама. Ученике треба упутити на изворе који говоре о одласцима у планине из религијских, туристичких, спортских, рекреативних, естетских, авантуристичких мотива.

Уз ове активности обавезно треба укључити лична искуства ученика и њихова промишљања о значају боравка у природи за човека. Наставник може да припреми мини предавања о позитивном утицају боравка у природи на све аспекте човековог живота, његово физичко и ментално здравље, квалитет друштвених веза, осећај постигнућа и самопоуздања. За те потребе може се користити презентација Boravak u prirodi - zašto je važno (youtube.com или Bolji san, jak imunitet i više motivacije... Ovo su zdravstvene dobrobiti boravka u prirodi (youtube.com). Уместо мини предавања наставник може да организује гостовање лекара, психолога који ће то стручно објаснити или може пустити филм о томе (о добробити по психичко стање људи: <https://www.youtube.com/watch?v=KFiiLTqymOU>).

Један час свакако треба одвојити за рад на природи као великој “учионици”. Ученике треба питати шта се све може научити током боравка у природи и шта се све може применити у природи од онога што је научено у школи, наравно имајући у виду који разред похађају. Уз помоћ наставника ученици могу да одговоре на та питања. Посебно је значајно да препознају примену онога што су учили у Географији (читање географске карте, утицај географске ширине и дужине на рељеф, одређивање стране света), Физичко и здравствено васпитање (нпр. вежбе за развој снаге, покретљивости, аеробне издржљивости, координације, здравствено хигијенске мере пре, у току и након вежбања, препознавање врсте повреда, правилно реаговање у случају повреде, чување животне средине током вежбања), Физици (дејство брзине и смера ветра на кретање у природи, температура на којој вода ври у зависности од надморске висине, трење), Математици (пропорција и размера за одређивање реалних удаљености на основу података са карте, израчунавање раздаљине, мерење угла), Информатици и рачунарству (програмирање физичког уређаја да врши функцију бројача корака), Техници и технологији (ГПС навигација), Хемији (заштита животне средине), Историји (пећина као прва “кућа” човека, Грчки богови са планине Олимп, духовност и боравак монаха у испосницама у планинама), Ликовној култури (естетски доживљај природе, фотографисање природе). За оне који желе још више да разраде корелацију могу са наставником математике да осмисле задатак који ће направити везу тог предмета са овим програмом. Пример могућег задатка: Планинари се налазе на надморској висини од 560 m. Врх на који се пењу се налази на 840 m надморске висине, а нагиб терена је 300. На основу ових података, процени дужину стазе коју планинари треба да пређу, ако стаза праволинијски повезује место где се налазе планинари и врх на који се пењу.

Следећа активност могла би да буде разговор са ученицима како они виде планинарење: као покрет, спорт (такмичарски или рекреативни) или као вид активног

туризма. Како око тога постоје различита гледишта најбоље је ученике кроз разговор тако водити да планинарство посматрају као све наведено. Затим се ученици могу, на информативном нивоу, упознати да планинарски спорт обухвата разноврсне планинарске дисциплине као што су: планинарење и пешачење, високогорство, алпинизам, спортско пењање, планинарско трекинг такмичење, планинско трчање, планинарско оријентационо такмичење, планинарска спелеологија, пењање у леду и драј тулинг, турно скијање, кањонинг и планинарски бициклизам. Након тога, треба одвојити време да ученици поставе питања о представљеним дисциплинама и искажу своја интересовања, шта би волели да пробају, шта им треба од опреме, где се то тренира и сл.

Након ових садржаја и активности ученици треба да се упознају са историјатом планинарског покрета у свету и код нас, како данас функционише Планинарски савез Србије и планинарски клубови, како се обележавају Међународни дан планина 11. децембар и Дан пешачења. Може се направити сарадња са наставником енглеског језика и анализирати текстови на српском (sr.wikipedia.org/wiki/светски_дан_планина) и на енглеском (сајту www.fao.org/international-mountain-day/en) који се баве обележавањем Дана планина. Уз презентацију о садашњим активностима планинарских клубова може се приложити кратки филм о клубу који је најближи месту одакле су ученици као што је нпр. видео снимак Planinarski Klub Leskovca - HISAR 04.08.2024. (youtube.com). Уз презентацију о историјату планинарења ученици могу да пронађу фотографије планинара из прошлости како би илустровали како је некад изгледала опрема и одећа за боравак у природи. Такве фотографије лако је наћи на интернету али наставник треба да подржи ученике да пронађу аутентичне фотографије из њиховог окружења. Ученике треба упутити да истажују како би дошли до следећих података. Прво планинско друштво основано је у Лондону 1857.(www.alpine-club.org.uk) и било је елитистичко (намењено члановима повлашћених друштвених слојева). Њихов мото је био Где ти је воља ту ти је пут. Корени планинарског покрета у Србији зачети су у Свилајнцу 1875. године и везују се за Јулија Драшкоџија, апотекара и наставника гимназије у Свилајнцу (више детаља о томе може се наћи у монографији Планинарство у општини Свилајнац, Слободана Васића). Прва планинарска организација основана је 1901. године као Српско планинско друштво. Планинарски савез Србије основан је 1948. године. Планинарски савез данас окупуља 198 планинарских клубова/друштава широм Србије са више од 21000 чланова, има 300 лиценцираних водича и Горску службу спасавања са 250 обучених спасилаца. Ученике треба упутити да посете сајт Планинарског савеза Србије (Planinarski savez Srbije | PSS | Republika Srbija) и открију које све податке садржи од актуелних вести, календара догађаја до информација о планинарским теренима и објектима. Уз овај садржај свакако треба придодати и представљање Међународног

дана планина који се обележава 11. децембра и Дан пешачења који није фиксиран већ се за сваку годину одређује. Како планинарски клубови увек имају добру понуду активности за Дан пешачења наставник може да предложи ученицима и њиховим родитељима да се укључе и да “осете” нешто од онога што ће у оквиру овог програма проучавати.

Рад на теми се завршава представљањем знаменитих планинара. Они могу бити и страни и домаћи али са интересантном биографијом. И овај сегмент се може поверити

ученицима али не мора увек бити израда презентација, може да се уради и као кратки играказ или у форми интервјуа где би један ученик био новинар а други би глумио познатог планинара. Наставник ће направити избор знаменитих планинара а као идеју предложимо лик и дело Јосифа Панчића (лекар који је волео природу и биљке а сам је рекао да је преокрет у његовом животу донело пењање на планину Ртањ) и Јована Цвијића (географ који је највише боравио на планинама источне Србије) који су до својих највећих научних достигнућа дошли зато што су били заљубљеници у природу и пуно времена су проводили у природи. За реализацију овог сегмента прве теме ученици могу да потраже помоћ од наставника биологије и географије и да са њима заједнички дођу до што више података о овим знаменитим планинарима.

Ученике ће вероватно интересовати и биографије планинара који су освајали највише врхове планина широм света и о опасности којима су били изложени. Наставник може да тражи од ученика да наведу које особине су ти људи морали имати да би постигли такве резултате. Циљ је да дођу до тога да се ради о људима који су били предузимљиви, истрајни, доследни, одговорни, солидарни, сарадљиви јер се такве активности не могу остварити самостално. Активност треба завршити са оним што је и мото програма: Одговоран однос према себи, другима и природи. За ученике које посебно интересује освајање највиших врхова планина наставнике може да препоручи неки од бројних филмова који ће код куће погледати и касније на часу поделити утиске (нпр. Silent Hiking The Himalayas for 16 days (youtube.com) .

БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Као увод у тему ученици могу погледати слике или снимке боравка људи у природи којима се као у претходној теми наглашава лепота природе, хармонија човека и природе (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=XRupA2nyEpQ>). Међутим, ова тема је корак даље јер треба да обезбеди ученицима конкретна знања за безбедан боравак и кретање у природи. На почетку ученици треба да се упознају са врстама планинарских терена и објеката. То може бити само на информативном нивоу уз коришћење одговарајућих фотографија. Планинарски терени су: маркиране планинарске стазе, уређена пењалишта, полигони за планинарску оријентацију, адреналин паркови. Планинарске стазе се према намени деле на: пешачке стазе у природи, планинарске стазе, трансверзале/обилазнице, стазе за планински бициклизам и стазе за посебне намене. Планинарски путеви и стазе се по дужини деле на путеве и стазе краћег трајања (1-3 дана), средњег трајања (3-7 дана) и дугог трајања (дуже од 7 дана). По захтевности стазе могу бити лаке (није потребна помоћ руку, довољно су широке и добро уређене, препоручује се коришћење пешачких штапова), захтевне (понекад је потребна помоћ руку), врло захтевне (већа разлика у надморској висини, неопходно помагање рукама а коришћење шлема и друге заштитне опреме је обавезно). Према опремљености разликујемо осигуране планинарске путеве и осигуране пењачке путеве (виа ферата). Планинарски објекти су: планинарски

домови, планинарске куће, планинарска склоништа, бивак, планинарски центар за обуку и усавршавање и планинарски камп.

У наставку је потребно представити различите начине вишедневног боравка у природи као што су: камповање, боравак у чврстим објектима, биваковање. То је прилика да наставник провери каква искуства ученици имају са боравком у природи, односно да ли су некад камповали или били у неком планинарском објекту, да ли имају искуство у подизању шатора. Уколико има услова, наставник може у школском дворишту да организује да ученици уз његове инструкције сами подигну шатор, а затим га сруше и правилно спакују.

За безбедан боравак и кретање у природи један од предуслова је адекватан избор опреме. Она може бити врло различита у зависности која је активност у питању, колико дуго се борави у природи, које је годишње доба и друго. За увођење ученика у овај кључни појам теме може се искористити активност где ученици треба да замисле да се спремају за дводневни излет у оквиру ког ће се пењати на оближњу, нижу планину, почетак је септембра и спаваће једну ноћ под шаторима. Ученици се деле у мале групе од по 3-4 члана и имају задатак да напишу списак опреме које треба понети како би били безбедни на излету. За тај задатак имају 10-15 минута. Наставник чита списак сваке групе и идентификује групу која је не само највише важних делова опреме навела (шатор, врећа за спавање, вода) него и која је мислила

на важне ситнице као што су ханзапласт, крема за заштиту од сунца или комараца, термос, лампа, качкет/капа, шибице/упаљач и сл. Такође, треба скренути пажњу и на опрему која се нашла на списку а која је непотребна, неадекватна или планирана у неадекватној количини за боравак и кретање у природи.

Након те активности наставник треба да каже ученицима нешто више о опреми за боравак и кретање у природи фокусирајући се на избор одеће и обуће. Потребно је да уз излагање наставник припреми одговарајуће фотографије опреме. Наставник може да ученицима поставља питања којима ће их подстаћи да сами закључе о чему треба водити рачуна при том избору. Циљ је да заједнички дођу до тога да обућа мора бити удобна, стабилна, да “дише”, а да одећа треба да обезбеди човеку да остане сув (заштита од спољашње и унутрашње влаге), да одржи топлотну равнотежу тела (од хладноће не штити дебела одећа већ ваздух између више слојева одеће), да заштити од сунца, ветра, да обезбеди лакоћу покрета. Ученици треба да се упознају са изразом активни веш и да радећи у паровима уз помоћ мобилних телефона истраже од ког материјала се прави (полиамид, полиестер) и које карактеристике има (пријања уз тело, растегљив је, не упија зној, лак је, брзо се суши, лако се одржава, штити од прегрејавања). Причу треба зачинити још неким детаљима као што су нпр. да хеланке нису добар избор за боравак у природи иако ученице воле да их носе јер не штите од трновите вегетације и ако је хладно не греју, а ако је топло ознојиће се, затим да гумене чизме нису добар избор иако штите од кише али не “дишу” и ноге се зноје, а поред тога не пријањају на подлогу па се особа која их носи може лако оклизнути. Причу о одећи и обући треба тако водити да ученици схвате да погрешан избор одеће и обуће може да направи проблем особи током боравка и кретања у природи као што су прегрејавање, смрзавање, квашење, прављење жуљева, повреде скочног зглова итд. Међутим, треба водити рачуна да се код ученика не створи погрешан утисак да је за

боравак и кретање у природи неопходна куповина специјалне опреме, посебно оне скупе. Ученици треба да схвате да је фокус на функционалности а не на брендovima. Неки комади вишенаменске одеће или опреме могу се пронаћи у већини домаћинстава или се могу прилагодити за планинарење.

Као природан наставак рада на овој теми наставник осмишљава активности које се односе на избор и употребу ранца у коме се носе ствари неопходне за боравак и кретање у природи. Код избора ранца битна је његова величина, облик и какав је систем каишева. Капацитет ранчева за планинарење се мери у литрима. Опрема која се пакује у ранац се не мери у литрима и зато за почетнике, који први пут купују ранац, представља тешкоћу овај начин мерења капацитета ранца и може да их збуни. Идеални ранац за једнодневно планинарење је онај од око 35 литара. Ако се иде на краће туре, као што је преподневно пешачење по планини довољно је понети ранац од 15-20 литара. Већ када се ради о вишедневном планинарењу, када је потребно преноћити, ранац би требало да је капацитета између 35 и 60 литара. Уколико постоји могућност наставник може донети у учионицу ранчеве различитих величина али ће сасвим добро послужити и слике ранаца како би ученицима имали визуелно јаснију представу о разликама између њих. О избору ранца ученици могу да погледају неки од видео снимака као што је нпр. *Kako izabrati ranac za hajking, putovanje ili trcanje? #planinarenje #backpack (youtube.com)* у трајању од 10:53 минута.

Осим избора величине ранца важно је и како се он пакује. То је добра прилика да се са ученицима поприча ко и како пакује ствари у њиховој породици када се негде путује. Да ли неко од родитеља има навику да прави списак, да ли се пакују самостално или их родитељи пакују, да ли претерују са количином ствари која се носи и сл. Затим наставник указује да је најбољи начин да се започне са паковањем тако што ће се направите списак свих ствари које треба понети а затим све ствари са списка треба поставити на једно место како би се размислило да ли је ту све што је потребно или има и непотребних ствари. Често у првом прављењу списка уврстимо и оне ствари које нам нису неопходне. Затим ученике треба упознати са основним принципима паковања ранца. Пакују се ствари према тежини и по учесталости употребе. Једна од кључних ствари за паковање је да се предмети групишу по тежини. Ствари које су теже се стављају у део ранца који је ближи кичми како би се оптимизовао терет који се носи у ранцу. У дно ранца се стављају крупне ствари, или оне ствари које нису тако често потребне или ствари које се користе за паузу. То могу бити кабаница, простирка, пресвлака и сл. На врху ранца се пакују оне ствари које се чешће употребљавају. У помоћне џепове се стављају потрештине и ситнице које се често употребљавају или које су хитно потребне (папирнате и влажне марамице, вода, телефон). Било би добро да наставник припреми један ранац и одређен број ствари за паковање како би демонстрирао правилан начин паковања и омогућио ученицима да сами то испробају. Уместо тога ученици могу између два часа да погледају снимак о томе у трајању од 7 :48 минута (*Kako spakovati veliki ranac? (youtube.com)*) а затим да о томе разговарају. Такође, може им се понудити да погледају видео запис *Ovo NE RADITE NIKADA - Najcesce Greske kada Nosimo Ranac (youtube.com)* у трајању од 6:48 минута и да о томе продискутују или нешто друго пригодно што изабере

наставник. Такође, може се реализовати радионица Паковање планинараског ранца чији је сценарио дат у приручнику Планинарство - боравак у природи 1 (стр. 132).

Уколико наставник процени да је потребно и да има времена, он може да организује гледање филма у трајању од 3 минута *Pribor za preživljavanje u prirodi (survival kit)* у

коме ће ученици имати прилику да виде како у јако мали ранац може да стане пуно значајних ствари за боравак и кретање у природи. Након гледања филма обавезно дати ученицима прилику да размене своје утиске.

Програмом је предвиђено да се у оквиру ове теме обради и појам ватре јер је она не само потребна током боравка у природи већ је на неки начин и заштитни знак планинарења. Логорска ватра, осим што има функцију да загреје планинаре и да се помоћу ње термички обради храна има велику улогу на крају дана проведеног у природи у опуштању планинара и дружењу. Наставник може да организује ученике у мање групе које ће уз помоћ материјала са интернета (нпр. *Kako zapaliti logorsku vatru (kampavantura.com)*) и *Recepti i saveti o bezbednosti kuvanja na logorskoj vatri (kampavantura.com)*) приказати оно што су научили како се припрема логорска ватра, како се пали, како се правилно гаси, како се на њој припрема храна. Уколико има услова, може се организовати да ученици уз помоћ наставника напољу то знање и практично покажу.

Следећи сегмент рада на овој теми предвиђа да се ученици упознају са објективним и субјективним опасностима боравка и кретања у природи, начину како се у таквим ситуацијама реагује и како се човек може унапред заштити од њих. За увођење у ове кључне појмове наставник може да тражи од ученика да сами наведу неке опасности за које мисле да прете људима током боравка и кретања у природи. Ученичке одговоре може писати на табли и груписати их у објективне и субјективне, а затим их допунити како би слика о опасностима била комплетна. Објективне опасности настају под утицајем природних појава, животињског и биљног света као што су опасности од саме конфигурације терена, временских услова, надморске висине или присуства опасних животиња и биљака, а субјективне настају под утицајем човека и његових поступака. На пример, са ученицима треба продискутовати које су то животиње које се могу срести током боравка у природи у нашој земљи и како треба реаговати (различити глодари, змије, пухови, дивокозе док је сусрет са вуковима, медведима, лисицама доста редак). За појашњење опасности у природи наставник може користити делове књиге 2. Сигуран корак који се на то односе и треба да укаже ученицима да ће у наставку рада на програму своје знање о томе допунити кад буду обрађиване теме о временским условима и исхрани у природи. У наведеној књизи налази се и сет питања за проверу знања ученика о објективним и субјективним опасностима у природи.

Рад на овим важним кључним појмовима треба тако водити да се укаже да се субјективне и објективне опасности често здружено појављују али се оне могу предупредити добром припремом, планирањем, правилним избором активности и опреме, правилним понашањем у групи и организацијом. То се нарочито односи на почетнике који немају искуство боравка и кретања у природи. Зато ученике треба упознати са основним препорукама Планинарског савеза Србије (ПСС) које су дате у 10 тачака.

1. У планину не крећите сами. Група треба да броји најмање три члана.
2. Испланирајте своју активност.
3. Уколико први пут идете у тај рејон или на ту планинарску стазу, контактирајте локално планинарско друштво.
4. Проверите временску прогнозу.
5. Понесите довољно воде и хране за целодневну активност и нешто у резерви што ћете само „прошетати у ранцу“.
6. Понесите комплет за пружање прве помоћи у складу са својим знањем у пружању прве помоћи
7. Понесите чеону лампу.
8. Обавестите некога од пријатеља/родбине о својим плановима и активностима, помените им планирану путању.
9. Напуните телефон пре поласка на активност и штедите батерију.
10. Меморишите број Горске службе спасавања – 062-464-646.

Након ових препорука логично се надовезује рад на упознавању са најчешћим повредама у природи као што су жуљеви, посекотине, сунчанице, промрзлине, топлотни удар, угануће скочног зглоба, алергијске реакције, уједи инсеката. Наравно, рад на повредама треба да буде у контексту како их избећи и како реаговати кад се десе.

На то се надовезује упознавање ученика са основним подацима о пружању прве помоћи и спасавању повређених особа у природи. Од ученика се не очекује да буду оспособљени за пружање прве помоћи али треба да буду упознати са основним принципима и посебно са тим шта никако не треба радити као и кога треба позвати у помоћ, а ту се мисли на јавне службе од значаја у опасним ситуацијама као што су хитна помоћ, ватрогасци, полиција, горска служба спасавања. Ученици треба да знају на које бројеве телефона могу добити ове службе.

У раду на опасностима и повредама у природи могу се користити искуства људи који су пуно боравили и кретали се у природи. Као што је већ препоручено, наставник

може да позове неког искусног планинара да на једном часу буде гост и да ученицима исприча неке своје доживљаје на ту тему и да одговара на њихова питања. Рад на овој теми мора да обухвати и активности чији је циљ да укажу ученицима да није довољно обући патике, ставити ранац на леђа и кренути у природу већ је за све, а посебно за почетнике, важна припрема. Она може бити на нивоу прикупљања информација (колико је дуга стаза, колика је висинска разлика, да ли дуж стазе има извора воде, каква је подлога по којој се хода, каква је временска прогноза), што је важно али није довољно. Потребна је и физичка и психичка припрема. Ученици ће лакше разумети значај физичке припреме (вожња бицикла, трчање, теретана, пливање) која је потребна за унапређење моторике, снаге и издржљивости, координације, равнотеже и флексибилности. Међутим, теже ће им бити да разумеју у чему се огледа психичка припрема и зато им треба додатно појашњење наставника. Она је важна за све али посебно за почетнике који не познају довољно како ће изгледати активности у природи и међу њима могу се препознати они који о

тешкоћама уопште не мисле и прецењују своје способности што на терену може бити проблем. Али међу њима могу бити и особе које много брину око боравка у природи па се питају колико ће то бити за њих напорно, како ће се снаћи у групи коју не познају довољно, како ће решавати своје физиолошке потребе, да ли ће се од нечега уплашити, да ли ће бити неких непредвиђених проблема: уједа инсеката, алергијских реакција, сусрета са змијама и другим животињама. Наравно, и једно и друго су екстреми и психолошка припрема служи да се изгради што реалистичнији однос према боравку и кретању у природи. Најбоље је да се она одвија кроз разговор са искуснијим планинарима који умеју да одогуворе на сва питања почетника, да узнемирене смире а претерано опуштене подстакну да реалистичније промишљају, и да након тога помогну им да одмере које активности у природи су у том тренутку за њих одговарајуће (тежина, трајање). Циљеви психолошке припреме су следећи. Прво је потребно да особа реално процењује своје способности и здравствено стање за боравак и кретање у природи јер у психолошком смислу колико је непожељна претерана самоувереност и неосновано прецењивање својих способности (посебно у односу на природу), толико је штетно кад је особа несигурна, потцењује своје способности, неодлучна је и склона одустајању. Затим, психолошка припрема треба да обезбеди контролу пажње. Све активности у природи захтевају изванредан степен пажње јер је довољан само један тренутак непажње и да се особа оклизне, падне, повреди. Чак и искусни планинари морају да одржавају континуирану пажњу а то значи фокусираност на задатак, циљ упркос ометајућих фактора (умор, јак ветар, ниска/висока температура, мрак, киша, снег, магла). За безбедан боравак у природи важне су и емоције, посебно у ванредним, стресним ситуацијама где једна особа која је ушла у стање панике може да генерише негативне емоције у целој групи. Особе које су плашљиве и склоне да претерано брину треба да се оснаже у смислу да препознају како се осећају, да о томе могу да говоре, да не потискују непријатне емоције како се оне не би нагомилавале и довеле до панике. Што се тиче когнитивног функционисања, психолошка припрема треба да обезбеди да особа нема збуњујућих, негативних мисли што се постиже тако што се упућује да благовремено прикупи релевантне податке (где се иде, кад се иде, с ким се иде, каква је временска прогноза, колико је потребно понети воде и хране и сл.) и да добије одговоре на сва питања која је интересују и која јој омогућавају да постави себи реалне циљеве боравка и кретања у природи. За теже планинске подухвате важно је постићи менталну отпорност која обезбеђује “бистре” мисли и у тешким околностима. Обично се каже да је начин размишљања за планинара једнако важан као и његова физичка снага и издржљивост. И на, крају, мада не мање важно, психолошка припрема подразумева да се особа оснажи за функционисање у групи. Јако је опасно уколико појединац непланирано и неконтролисано почне да се издваја из групе, да се понаша имајућу виду само своје тренутне потребе и интересе (нпр. да направи селфи на некој литици, убере цвет или крене неком другом стазом јер мисли да је туда ближе). Такође, себичност, одсуство толеранције и солидарности према другим члановима групе, као и непоштовање одлука вође неприхватљиво је, угрожава безбедност и одражава се негативно на атмосферу целе групе. Зато је дато право водичу да уколико процени да нека особа

није физички и психички припремљена или није адекватно опремљена, може је искључити из групе и конкретне активности у природи.

У контексту приче како се припремати за боравак и кретање у природи ученицима се може представити Приручник за планинарење чувеног бразилског писца Паула Коелја који је доступан на интернету. Може се реализовати активност у којој се ученици деле у 11 парова (у Приручнику има 11 препорука), који добијају по једну препоруку из Приручника са задатком да је прочитају и анализирају са становишта какву поруку је писац желео да да. Затим сваки пар целој групи чита препоруку коју су добили и даје појашњење како су је они схватили. На крају наставник модерира дискусију о свим препорукама и целини Коелјевог Приручника за планинарење и даје завршни коментар.

У оквиру ове теме која је по броју кључних појмова најбогатија, последњи сегмент предвиђа да се обраде садржаји који се односе на кретање у природи. Међутим, пре него што се крене са представљањем карактеристика различитих техника кретања неопходно је обрадити како се оријентишемо у природи. На почетку би било добро да се са ученицима провери знање које су стекли на часовима географије а тиче се одређивања страна света и коришћења географских карата. Већ у 5. разреду у оквиру овог предмета ученици се оснажују да користе карте и из разреда у разред се ради на унапређивању вештине читања географских карата. За боравак и кретање у

природи потребна су знања о врстама електронских и штампаних географских карата, размере и размерника, географској координатној мрежи (географска ширина и дужина), картографским знацима, посебно онима који се односе на рељеф. Наставник треба да припреми карте различите размере и за различите географске области али је најбоље започети рад са картама које се односе на област где ученици живе и која им је позната. Ученици се могу поделити у парове или мале групе са задатком да гледајући карту одреде нпр. колико километара је од тачке А до таче Б, колика је надморска висина неке планине итд. У наставку са ученицима треба вежбати одређивање стране света помоћу компаса и других показатеља (Часовника и Сунца, звезде Северњаче, Месеца, маховине, година на дрвету). Свакако са ученицима треба обрадити и употребу система ГПС навигације, прикупљања и обраде података на конкретним примерима.

У контексту овог садржаја један час се може посветити представљању планинарске оријентације и оријентирања који се могу практиковати и као такмичарски спорт и као рекреација. Циљ је да се уз помоћ карте и компаса (без осталих помагала), крећући се непознатим тереном, пронађу све контролне тачке уцртане на карти и да се дође до циља што пре. У сваком тренутку учесници оријентирања морају знати где се налазе и на основу свог знања и искуства у читању карте треба да доносе одлуке о томе којим правцем ће се кретати како би најбрже обишли целу стазу и пронашли све контролне тачке. Некад треба донети одлуку у складу са народном пословицом која каже Преко прече – наоколо ближе, када је брже ако се брдо обиђе, него ако се иде преко њега. Такве и много компликованије одлуке се траже од учесника оријентирања и у томе је посебан изазов било да је у питању такмичење или само рекреација. Оријентирање није скуп спорт, не захтева много физичке снаге и може се практиковати појединачно, групно, породично и то од основношколског узраста до старости и током целе године.

Било би добро да наставник набави неку од посебно направљених карата за оријентирање (израђују се по међународним стандардима ИСОМ) како би ученици видели како оне изгледају. Постоје посебно обучени стручњаци који врше израду оваквих карата. За област Београда и околине има преко 30 карата (Калемегдан Ада Циганлија, Кошутњак, Топчидерски парк, Хајд Парк, Ташмајдан, Липовичка шума, Авала, Јајинци, Бабе-Златара), а израђене су и за терене на Фрушкој Гори, Златибору, Тари, Копаонику, Дивчибарама, у околини Смед.Паланке, Смедерева, Параћина, Крушевца. Уколико постоје могућности било би добро да у школи гостује особа која се бави планинарском оријентацијом или оријентирањем и која је спремна да пренесе своја искуства, одговара на питања ученика и мотивише их да се укључе у такмичења.

На крају обраде друге теме потребно је обрадити технике кретања у природи. То је важан садржај јер се кретање одвија на врло различитим теренима (стрмина, блато, снег, лед, сипар, камењар, вода, вегетација) и у различитим условима (високе или ниске температуре, смањена видљивост/мрак, ветар, велика надморска висина). С обзиром да се програм остварује у условима учионице, ученици ће се о томе упознати на теоријском нивоу. Наравно, прави ефекат научног може се очекивати тек у практичној примени, онда када ученици буду боравили у природи и били у прилици да се крећу у природи, односно када на личном искуству буду “осетили” оно што им је наставник говорио. У оквиру техника кретања ученици треба да се упознају и са појмовима брзина кретања, кретање маркираном стазом, паузе у кретању, техника пешачења, мимоилажење, растојање, техника дисања, кретање различитим теренима, прелазак водених токова, кретање кроз насељено место, употреба штапова за ходање, техника пењања, техника ходања по снегу. За потребе објашњавања ових појмова наставник може да користи одговарајуће слике, цртеже, снимке (може их наћи у приручницима 2. Сигурни корак, Планинарство - боравак у природи 1 и материјалу за основну планинарску обуку).

Уколико процени да је потребно и да се логично надовезује на претходне садржаје наставник може упутити ученике да код куће погледају снимак о употреби штапова при планинарењу у трајању од 23:36 минута (Ормена за планинарење - štapovi (youtube.com) и да на часу о томе разговарају. Уместо целог снимка наставник може да прикаже ученицима скраћену верзију.

На крају рада на теми може се анализирати како ради једна од апликација на мобилном телефону (нпр. Педометар која броји кораке) које су намењене мерењу пређеног растојања а наставник може припремити информације колико корака је оптимално направити у односу на узраст. Затим се ученици могу упутити да до следећег часа, сваки дан, воде евиденцију колико су корака направили или колико су растојање препешачили и да процене да ли је то права мера за њихов узраст или је то премало/превише. Ова активност се може проширити и на родитеље, наравно на оне који то прихвате, да у том истом периоду такође евидентирају дневни број корака и процене да ли имају потребу за додатним кретањем. Након тога, наставник може да организује да на часу ученици заједнички и уз његову помоћ припреме сет препорука

за родитеље који се недовољно крећу у који би уградиле све што су до тада научили у оквиру овог програма.

УТИЦАЈ ВРЕМЕНСКИХ УСЛОВА НА БОРАВАК И КРЕТАЊЕ У ПРИРОДИ

Ученицима је свакако јасно да је боравак у природи блиско повезан са временским условима и да је важно поседовати што тачније информације о надлазећем времену. Међутим, рад на овој теми треба тако водити да се избегну два екстрема од којих се један односи на схватање да се у природу иде само кад су идеални временски услови јер то није тачно и други да се иде у природу у свим временским условима, што такође није прихватљиво из безбедносних разлога (подсетити ученике да под објективним опасностима у природи спадају и оне од временских услова). Ученицима треба да буде јасно да се боравак у природи може одвијати у различитим временским условима (киша, ветар, снег, сунце), да се временске прилике могу у кратком временском периоду променити, да не постоје 100% тачне дугорочне временске прогнозе али да се са добром опремом и континуираним праћењем предзнака времена може обезбедити безбедан боравак у природи. Ту се може направити веза са садржајем из теме Боравак и кретање у природи који се односи на паковање ранца где је обавезни садржај увек непромочива јакна.

На почетку рада на овој теми ученици треба да се упознају са метеоролошким елементима (сунчево зрачење, температура ваздуха, ваздушни притисак, влажност ваздуха, брзина и смер ветра, падавине) и метеоролошким појавама (муње, поларна светлост, хало, дуга, фатаморгана) и њиховим утицајем на боравак и кретање у природи. Информације о томе, као и сет питања за проверу знања, наставник може да нађе у књигама 2. Сигуран корак и Планинарство -боравак у природи 1.

Такође, потребно је пажљиво прорадити садржај који се односи на знаке лепог и лошег времена. Неке од знакова ученици ће свакако знати па их треба питати да их сами формулишу (нпр. брзо кретање облака, појава магле, “црни” облаци, ведро небо). Њихове одговоре наставник треба да допуни још неким показатељима као што су ваздушни притисак, температура, врста облака али и интересантним, мање познатим, као што су да деформација трага на небу од авиона може да укаже у ком правцу се крећу ваздушне масе на великој висини или шта значи јако руменило на небу при заласку сунца.

На ове садржаје природно се надовезује кључни појам који се односи на прикупљање и анализу података о временским условима који су од значаја за боравак и кретање у природи. Ученике треба упутити на различите изворе информација на интернету али треба инсистирати на коришћењу проверених, поузданих сајтова као што је нпр. сајт hidmet.gov.rs Републичког хидрометеоролошког завода Србије (РХМЗ). Са ученицима може се спровести активност где ће у првом кораку изабрати место где желе да направе једнодневни излет и одредиће датум (неколико дана унапред), а затим ће подељени у мање групе прикупити и истражити податке који се односе на температуру, влажност, падавине, УВ зрачење за то место и изабрани датум. Затим, у великој групи ученици треба да размене прикупљене податке и да продискутују како би дошли до закључка да ли треба изабраног датума кренути на излет или не. Ученицима се могу понудити и неке друге активности нпр. да подељени

у групе погледају дугорочне прогнозе за изабрано место али на различитим сајтовима и да упореде степен слагања и да продискутују колико се може веровати дугорочним прогнозама. Наравно, као и у раду на претходним садржајима може се довести као гост особа која се бави прављењем дугорочних прогноза (то може бити и аматерски), која ће појаснити ученицима на основу чега се припремају прогнозе.

У оквиру ове теме налази се још један кључни појам који је индиректно повезан са временским условима. У питању је прављење заклона од невремена. Наставник ће ученицима дати основне принципе прављења заклона и који је алат потребан за то а затим може приказати неки од снимака који то илуструју (нпр. <https://www.youtube.com/watch?v=5NgFSbtVB1o&t=18s>). Уколико има услова то знање се може проверити у конкретној ситуацији тако што ће се реализовати двочас у непосредној околини школе (нпр. оближњој шумици, већем парку) уз опрез наставника како ученици користе неопходни алат. Овај садржај има директну везу са садржајима предмета Техника и технологија па два наставника могу да осмисле заједничку активност.

ИСХРАНА И ХИГИЈЕНА ТОКОМ БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Исхрана и хигијена су издвојене као тема јер су важне за безбедан боравак и кретање у природи, иако су могле бити и кључни појмови у оквиру садржаја који се односе на опасности у природи (субјективне опасности), на опрему (паковање хране и воде) и на припрему за боравак у природи.

Правилна исхрана и хидратација треба да обезбеде да тело има довољно енергије да издржи напоре кретања у природи, док неправилна исхрана може довести до исцрпљености, дехидрације и других здравствених проблема. Са ученицима треба разговарати о исхрани пре, током и након кретања у природи јер се у свакој фази могу направити грешке.

У оквиру Биологије и Физичког и здравственог васпитања ученици су учили о угљеним хидратима, протеинима и мастима тако да у оквиру овог програма треба то

знање повезати са боравком и кретањем у природи. На почетку наставник може о томе да да неке основне информације. За ученике је довољно да знају да су угљени хидрати главни извор енергије за наше тело и да су врло важни за одржавање издржљивости. Они се у телу брзо разлажу у шећере и лако се користе као извор енергије за мишиће. Једноставни угљени хидрати, попут шећера, брзо се апсорбују у телу и добри су за краткотрајне енергетске потребе, али су сложени угљени хидрати које налазимо у интегралном хлебу, житарицама и поврћу, пожељнији јер се спорије разлажу у телу и пружају дуготрајну енергију. Беланчевине или протеини су кључни за изградњу и одржавање мишићне масе током дуготрајних напора. Протеинска храна такође може помоћи у одржавању ситости током планинарења. Протеини се спорије разлажу у телу од угљених хидрата, што значи да осећај ситости траје дуже након узимања протеинског оброка. За масти треба да знају да нису пожељне јер су спор извор енергије и за њихово варење треба више кисеоника. Уз информације о исхрани обавезно указати на значај доброг хидрирања за напоре у току кретања природом. Ако планинар пије воду тек кад је жедан то значи да касни за потребама свог организма у условима појачаног напора. Недовољан унос течности може довести до дехидрације, која може изазвати бројне здравствене проблеме, укључујући умор, главобољу,

вроглавицу, мучнину, и грчеве у мишићима. Правило је да се пије мало по мало континуирано током појачаног напора. У следећем кораку наставник дели ученике у мале групе које треба да замисле да иду на једнодневни излет у трајању од 8 сати током којих ће се попети на одређену планинину нпр. 1000 m надморске висине (изабрати неку оближњу која је ученицима позната). Свака група има задатак да напише шта од хране и пића и у којим количинама је оптимално да се понесе на излет. Уз тај предлог група треба да да кратко појашњење зашто су направили такав избор. У току рада могу користити мобилне телефоне и консултовати наставника. Када свака група представи своје предлоге, наставник модерира дискусију и даје завршни коментар у коме указује на оно што су ученици добро предложили и на оно што нису добра решења. Сви они који су предвидели да у ранцу буду сендвичи од црног хлеба, сир, јогурт, шунка, насецкан краставац и паприка, црна чоколада, енергетске плочице, поморанца, јабука, лешник, орах, семе бундеве, суве урме, шљиве или кајсије и наравно флаша воде направили су добар избор. Наставник заокружије ову причу наводећи да и храну и воду треба узимати више пута по мало током напора, да оброк пре кретања у природу треба да буде лаган и ако може 2 сата раније, као и да организам после напора не треба одмах оптерећивати претераним уносом хране.

Уколико има времена и интересовања наставник може ученицима да пусти филм (What happens to your body at the top of Mount Everest - Andrew Lovering) о још једној “храни” за планинаре који освајају највише планинске врхове а то је кисеоник. То се може допунити информацијама шта они једу и пију током тих дугих експедиција.

У оквиру ове теме потребно је са ученицима прорадити и кључне појмове који се односе на проналажење воде за пиће, јестиве и лековите намирнице из природе као и на отровне и штетне биљке. Током боравка у природи, посебно када се човек пење на веће надморске висине које су му мање познате биће у прилици да се сусретне са биљкама које не познаје, које су му атрактивне и интересантне с тим да неке од њих могу бити јестиве, неке лековите а неке врло опасне чак и ако се само додирну. Од ученика се не очекује да овладају разликовањем јестивих, лековитих и опасних биљака, да знају њихова имена, где расту и сл. У оквиру овог програма довољно је да сазнају да оне постоје, да виде слике неких од њих и да изграде став да ништа од биљака не дирају, посебно не конзумирају а да претходно не консултују искусније планинаре. Проблем са биљкама је што оне могу бити и корисне и штетне за људе, на пример, шумске јагоде имају диван укус и јестиве су међутим, ако су их пре брања напали глодари могу бити преносници болести. Гљиве у природи могу бити и јестиве и отровне а чак и искусне особе могу се преварити у њиховом разликовању. Коприва се може користити у исхрани јер је здрава али она може да опече особу која је бере ако нема рукавице. Неке биљке су опасне не само што су отровне већ што имају бодље, неке испуштају мирисе који опијају. У раду са ученицима најбоље је задржати се на лековитим биљкама као што су мајчина душица, боквица, камилица, кантарион, глог. Наставник треба да припреми слике ових биљака.

Што се тиче хигијене ученицима треба предочити да је важна лична хигијена током боравка и кретања у природи као и хигијена током боравка у планинарским објектима. Прибор за личну хигијену намењен за планинарење мора бити прилагођен редукованим условима комфора у шатору или планинарском дому, могућности паковања у ранац, а понекад и ограниченој количини воде. Наставник може поделити

ученике у групе и дати им задатак да сачине списак комплета за хигијену који ће појединац и група понети на камповање.

КОДЕКС БОРАВКА И КРЕТАЊА У ПРИРОДИ

Ова тема је дата издвојено иако се њени садржаји кроз цео програм прожимају у складу са наведеном централном поруком безбедно и одговорно према себи, другима и

природи. Наставник ће изабрати како ће реализовати тему. Није толико битно да ли ће то радити континуирано уз друге садржаје или ће јој посветити посебне часове или ће због важности радити и континуирано и у оквиру ове теме али је важно да ученици схвате да боравак у природи и планирање треба да се одвијају у складу са неким правилима чије су основне вредности људски живот, хуманост, међусобно уважавање, одговорност, солидарност, екологија и одрживи развој.

Са ученицима треба прорадити следећа правила понашања: она која се тичу понашања појединца према групи и водичу, она која се односи на понашање појединца према природи и трећа која се тичу коришћења планинарских објеката.

За прву групу важно је да ученици схвате да појединац приступа излету на личну одговорност, потврђује да испуњава здравствене и психофизичке услове за сигурно учествовање на излету и прихвата план излета. Затим, прихвата и поштује водича, следи његова упутства и настоји да својим захтевима не омета друге учеснике излета и остварење циља излета. Поштује одлуке водича чак и када се са њима не слаже. Кретање и одабир планинарских стаза су у компетентности водича, који задржава право промене плана и стазе према процени на терену. Водич пре поласка на излет може проверити опрему свих учесника излета и ако неко нема опрему у складу са захтевима излета или делује физички или психички неспреман, водич може таквој особи ускратити да учествује на излету. Темпо хода прилагођава се најслабијем члану групе, али без непотребног застајкивања слабијих, док најбржи требају стрпљиво прилагодити свој темпо брзини кретања групе и бити спремни помоћи слабијима. Уколико је потребно главни водич може, на основу личне процене, раздвојити учеснике на групу бржих и групу споријих учесника. При сусретима на уским планинским стазама спретнији, јачи и млађи планинари се склањају и пропуштају слабије и старије. У заједничким акцијама снажнији преузимају напорније задатке. Удаљеност између планинара треба увек бити таква да се чланови групе могу међусобно видети и чути. Основно правило је да нема самовољног удаљавања од групе, а уколико то неко и уради онда водич не сноси одговорност за последице. И наравно, важно правило које је део културе међусобног опхођења је да се планинари у планини међусобно увек поздрављају иако се не познају.

Другу групу чине правила о којима је већ било речи у претходним темама. Сада је прилика да се то обједини и додају још неки подаци. За праве љубитеље природе и планинарења незамисливо је све оно што би на било који начин угрозило природу и њен животињски и биљни свет. Наставник може од ученика да тражи да наведу нека понашања која не би требало чинити у природи и нека која су добродошла. Када ученици изнесу своје одговоре наставник их може допунити следећим информацијама. На планинским стазама, одмориштима и врховима се не оставља

никакво смеће, амбалажа, већ се носи са собом до места где је предвиђено да се баци. Чак и кад постоје на стази канте не треба их затрпавати смећем јер је неизвесно колико се често празне. Уколико се упут угледа неко смеће треба га покупити и понети. Цвеће не треба брати, животиње се не узнемиравају а воде се не загађују. У природи се не прави бука (не слуша се гласна музика, не пева се и не говори гласно, не користе се електронски уређаји који су бучни) јер она може сметати другим учесницима излета али и неким животињама нпр. птицама. Хођајући планинским стазама, у оквиру својих могућности треба уклањати камење које се одронило као и гране које су пале на стазе. Ватра се ложи само тамо где је дозвољено и обавезно се пре одласка пажљиво угаси.

Трећа група правила се тиче коришћења планинарских објеката. Ученицима треба да буде јасно да не постоји посебна служба која се бави чишћењем и одржавањем тих објеката јер то нису хотели већ је то одговорност сваког планинара. Ту важи правило остави како си затекао.

ОРГАНИЗАЦИЈА ИЗВОЂЕЊА ПЛАНИНАРСКИХ АКТИВНОСТИ

Након рада на свим претходним темама неопходно је са ученицима проћи и кроз све фазе организације и реализације планинарских активности. Тиме се заокружује програм чији је циљ мотивисање ученика да више времена проводе у природи, да се учлане у неки планинарски клуб и крену у планинарске активности на безбедан и одговоран начин.

На почетку ученике треба упознати да постоје различите врсте акција (такмичења, једнодневне и вишедневне планинарске спорско - рекреативне акције, тематске акције, планинарске високогорске акције, планинарске експедиције, акције за младе, планинарске акције намењене осетљивим групама и инвалидним лицима. Сваку од њих наставник треба да илуструје конкретним примером, односно описом како оне изгледају.

У следећем кораку ученицима треба објаснити да је начин организације и реализације ових акција регулисан Правилником о безбедном извођењу планинарских активности и другим документима Планинарског савеза Србије и да је суштина оваквог решења обезбеђивање безбедности и уколико дође до неких проблема утврђивање чија је то одговорност. Ово је важан сегмент рада на програму који треба да обезбеди да ученици схвате да се у природу не иде неприпремљено, неорганизовано и неопремљено.

У књизи 2. Сигурни корак налази се списак од 10 ставки које чине један програм акције и са ученицима треба заједнички проћи кроз све фазе припреме и реализације

програма једне акције. Уколико постоји могућност било би добро да локални планинарски клубови обезбеде за ученике по примерак планинарског дневника како би имали увид како он изгледа и чему служи. Такође, и приручник Планинарство - боравак у природи 1 садржи део који се односи на припрему планинарске акције (124 стр).

Иако у оквиру овог програма није предвиђено да ученици са наставником бораве у природи у току школске године, биће пуно прилика када ће они боравити у природи (свакодневни живот, школске екскурзије/излети, породична летовања/зимовања) и било би добро подстицати их да својим мобилним телефонима фотографишу природу. Од тако насталих фотографија и пратећег текста на крају школске године може се направити изложба у којој би ученици показали шта су научили у оквиру овог

програма. На пример, изложба би могла да има 3 сегмента. Један би се односио на информације зашто је за човека добро да борави у природи и да планинари, други би садржао податке о локалном планинарском клубу и његовим активностима, а трећи би могле бити фотографије природе које су ученици направили. Независно од изложбе, било би добро да школа обезбеди мањи простор у коме би се током целе школске године објављивале актуелне информације у вези са активностима локалног планинарског клуба или клубова ако их има више које би ученици који похађају ову СНА ажурирали.

Како је један од исхода програма да ученици покажу интересовање за боравак у природи и планинарење било би пожељно да постану чланови најближег планинарског клуба. Зато током целокупног рада на садржају ове слободне наставне активности треба правити везу са планинарским клубовима и њиховим активностима и чланством.

На крају школске године наставник треба да направи рекапитулацију садржаја који су обрађивани и може да да ученицима неку врсту теста којим би проверио степен усвојености знања али и развијености правилних ставова према боравку и кретању у природи. Наравно, идеално би било завршити рад на овој СНА излетом чији би програм кореспондирао са обрађеним темама и који би пружио могућност примене наученог. Овакав излет реализовао би се након завршетка школске године, у организацији најближег планинарског клуба, уз сагласност родитеља који се такође могу придружити излету.

ВРЕДНОСТИ И ВРЛИНЕ КАО ЖИВОТНИ КОМПАС II

Разред: Седми и/или осми

Годишњи фонд часова: 36 часова/34 часа у осмом

Циљ програма је оснаживање личног развоја ученика и подстицање развоја вредности и врлина као главних ослонаца и водича у животу за добробит појединца и друштва, као и развој социјалних вештина значајних за просперитет, физичко и ментално здравље и живот у атмосфери узајамног уважавања и бриге једних за друге.

ОПШТЕ МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ	ИСХОДИ	ТЕМЕ/КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Компетенција за целоживотно учење Естетичка компетенција	– доведе у везу вредности, врлине и осећања са понашањем људи; – критички разматра систем вредности у друштву;	ЖИВОТНЕ ВРЕДНОТИ Живот. Породица. Здравље. Љубав. Образовање. Мир. Другарство. Заједништво. Опште добро. Социјална правда или једнакост.

Решавање проблема Комуникација	– препозна активности којима се промовишу људске врлине и вредности и изражава позитиван став према томе;	ЉУДСКЕ ВРЕДНОСТИ Праведност. Истинољубивост. Одговорност. Захвалност. Поштење. Толеранција. Емпатија. Поверење. Солидарност. Самоприхватање. Одмереност.
Сарадња	– се одупре притиску вршњака да се понаша супротно сопственом систему вредности;	
Рад са подацима и информацијама	– препозна примере бриге за друге и позитивно се о томе изјасни;	СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ Просоцијално понашање. Брига за себе и друге. Сарадња. Асертивна комуникација. Препознавање сопствених и туђих осећања. Самоконтрола. Волонтирање. Конструктивно решавање конфликта. Одређивање приоритета. Критичко мишљење.
Дигитална компетенција	– покаже саосећање са другим људима и спремност да помогне другоме у складу са својим могућностима;	
Одговорно учешће у демократском друштву	– идентификује код себе врлине које поседује и које жели да развије, препозна и именује врлине код блиских особа и у примерима из живота, књижевности, филма;	
Предузимљивост и оријентација ка предузетништву	– препозна и именује сопствена и туђа осећања;	
Одговоран однос према здрављу	– користи асертивну комуникацију;	
Одговоран однос према околини	– образложи значај дружења и наведе шта другови једни другима не треба да раде; – препозна примере негативног понашања где се	

	<p>лично добро ставља испред општег добра и искаже свој негативни став према томе;</p> <ul style="list-style-type: none"> – користи технике самоконтроле осећања; – прихвати одговорност за сопствено понашање; – конструктивно решава конфликте; – наведе неколико глобалних и локалних организација које се баве хуманитарним радом и исказује позитиван став према волонтирању; – искаже поштовање и захвалност према људима који чине добра дела за опште добро; – у дискусији покаже вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, напада проблем а не особу; – сарађује и буде члан тима. 	<p>ДОБРОЧИНСТВО Филантропија -појам и значај. Доброчинитељи некад и сад. Црвени крст. Институт за трансфузију крви. Хуманитарне невладине организације. Добротворне фондације. Осмишљавање и реализација мање акције за добробит неког појединца, групе или заједнице.</p>
--	--	--

ОБЛАСТ/ТЕМА	НАЧИН ОСТВАРИВАЊА	ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ
<p>ЖИВОТНЕ ВРЕДНОСТИ</p>	<p>Свака генерација формира свој вредносни систем током специфичних друштвених околности што значи да различите генерације младих, под утицајем различитих друштвених околности (нпр. стабилан период, економска криза, пандемија...), могу да имају различите вредносне приоритете али у суштини неке вредности се појављују као универзалне и постојане у животу људи. Овај програм предвиђа да се са ученицима обраде неке такве вредности, као што су: живот, породица, здравље, љубав, образовање, мир, другарство, заједништво, опште добро, социјална правда. Наравно постоје још неке универзалне вредности и наставник може и њима да се бави (нпр. рад, екологија...). Без обзира колико вредности се буде обрадило ученицима треба да буде јасно да оне нису дате у хијерархијском односу, нема мање и више важних вредности али да појединци имају своје личне приоритете који се могу мењати у зависности од различитих фактора и фаза живота. На пример, здравље као вредност има различит значај за здраву особу у односу на болесну, рад за одраслог у односу на дете и сл. Ипак једна вредност се издваја и</p>	<p>Скала оцењивања је тростепена (истиче се, добар и задовољава). Процес оцењивања вршиће се на основу прикупљених информација из различитих извора: свакодневна посматрања, усмено одговарање, активност на часу, рад на часу (индивидуално или у групи), учешће у пројектима, радионицама,</p>

зато рад на овој тематској целини свакако треба почети разговором о животу. Као подстицај може се користити снимак где се доктор бори за живот тек рођене бебе која не показује знаке живота и успева да је оживи јер има уверење да се треба борити за сваки живот докле год постоје и најмање шансе да се успе (Doctor Saved ?Newborn?#viral #miraculous #doctor #save #newborn #amazingfacts #shorts #life #2023 - YouTube). Снимак је узбудљив и вероватно неће оставити ученике равнодушним и зато је добра подлога да се разговара зашто од живота нема ништа важније али и зашто људи често живот посматрају као нешто што сви имамо, што се подразумева и не дају му одговарајући значај. Често се о животу као вредности размишља тек када је он угрожен (болести, земљотреси, пожари, саобраћајне незгоде...). Следећа активност може бити давање налога ученицима да размисле и напишу шта је њима, у овом тренутку, у животу важно. Затим, анонимно, своје одговоре, по један на папиру, стављају у кутију. Заједно са наставником прави се попис наведених одговора и анализира оно што је добило највише гласова. Вероватно ће на листи бити различитих појмова, а на наставнику је да заједно са ученицима раздвоје оно што су универзалне вредности од онога што је ученицима тренутно важно али нема тај значај (нпр. игра, забава, дерби, тв серија, скијање, тренерка, патике..). Прича о вредностима се заокружује кратким појашњењем наставника шта су вредности, зашто су важне и зашто се за њих може рећи да су компас у нашем животу. На њима ће се радити и даље у току реализације програма јер су и следеће три теме повезане са вредностима. Након почетног рада на животним вредностима ученици се упознају са кључним појмовима садржаја теме (породица, здравље, другарство...). Сви ти појмови се могу обрађивати интегрисано (на једном примеру више вредности) али и одвојено онако како наставник осмисли али у складу са принципом флексибилног планирања где се поштују ученичка интересовања. Имајући у виду узрасне потребе ученика било би добро да другарство као вредност добије већи “простор” и да се обрађује више часова. Код неких вредности треба додатни опрез због личних искустава ученика. На пример, при обради породице као вредности може се догодити да у групи постоји ученик који пролази или је прошао кроз болан период развода својих родитеља и прича о породици може бити узнемиравајућа. Као идеју за обраду конкретних вредности предлажемо могући сценарио. Прво наставник ученицима даје подстицај по избору

ангажовање на датом задатку.

за увођење у кључни појам садржаја на основу чега се одвија краћа дискусија како би ученици исказали своја размишљања. Наставник дискусију завршава коментаром у коме даје појашњење конкретних вредности и неколико примера њихове повезаности са понашањем. У наставку ученике уводи у кратку активност где треба нешто у вези тог појма самостално да ураде, у пару или малој групи. Активности морају бити кратке али смислене и ученичком искуству и потребама блиске. Уколико се укаже потреба ученици могу добити домаћи задатак и о њему разговарати на следећем часу. Као пример наводимо могући начин обраде вредности образовање. Подстицај може бити о актуелној ситуацији у Авганистану где девојчице не могу да остваре своје право на школовање или о деци у Бангладешу која уместо у школу иду да раде у тешким условима за малу надокнаду (изабрати неки од бројних клипова на ову тему са интернета). Након размене утисака наставник може да подели ученике у мање групе и да им да неке налоге. Нпр. једна група може да разматра зашто је добро за дете да се школује, друга зашто је то добро за друштво, трећа група може да напише које све послове не може да обавља особа која је завршила само основну школу, четврта да напише послове које може да обавља особа која је завршила само основну школу итд. Групе представљају своје одговоре и заједнички идентификују разлике у могућностима које постоје између особа које су образоване и које то нису, као и разлике које постоје у могућностима држава чији су грађани слабије односно, боље образовани. Закључак активности треба да иде у правцу да је образовање обезбеђује добробит, напредак и појединцу и заједници. Моћ и утицај директно су повезани са нивоом образовања људи и зато је образовање важна вредност. Наставник може да укаже на феномен да богате земље доста новца дају сиромашним људима али најчешће у облику хране, лекова и сл. То јесте вид хуманитарне помоћи али треба питати ученике да ли је то права помоћ и позвати се на мисао Дај човеку рибу и нахранићеш га за један дан, научи га да је лови и прехранићеш га за цео живот. Као домаћи задатак ученици могу добити налог да до следећег часа на интернету пронађу још неке мудре мисли о образовању о којима ће се разговарати на следећем часу. Наставник може да им каже неке мисли које се њему свиђају нпр. „Што више знаш више вредиш“ или „Лепа ствар у вези знања је што ти га нико не може узети“. Како је другарство вредност али истовремено и

	важан ресурс за психофизичко здравље ученика, осим што предлажемо више часова нудимо и више идеја за реализацију	
<p>ЉУДСКЕ ВРЕДНОСТИ</p>	<p>На причу о вредностима природно се надовезује промишљање о врлинама јер су вредности уверења која се преко врлина, као особина људи, манифестују у њиховом понашању. Још у античко време оне су истицане као важне за живот заједнице, односно као крајњи циљ живота или темељни принцип постојања. Тада су издвојене четири врлине по Платону (други филозофи су имали извесне измене и допуне), и то: – разборитост (лакоћа увиђања шта треба чинити у различитим животним ситуацијама); – праведност (трајно расположење за дати свакоме што му припада); – умереност (лакоћа управљања тежњама и њихово држање у границама разума); – храброст (лакоћа свладавања тешкоћа у вршењу добра). Ученицима треба скренути пажњу да се понашање у складу са вредностима и врлинама појављује код особа које су зреле, независне, самоуверене и немају страх да ће ако нпр. бране права слабијих бити одбачени у друштву. Они то раде зато што верују да сви људи треба да имају иста права а то је унутрашњи осећај за праведност. Програмом није предвиђено да се са ученицима обрађује морал али то је сродна тематика и неминовно ће бити повезивања јер моралност представља вредносно одређење шта је исправно а шта није а ученици свакако разликују морално од неморалног понашања. Међутим, за њихов узраст довољно је разговарати о вредностима и врлинама и њиховом манифестовању у понашању</p> <p>Као и код претходне теме ученике у причу о врлинама треба увести пажљиво, изабраним подстицајем. На пример, ученицима се може испричати причао Александру Флемингу, научнику који је задужио човечанство открићем пеницилина (Прича о zahvalnosti - David Naum). Прича је добра за разговор на тему да ли се добро добрим враћа, да ли је награда већ само чињење доброг дела, да ли људи препознају туђе врлине, шта је захвалност и на које све начине се може исказати... Још боље ако је подстицај прича о особи која је просторно и/или временски блиска ученицима а краше је неке врлине. Следећа активност може бити рад у пару, при чему сваки пар добија по једну врлину и задатак да наведу понашање у коме се препознаје да особа која се тако понаша има ту врлину. Нпр. за врлину одмереност опис понашања мога би бити: дечак купује патике, родитељи су</p>	<p>Скала оцењивања је тростепена (истиче се, добар и задовољава). Процес оцењивања вршиће се на основу прикупљених информација из различитих извора: свакодневна посматрања, усмено одговарање, активност на часу, рад на часу (индивидуално или у групи), учешће у пројектима, радионицама, ангажовање на датом задатку.</p>

	<p>му рекли да може да изабере шта жели јер му је био рођендан, он бира патике које нису много скупе и нису познате марке јер су добре, лепо изгледају и удобне су. Нема страх да ће му се другари смејати што није купио патике познате марке. Вежба се може наставити тако што ће пар добити комбинацију две врлине да осмисле одговарајуће понашање. Нпр. за врлине емпатија и истинољубивост опис понашања може бити: две другарице су у сукобу јер једна тврди да је друга свима рекла њену тајну. Особа која је емпатична и истинољубива може рећи да разуме прву девојчицу колико је повређена јер нико не воли да се тајне шире (емпатија), али да је истина да друга девојчица то није никоме рекла (истинољубивост) и да треба испитати ко је то урадио. Овакве вежбе су захтевне и наставник треба да помогне ученицима наводећи различите примере. У наставку може се од ученика тражити неки вид рефлексije и саморефлексije, у смислу да препознају своје врлине и врлине људи око себе (родитеља, брата, сестре, бабе, деде, тетке, другара, наставника...). Може се очекивати да ученици имају тешкоће око именовања врлина. То се може решити тако што ће ученик описати нечије понашање а затим ће сви заједно покушати да одреде да ли је у основи тог понашања праведност, истинољубивост, одмереност, поштење, великодушност или нека друга врлина. Претходна вежба и ова заправо имају исти циљ а то је дубље разумевање врлина и њихово испољавање у понашању људи.</p>	
<p>СОЦИЈАЛНЕ ВЕШТИНЕ</p>	<p>Ниједан човек није “острво” само за себе. Сви функционишемо у заједници са другим људима од којих свако од нас има своје потребе, интересовања, навике, способности и животно искуство. Бити социјално компетентан данас је, више него у прошлости, потребно за успешан живот а добра вест је да се то учи и развија. Нпр. ученици се могу упутити да на интернету потраже како изгледа упитник за волонтере у Центру за интеграцију младих који се бави пружањем помоћи тзв. деци улице која живе и раде на улици. Било би добро да се ученици ставе у ситуацију да процењују колико човек треба да мисли на себе а колико на друге и заједницу и да ли је то у некој врсти сукоба. То је прилика да се опет говори о општем добру и то у духу мисли да ако није свима добро никоме није добро. Као и у раду на другим садржајима ученике треба подстицати да образлажу своје ставове, да аргументују али и слушају друге. То је прилика да се види како ученици доживљавају свет око себе, да ли је индивидуално увек изнад колективног и добра је подлога за разговор</p>	<p>Скала оцењивања је тростепена (истиче се, добар и задовољава). Процес оцењивања вршиће се на основу прикупљених информација из различитих извора: свакодневна посматрања, усмено одговарање, активност на часу, рад на часу (индивидуално или у групи), учешће у</p>

на тему како би овај свет функционисао када би свако мислио само на себе. У наставку ученици се могу поделити у мање групе са задатком да наведу шта по њиховом мишљењу подстиче просоцијално понашање људи. Не очекује се да ученици наведу велики број утицаја, довољно је само неколико као што су: да ли се људи у окружењу тако понашају, да ли се таква понашања на неки начин награђују, колико се у медијима о томе говори, колико је неко осетљив на проблеме других људи и сл. Након размене одговора наставник их систематизује и поентира да је просоцијално понашање општи назив за различите видове понашања којима је заједничка усмереност на добробит заједнице, сарадњу и помагање другима. Оно се развија одрастањем и то највише учењем по моделу као и добијањем неке врсте поткрепљења за учињено добро дело за заједницу. То не мора бити нека конкретна награда, довољно је да то неко примети и прокоментарише као баш лепо што си Лени помогао или видим да си Милицу загрлила док је плакала баш си то добро урадила и сл. У складу са тим наставник може направити договор да у групи негују такво понашање. Такође, ученици се могу упутити да на часовима са групом размене и уочено понашање супротно од просоцијалног где је особа мислила само на своју добит, где је некога оштетила, повредила и промислити како реаговати у таквој ситуацији (нпр. неко ко је неправилно паркирао ауто и онемогућио пешацима да користе тротоар или пекара која продаје подгрејано пециво од јуче...).

На ову активност добро се надовезују друге вежбе у којима се ученици боље упознају са различитим социјалним вештинама. Наставник се може одредити да рад на њима систематизује у три правца у складу са наведеном поделом на когнитивне, емоционалне и социјалне вештине. Логично почети од критичког мишљења као вештине потребне за све животне ситуације. Многи програми обавезних предмета имају очекивани исход који се тиче критичког мишљења те то није нешто што се не ради са ученицима али у оквиру овог програма то се може детаљније урадити и на више примера како би ученици јасније схватили смисао, сврху и значај критичког мишљења посебно за просоцијално понашање. Ту се посебно мисли на разликовање истинитог од неистинитог, битног од небитног, хитног од мање хитног што је уско повезано са вештином прављења приоритета о чему се врло мало са ученицима ради а та социјална вештина је врло значајна за добробит и појединаца и заједнице. За те потребе могу се осмислити вежбе које ће

пројектима, радионицама, ангажовање на датом задатку.

од ученика захтевати обе вештине. У питању су вежбе где ученици радећи у малим групама треба да реше неки сложени проблем који прво морају критички да анализирају и открију из којих мањих проблема се састоји а затим да одреде приоритете решавања јер се из неког разлога (нпр. нема довољно времена, новца, људства...) не могу сви истовремено решити. Проблем може бити комуналне природе у некој измишљеној општини где грађани имају различите потребе и приоритете (деца, одрасли, старији, предузетници, туристи, инвалиди...), а ученици треба да одреде чије су потребе важније и шта треба прво урадити (да ли изградити паркић, поставити нове семафоре, направити бољу одбрану од поплава, организовати фестивал атрактиван за туристе, изградити дом за стара лица итд.). Као следећа област рада могу бити осећања јер и она имају универзалност и јаку повезаност са социјалним вештинама. Препознавање сопствених и туђих осећања и самоконтрола су карактеристике особа које имају боље социјалне вештине, односно боље се сналазе у социјалним ситуацијама. Међутим, ученици у овом узрасту још увек имају тешкоће да препознају и именују сопствена осећања а туђа још теже. По том питању речник им је врло скроман, кажу да су се осећали кул, сморено, безвезе.... Зато се може десити да ученици не препознају да неко ко изгледа као да је бесан заправо је тужан или уплашен па самим тим изостаје адекватна реакција. За те потребе наставник може са ученицима да организује неку врсту вежбе о врстама емоција. Могућности су велике, чак се може радити и нешто као квиз. Нпр. ученици се поделе у групе које су такмичарске. Када наставник на табли напише неку емоцију (нпр. завист, понос, љубомора, страхопоштовање...) ученици на папиру пишу својим речима опис те емоције нпр. то је кад. Наставник чита одговоре и поен даје групи/групама које су дале најбољи опис. Друга варијанта је да наставник да опис а групе треба на папиру да напишу коју су емоцију ту препознали. Нпр. опис за завист: непријатељски осећај према другима који имају нешто што сматрамо да то више припада нама. Овакве вежбе имају за циљ да појачају осетљивост ученика за различита емоционална стања и способност да их препознају код себе и других, правилно их именују и правилно реагују. А затим се може радити на другим аспектима осећања као што су вербални и невербални показатељи осећања, разлози зашто имамо осећања (чему она служе), шта изазива одређене емоције, шта радити са променљивим и мешаним

осећањима...Све ове активности су важне јер оснажују социјалну вештину самоконтроле. У узрасту ученика седмог и осмог разреда и емоције и понашања могу бити још увек бурни и непримерени ситуацији што може водити ка конфликтима. За рад на овој тематици пожељно је користити што реалније ситуације из живота ученика а причу о емоцијама повезивати са радом и на другим садржајима. На пример, у оквиру теме о људским врлинама предвиђен је рад на кључном појму садржаја праведност који се лако може повезати са осећањима. Ученици треба да погледају (уз претходно појашњење наставника о каквом експерименту се ради) снимак реакције мајмуна на различите награде, односно колико се лако побуђује осећај беса кад нема праведности (Frans de Waal: Moral behavior in animals – YouTube, за ученике део од 13. минута). Овај експеримент показује колико је осећај за неправду биолошки дат и зато је важно, ради добробити и појединаца и заједнице, борити се за праведност као вредност. У оквиру рада на осећањима наставник може да организује вежбе у којима се демонстрирају технике које помажу самоконтроли емоција. То је важно код јаких и негативних емоција као што су бес, страх, туга, завист јер нас штите да нешто не урадимо погрешно због чега би се могли кајати. Ученицима треба показати једноставне технике примерене њиховом узрасту као што су: изброј до 10, певај и играј уз музику, гњечи пластелин, жврљај на папиру, играј се са кућним љубимцем, трчи, вози бицикл или ролере, разговарај са блиском особом, иди у паркић и љуљај се и клацкај. Поред ових техника важно је охрабрити ученике да уколико препознају да су осећања прејака и не могу их контролисати онда треба да траже помоћ одраслих и стручњака. И као трећи правац рада намеће се комуникација која као и критичко мишљење и осећања има универзални значај за човека и све ситуације у којима се може наћи. Како је комуникација међупредметна компетенција и други предмети су у обавези да је унапређују али у оквиру овог програма фокус је на комуникацији која унапређује добробит појединца и заједнице. Зато је у програму као садржај наведена асертивна комуникација. Ученици треба да освесте сопствену улогу у остваривању позитивних односа са другим људима и заједницом, као и да прихвате личну одговорност за своје поступке. Суштина је ученике усмерити да се боре за своја права, своје потребе и интересовања али на начин који не угрожава никога. Постоје бројне вежбе које се

	<p>са ученицима могу радити да би се унапредила вештина асертивне комуникације. Посебно су добре оне које у себи садрже неки вид драматизације која илуструје како изгледа асертивна у односу на пасивну и агресивну комуникацију. Уз асертивну комуникацију природно иде рад на конструктивном решавању конфликта. Као подстицај може се користити кратки али ефектни цртани филм Мост ("Bridge" by Ting Chian Tey Disney Favorite - YouTube). За даљи рад на овој тематици одлично се уклапа филм у трајању од 10 минута који су снимили ученици у Дому ученика у Врању "Konstruktivno rešavanje konflikta" - Dom učenika srednjih škola Vranje - YouTube За рад на сарадњи постоје бројни филмови који могу имати функцију подстицаја и изазвати код ученика реакцију. Нпр. иако су у питању комерцијални цртани филмови примерени су овој тематици, узрасту ученика и духовити су. Доступни су на јутјубу (Teamwork and Leadership Animated short clip Creative 360 #teamwork #leadership #motivation - YouTube). Нешто озбиљнији подстицај може бити снимак веслача који показује снагу заједништва (Inspirational Video On Rowing and Teamwork - YouTube). У богатој понуди материјала на ову тему издвајамо цртани филм у трајању од 2:41 минута (GOOD COLLABORATION (2014) - YouTube) који изванредно повезује све што је садржај овог програма (вредности, опште добро...) али је на енглеском језику и може се (уколико се не припреми превод) користити у оквиру корелације са предметом енглески језик.</p>	
<p>ДОБРОЧИНСТВО</p>	<p>За рад на теми могу се осмислити различите активности. Ево неких. Од ученика се може тражити да разговарају са одраслима из свог окружења (родитељи, бабе, деде, комшије...) и утврде да ли су они некада учествовали у некој активности која је била хуманитарног карактера или је њима неко помогао кад им је било тешко (нпр. учествовали су у акцији прикупљања новца за болесно дете или су у болници добили трансфузију крви коју је непозната особа дала или су комшије помогле када је олуја однела кров да се направи нов). На часу се размењује оно што су ученици прикупили. Друга идеја је нешто сложенија и захтева да наставник припреми одговарајући материјал а то је кратак опис за 4 особе које су учиниле неко добро дело (нпр. једна је купила инкубаторе за превремено рођене бебе, друга је финансирала изградњу мањег моста који ђацима пешацима скраћује пут до школе и сл.). Ученици раде у пару са задатком да замисле да су комисија која треба да изабере само једну особу од понуђене четири којој ће се доделити награда за</p>	<p>Скала оцењивања је тростепена (истиче се, добар и задовољава). Процес оцењивања вршиће се на основу прикупљених информација из различитих извора: свакодневна посматрања, усмено одговарање, активност на часу, рад на часу (индивидуално или у</p>

учињено најбоље добро дело. Избор треба да образложе. За очекивати је да ће ученицима бити тешко да направе избор што је и циљ ове активности – да добротинство није вид такмичења и да је свако добро дело добро и да зато народ каже „Лепота до вечери - доброта до смрти”. За рад на овој теми погодно је организовати гостовање особе која је добротинитељ. У свакој средини има пуно таквих особа које су обично мало познате у јавности јер оне то и не чине да бих их други људи хвалили. Ученици треба унапред да се упознају шта је све та особа урадила за друге (нпр. 30 пута је дала крв, спасила бебу из пожара, подигла јавну чесму...) и да спреме питања како би што више сазнали о вредностима и врлинама које красе ту особу и како се осећа кад помаже другима. Такође, ученици могу истражити ко су били велики добротинитељи у њиховом окружењу у прошлости и како се садашње генерације односе према њима и њиховим делима. Наставник може као увод у ову активност да прикаже шта је све Михајло Пупин урадио за своју земљу и њене становнике.

Програм се завршава са захтевом да ученици, заједно са наставником, осмисле и реализују неке мале али реално изводљиве активности које су просоцијалне, односно које у себи садрже идеју добротинства, општег добра, филантропије. Циљ је да ученици схвате да се добротинство не “мери” јер је свака и најмања добротинство велика и значајна. Кроз остваривање такве активности ученици треба да осете да је добротинство и за оне који примају и за оне који дају помоћ, односно да добра дела иду у оба смера. Као помоћ у раду дајемо пример две могуће акције добротинства. Пример 1: ученик из групе се разболео (није битно колико дуго неће ићи у школу и колико је болест озбиљна). Ученици могу да напишу писмо подршке другару у смислу да му желе да брзо оздрави, да они мисле на њега, да су ту за сваки вид помоћи...и да се сви потпишу. Овај сасвим мали гест другарства сигурно ће пријати болеснику. Пример 2: у сваком одељењу постоје ученици који имају одећу коју су прерасли а немају млађу сестру, брата који би је могли носити. Да би се избегло бацање одеће она се може донирати неком коме је потребна. То може бити и неком другу или другарици из школе али треба имати у виду да је некада непријатно примити директно такву помоћ и боље је да то иде преко организација које се тиме баве. Кораци у акцији: ученици који имају вишак одеће (то не морају бити сви из

групи), учешће у пројектима, радионицама, ангажовање на датом задатку.

	<p>групе), уз помоћ родитеља, праве одабир шта ће донирати, следећи корак је проналажење центра за донације у непосредном окружењу, затим припрема одеће (мора бити чиста), паковање и њено одношење у центар. Заједнички део акције ученика је проналажење организације у коју треба однети донацију. То је прилика да ученици прикупе информације о изабраној организацији (када и ко је основао, како ради, ко су корисници, које проблеме у раду имају, шта им је највећи успех...).</p>	
--	--	--